

Glava peta

PROCES VOJNONAUČNOG ISTRAŽIVANJA

1. IZBOR TEME ZA VOJNONAUČNI RAD

Proces naučnog istraživanja sačinjava veliki i složen put stvaralačkog rada, koji počinje od izbora teme, a završava se analizom prikupljenog materijala, formulisanjem zaključaka i proverom rezultata istraživanja (šema).

Razrada aktuelne teme, koja ima teorijski i praktičan značaj, u znatnoj meri zavisi od njenog pravilnog izbora. Često je baš time predodređen i konačan rezultat rada.

Za autora koji čini tek prve korake u naučnoistraživačkom radu posebno je važno da pravilno izabere temu. Poznati su slučajevi da autoru-početniku nije polazilo za rukom da napiše naučni rad samo zato što je tema nesrećno izabrana, što je autor nije pravovremeno precizirao, te je usled toga u daljem radu pošao pogrešnim putem. Tako je nastajalo veliko razočarenje, autor je gubio veru u svoje snage, pa se zbog toga duže vreme nije mogao odlučiti da se ponovo prihvati naučnog rada.

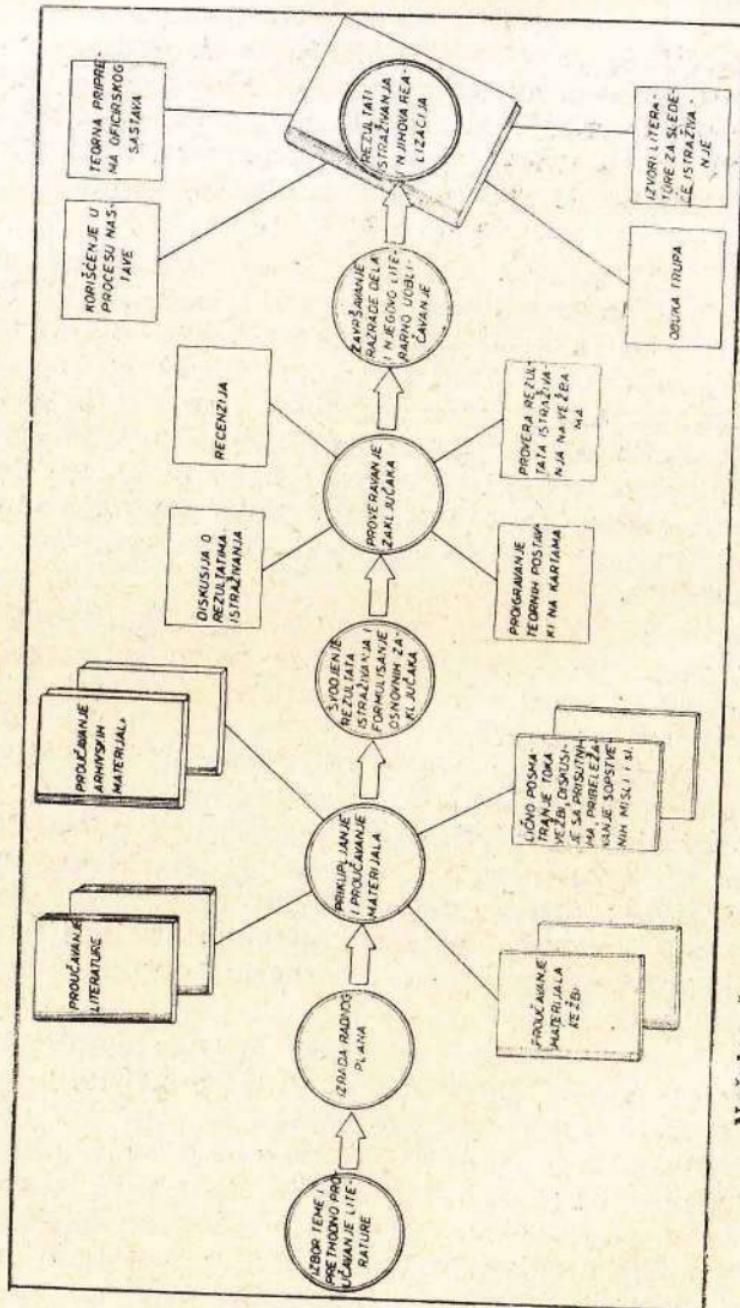
Pri izboru teme treba imati u vidu niz činilaca objektivnog i subjektivnog karaktera: nivo lične pripreme, iskustvo u vojnonaučnom radu, uslove i karakter

ter dužnosti, mogućnosti izvodenja opita i eksperimenta, postojanje neophodnih izvora za tu temu i vreme koje istraživač može da utroši za njenu obradu. Ali, ma kakvi da su uslovi, osnovni zahtev treba da bude aktuelnost teme, tj. da ona odgovara zahtevima razvoja vojne teorije ili zadacima koji obezbeduju današnju praksu.

Uspeh u radu po izabranoj temi u znatnoj meri zavisi od lične teorijske pripreme i iskustva istraživača. Što mu je veći obim znanja i što su bogatija njegova praktična iskustva iz one oblasti iz koje želi da stvara, utoliko je više izgleda da će uspeti a i sigurnosti da će postavljeni zadaci biti rešeni. Ovo treba da imaju u vidu sami istraživači kako prilikom vlastitog izbora teme, tako i u onim slučajevima kada je tema postavljena kao zadatak od strane pretpostavljenog starešine.

Po svom karakteru naučnoistraživačke teme, na primer, operativno-taktičkog smera se mogu razvrstati u dve grupe: teorijske i primenjene. Teorijske teme mogu da budu, na primer, ove: »Tendencije u razvitku oblika i načina odbrane«, »Uticaj novih vrsta naoružanja i ratne tehnike na karakter borbe združene jedinice«, »Načini za postizanje iznenadenja u izvođenju savremenih operacija« i sl. U primenjene spadaju, na primer, teme: »Divizija u proboru blagovremeno premljene odbrane«, »Borbena primena artiljerije u napadnoj operaciji armije«, »Borbeni poredak puka u odbrani« i sl.

Medutim, ne treba smatrati da u temama primenjenog karaktera nema teorije, ili da teorijske teme ne sadrže praktična uputstva. Naprotiv, one prve treba obavezno da uključuju teorijske postavke konkretnih pravila, normi i načina, koje treba da koriste trupe. Samo ako se ispuni ovaj uslov, radovi sa takvom tematikom mogu da odigraju onu veliku ulogu koja im se daje u cilju obezbeđenja praktičnih potreba trupa. Sa

Nacelna šema procesa naučne razrade tema iz vojne teorije

svoje strane i radovi teorijskog karaktera treba da sadrže istraživanje određenih zakonitosti, kao i tendencija razvitka i da pružaju praktična uputstva. Oni treba da osvetljavaju put praksi za duži ili kraći vremenski razmak. Time se takođe izražava dijalektička veza između teorije i prakse.

Po obimu teme mogu biti šire i uže. U širim tema-ma se obično razmatra čitav kompleks pitanja, a u užim — jedno ili dva-tri pitanja.

Radi pravilnog rešavanja pitanja kakvu temu izabratи za razradу, istraživač treba da ume odreditи aktuelnost teme i realno oceniti svoje snage i mogućnosti.

Da bi imao pravilnu orientaciju o potrebama teorije i prakse i da bi sagledao perspektive njihovog razvoja, istraživač treba da razume politiku Komunističke partije, da prouči naređenja i direktive u pogledu borbene i operativne obuke trupa kao i druga dokumenta, da je stalno u toku naučnih dostignuća u odbaranoj grani nauke a uporedo s tim da pažljivo prati život — da sagleda potrebe teorije i prakse, bar u okviru njegove svakodnevne službene delatnosti.

Ako istraživač moli da mu se »odredi tema«, onda to obično ukazuje da on ne oseća potrebu za stvaralačkim radom, da nema određenu ideju koja bi mu osvetljavala stvaralački put.

Jednom prilikom D. I. Mendeljejev je o tome izneo ovakvo mišljenje: »Disertacije se pišu na dva načina: jedni ih pišu iz praktičnih razloga jer treba da se stekne naučna titula... Kod drugih se pojavljuju kao rezultat zamišljenog rada. Jedni uzimaju bilo koju temu, samo da im disertacija uspe. Drugi postavljaju određenu ideju, počinju od rada skromnijih razmara koji se postepeno razvija i najzad se sam po себи pretvara u naučnu disertaciju. Ili da se izrazim slikovitiјe. Jedan ide kroz mračni labyrin i pipa, — možda će na nešto korisno da naleti, a možda će i glavu da razbije. Drugi uzima makar mali fenjer i osvetljava svoj put u mraku. Uporedo sa njegovim kretanjem,

svetlost u fenjeru postaje sve jača i najzad se pretvara u električno sunce koje osvetljava sve što se oko nje ga nalazi i sve mu razjašnjava¹.

Za početnike u istraživačkom radu je bolje da uzimaju teme iz teorije, kao i uže primenjene teme sa ograničenim brojem pitanja. Istraživačima koji imaju veliko iskustvo iz naučnog rada treba prvenstveno određivati široke teme teorijskog karaktera, s tim da se takvi naučnici bave istraživanjima, da trasiraju nove puteve, da daju naučni doprinos u određenoj oblasti vojne nauke i da vode za sobom mlade naučnike.

U pogledu izbora teme F. Engels ima interesantne primedbe.

»Uopšte u svim... naučnim istraživanjima, koja obuhvataju tako široku oblast i obilje materijala, neka stvarna dostignuća su moguća samo ako su rezultat dugogodišnjeg rada. Lakše je otkriti po pojedinim pitanjima novo i pravilno gledište, ... ali odmah obuhvatiti čitav materijal i rasporediti ga na novi način moguće je samo posle njegove iscrpne obrade — u protivnom bi takve knjige kao što je „Kapital“ izlazile daleko češće. Zato me mnogo raduje što ste Vi za sledeće literarne radove izabrali teme, ... gde se i sa manje iscrpnim proučavanjem detalja ipak može dati nešto novo a uz to i aktuelno².

Prilikom odabiranja teme treba svestrano proučiti savremeno stanje tog pitanja da bi se jasno uočilo šta je nedovoljno proučeno i na šta pre svega treba obratiti pažnju. Ako se tako ne uradi, može se desiti da se pristupi razradi već istraženog pitanja. To ipak ne znači da se za istraživanje ne može uzeti tema koja se već ranije razradivala. Stvar nije u nazivu teme, nego u tome šta će biti podvrgnuto istraživanju, tj. da li se može dati nešto novo u poređenju sa prethodnim

¹ Citirano iz knjige: Н. Бараповский, Советы и наставления аспирантам-экономгеографам по работе над диссертацией, Изд. МГУ, М., 1947, стр. 37.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXVII, стр. 331.

radom u vezi sa izmenama koje su se desile u objektivnoj stvarnosti, ili se tema uzima zato što neka pitanja još nisu obuhvaćena u prethodnom istraživanju, ili, najzad, postoji potreba da se osvetle pitanja date teme sa druge tačke gledišta.

U nizu slučajeva temu za razradu može odrediti i pretpostavljeni starešina. Pri tome on svaki put treba da uzima u obzir stručnu spremu, sklonost i želje svojih potčinjenih. Pa i u tom slučaju istraživač nailazi na velike teškoće, jer on treba da dâ smisao temi, da odredi stepen razrade pitanja koje ona obuhvata i da nađe pravilan pravac u toku istraživanja.

Ponekad nastaje pitanje da li je moguće jednovremeno obradivati dve i više tema. Iskustvo iz naučnog rada pokazuje da je to, po pravilu, potpuno necešljedno, jer rasplinjuje pažnju istraživača. Razrada ma koje teme zahteva usredsređivanje pažnje na ona pitanja koja svaka od tih tema obuhvata, iziskuje napregnuti, marljivi rad. Međutim, u pojedinim slučajevima moguće je jednovremeno razradivati i dve teme; to mogu da čine naročito oni ljudi koji se stalno bave naučnom delatnošću i kojima je taj rad glavno zanimanje. Uspeh u takvim slučajevima zavisi od pravilnog planiranja. Ne sme se raditi tako da se stalno »preskače« sa jedne teme na drugu, tj. da se ne koncentrišu stvarni napor ni na jednoj ni na drugoj temi. Prelaz na drugu temu treba da bude svojevrsni »aktivni odmor« ili način da se misli u odnosu na prethodnu temu »sredę«. Prelaz na drugu temu može biti prouzrokovani i objektivnim razlozima, na primer, kada je nemoguće u određenom roku dobiti potrebne materijale o temi koja se razrađuje.

Međutim, treba istaći da ovakvo priznavanje mogućnosti da se u pojedinim izuzetnim slučajevima može jednovremeno raditi na dve teme ipak ne znači da takvu postavku treba smatrati prirodnom. Naprotiv, treba što više istaći da starešine čine krupnu grešku ako nareduju da jedan čovek u isto vreme razrađuje

nekoliko naučnih radova, a pogotovu je greška ako taj čovek nema veliko iskustvo u vojnonaučnom istraživanju. U istoj meri greše i oni početnici u vojnonaučnom radu koji se bukvalno hvataju bilo koje teme, pa ih nakupu toliko da ni jednu od njih nisu u stanju da do kraja završe. Takve pisce treba podsetiti na to da u nauci još nije bilo slučaja da »brzopleti«, koji sebe smatraju sposobnim da »za čas« reše ma koji naučni zadatak, nisu uspevali da učine ma i najmanje naučno otkriće. Ko hoće da postane vojnonaučni radnik i da pruži ma i najskromniji doprinos vojnoj nauci, ne sme da se odvaja od odabrane teme dok je ne završi i dok ne postigne makar i skromne naučne rezultate. To naravno ne znači da naučni radnik ne može da se bavi još nekim poslom sem razrade svoje naučne teme. Baš naprotiv, i svakodnevna služba i partijsko-čuvena delatnost i učenje u najširem smislu reči, kao i kulturna razonoda, ne samo da nisu smetnja, nego su obavezni uslovi za uspešno naučno stvaralaštvo.

Veliki značaj ima pravilno formulisanje teme. Tačno formulisan naziv rada pruža mogućnost da se prema naslovu odredi njen osnovni značaj. Da bi se odabrao naslov koji najviše odgovara, najpre treba jasno i tačno odrediti pitanja koja će biti razrađena u dotičnoj temi. Tako, na primer, ako se u naučnom radu razmatraju uslovi i sva osnovna pitanja organizacije i izvođenja gonjenja od strane združenih jedinica, onda naziv teme može biti uopšteniji: »Gonjenje neprijatelja združenim jedinicama«. Ako se pak u temi analizira, na primer, samo organizacija prednjih odreda i njihova dejstva u toku gonjenja, onda naziv teme treba da bude određeniji: »Prednji odredi u gonjenju«.

Kasnije, u procesu rada, naziv teme se može tačnije odrediti. To se obično događa zato što u toku razrade teme nastaje potreba dopunske obrade niza pitanja koja ranije nisu planirana, ili obratno, razrada nekih pitanja može i da otpadne.

2. KALENDARSKI PLAN RADA

Uspeh svakog rada u znatnoj meri zavisi od njegove pravilne organizacije. Ovo se u punoj meri odnosi i na vojnonaučni rad. Za pravilnu organizaciju razrade teme, veliki značaj ima razrada svestrano razmotrenog kalendarskog plana rada. Kalendarski plan rada omogućava sređivanje rada, obezbeđuje preciznost u radu i postepenost u istraživanju. Dobro zamišljen i pravilno sa stavljen plan koji predviđa sve etape u toku istraživanja jeste jedno od sredstava za povećanje produktivnosti rada, a ujedno i jemstvo da će tema biti razrađena do određenog roka.

U kalendarskom planu rada predviđaju se konkretni rokovi ove ili one etape u razradi teme, što doprinosi postizanju discipline i upornosti u radu, navikava istraživača da radi sistematski, da se tačno pridržava rasporeda rada u toku dana i da radno vreme što produktivnije koristi. Pri tome veliki značaj ima sistematski rad na temi, svakodnevni ili sa kraćim prekidima, koji su uslovljeni karakterom redovne službene delatnosti. Istraživači, naročito oni koji nemaju iskustva u naučnom radu, često greše smatrajući da je necelishodno raditi na temi ako im na raspolaganju ostane malo slobodnog vremena posle redovnog službenog posla.

Treba imati na umu da proces naučnog rada zahteva stalnu i sistematsku mobilizaciju istraživača na razradi teme. Zbog toga čak i jedan do dva časa svakodnevnog rada na temi može da dâ veće rezultate, nego rad od nekoliko dana, ali sa velikim prekidima. Ponekad je dovoljno da se dnevno radi čak i pola sata da bi se zabeležila zapažanja ili misli koje se odnose na temu, ili da se pročita članak iz novina ili časopisa koji osvetljava neko od pitanja odnosne teme. Očigledno je da će čak i takav mali utrošak vremena odigrati vrlo veliku ulogu, ukoliko pišćeve misli, blagodareći tome, budu stalno vezane za odabranu naučnu temu. Ukoliko pak postoje veći prekidi u radu, naročito kod pisaca koji imaju slabije pamćenje, svaki put će biti

potrebno da se vraćaju na ono što je već pređeno, zatim, što se kaže, »da sredi misli«, usled čega će biti neproduktivno utrošeno dragoceno vreme.

Pri veštjoj organizaciji rada, čak i malo vremena može se racionalno iskoristiti. Ko hoće da postane vojnonaučni radnik treba da se navikne da ceni svaki minut radnog vremena. Čak i najmanji odlomci vremena pružaće dobre rezultate ako se produktivno iskoriste u toku manje-više dužeg roka. U tom pogledu Tomas Man je vrlo dobro rekao: »Koristi vreme! Vrebaj svaki čas, svaki minut... Uzimaj u obzir svaki dan i polazi sebi račun za svaki minut. Vreme je jedina stvar gde je tvrdičluk za pohvalu«³.

Klasici marksizma-lenjinizma kao i veliki naučni radnici raznih grana nauke pridavali su ogroman značaj planiranju svoga rada. U svojim radovima oni više puta ukazuju na potrebu smisljene izrade planova rada. Engels je do tančina planirao svoj rad i tačno ispunjavao rokove koje je postavio. U jednom pismu K. Marksu on je pisao: »Radi kao što radim ja. Odredi rok do kojeg obavezno moraš biti gotov, pa se postaraš da to bude što pre odštampano«⁴.

Danas se teško može naći neki naučni radnik koji ne sastavlja kalendarski plan svog rada. Ali to se odnosi samo na one naučne radnike kojima je naučni rad u isto vreme i njihova službena dužnost. Ponekad oni koji se bave naučnim radom po svojoj inicijativi prenебрегавaju izradu kalendarskog plana. To je velika greška. Kalendarski plan rada treba sastavljati uvek neovisno od toga da li je naučna delatnost osnovni posao istraživača ili nije.

Sem onoga što pruža samom istraživaču, kalendarski plan je koristan i zbog toga što omogućava starešini da u toku razrade teme kontroliše rad potčinjenih.

³ Citat iz knjige: К. Г. Воблый, Организация труда научного работника. Изд. А. Н. УССР, Киев, 1949.

⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXI, стр. 11.

Na taj način, izrada kalendarskog plana je neophodna i važna etapa vojnonaučnog rada. Zato tom radu treba prilaziti veoma smišljeno. Nema ništa gore nego kad se ne izvršava plan koji je sastavljen ne uzimajući u obzir sve osobenosti teme koja se razrađuje i konkretnе uslove situacije u kojoj se nalazi istraživač. To dovodi do neispunjavanja postavljenih rokova, a često i do toga da tema ne bude obradena. Pri tome razrađivač počinje da potcenjuje planiranje što, sa svoje strane, ne doprinosi razvijanju tako važne osobine kao što je navika na sistematski i marljiv rad.

Kalendarski plan rada se sastavlja posle izbora teme, za čitav period rada, od početka do kraja. U njemu treba predvideti sve etape rada po odnosnoj temi kao i rokove njihovog izvršenja.

Pošto sva vojnonaučna istraživanja imaju određeni značaj i vrednost, celishodno je da se plan sastavi tako da se obezbedi intenzivan rad po temi, tj. da se rad na njoj završi u što kraćem roku.

Klasici marksizma-lenjinizma poklanjali su veliku pažnju intenzitetu rada. Tako, na primer, K. Marks je dnevno radio po deset časova na ekonomici, a u slobodno vreme bavio se višom matematikom.

Međutim, naučnom radniku-početniku treba skrenuti pažnju da se čuva nepomišljenog i lakomislenog postupka koji se sastoji u tome da pri planiranju polazi od suviše dugog dnevnog radnog vremena kao i da za čitav rad postavlja suviše kratke rokove. U pogledu vremena treba biti ekonomičan, ali pri tome treba postavljati zadatke koje je moguće savladati, povećavajući postepeno dnevno radno vreme.

Oficiri i generali koji ne rade u naučnim ustanovama treba pri izradi plana da uzimaju u obzir i zauzetost na službenoj dužnosti.

Sve planom predviđene etape razrade teme treba tako rasporediti da se obezbedi odredena postepenos u radu. Ovo u izvesnom stepenu zavisi od iskustva istraživača i usvojenih metoda rada, karaktera teme, od

toga koje će izvore da koristi kao i od niza drugih činilaca. Najtipičniji je sledeći red u istraživanju vojnonaučne teme:

- prikupljanje i proučavanje literature, uključujući u to i opise trupnih vežbi, a ako je potrebno i arhivskog materijala;
- izrada radnog ili metodskog plana vojnonaučnog rada;
- posećivanje trupnih vežbi, arhiva i raznih naučnih organizacija i pripremanje eksperimenata (u zavisnosti od karaktera teme);
- obrada prikupljenih materijala i pisanje naučnog izveštaja ili rada koji treba da se objavi;
- diskusija o naučnom radu i uklanjanje nedostataka koji se pojave u toku diskusije.

Veliki značaj ima proučavanje literature. Za to treba ostavljati toliko vremena da se što potpunije savlada sve što se smatra da je potrebno proučiti u vezi sa odabranom temom. Ako se tako ne postupi, kasnije će biti potrebno vraćanje na dopunsko proučavanje literature, što će prouzrokovati neproduktivno trošenje vremena. Proučavanje izvorne literature ujedno omogućava produbljavanje znanja istraživača u pogledu pitanja koje razraduje. Međutim, to ne znači da u toku razrade teme neće morati da se proučava literatura po pojedinim pitanjima. To će biti potrebno da se uradi već i zato što je neophodno, naročito kod dugotrajnih istraživanja, stalno pratiti i proučavati objavljenu literaturu koja se odnosi na temu u razradi.

Planiranje vremena potrebnog za proučavanje i ustava sa trupnih vežbi i arhivskog materijala, za odlazak u razne naučne ustanove, kao i za pripremanje eksperimenata, vrši se u zavisnosti od karaktera teme vojnonaučnog rada.

Po pravilu najveći deo vremena se odvaja za obradu prikupljenih materijala i pisanje naučnog rada. Pošto će u vezi s tim, u toku ove etape rada, možda

biti potrebno da se ode i u trupu, archive itd., treba da se za to predvidi određeno rezervno vreme.

Prilikom pripremanja disertacije u kalendarskom planu rada treba predvideti i vreme za izradu materijala za demonstraciju, kao i vreme za pripremu odbra-ne disertacije.

U kalendarskom planu, zavisno od karaktera vojnonaučnog rada, mogu se postavljati rokovi tromesečno, po mesecima, nedeljama pa čak i po danima. Pri razradi kapitalnih vojnonaučnih dela, monografija ili disertacija kao i drugih vojnonaučnih radova za koje je potrebno mnogo vremena, kalendarski plan rada je celishodno raditi po tromesečjima i mesecima. Pri razradi članka ili referata, a u slučaju ograničenog vremena od mesec-dva dana, kalendarski plan rada se može raditi po nedeljama. Sem toga istraživač treba svakodnevno, na početku radnog dana, da odredi sam sebi obim rada za taj dan.

3. PRETHODNO UPOZNAVANJE LITERATURE I IZRADA RADNOG PLANA ZA RAZRADU VOJNONAUCNOG DELA

Prethodno upoznavanje sa izvornom literaturom je pri izradi odabrane ili postavljene teme obavezna početna etapa u procesu vojnonaučnog istraživanja. To je »izvidanje« svoje vrste i što god je ono bolje izvedeno, utoliko će biti više obezbeđeno napredovanje u radu. Ovakav način upoznavanja omogućava da se ustanovi kakva literatura postoji u vezi sa određenom temom i kakav je njen karakter, a istovremeno pruža materijal za sastavljanje radnog plana za razradu vojnonaučnog dela.

Savremena vojna literatura je vrlo obimna i raznovrsna. Da bi se proučilo sve što je bitno i poznato po odabranoj temi, neophodno je pronaći i prikupiti odgovarajuće materijale. Međutim, to nije lako i zahteva izvesnu rutinu.

Pri odabiranju literature vojnonaučnom radniku pruža pomoć bibliografija.

Svaki vojni istraživač u svom naučnom radu treba da iskoristi čitav kompleks bibliografskih materijala. Da bi se čitalac mogao lakše snaći u fondovima knjiga i uspešnije prikupiti literaturu po ovom ili onom pitanju, vojne biblioteke izraduju kataloge i razne bibliografske priručnike: indekse, spiskove literature koja se preporučuje, kartoteke i sl.

Velike vojnonaučne biblioteke izdaju mesečne biltene novoprispelih materijala i bibliografske podatke o operativno-taktičkoj i vojnoistorijskoj literaturi. Na primer, u bibliografskim podacima koje izdaje biblioteka vojne akademije »M. V. Frunze« mogu se naći knjige, članci iz časopisa i novina o pitanjima marksističko-lenjinističkog učenja o ratu i vojsci, istoriji ratne veštine, strategije, operatike, taktike, borbene pripreme, partijsko-političkog rada kao i iz osnova vojničkog vaspitanja. Svi ovi priručnici čine tzv. informativnu bibliografiju, čiji je cilj ukazivanje pomoći čitaocu da brže i pravilnije prikupi potrebnu literaturu.

Katalozi biblioteka su osnovno sredstvo za upoznavanje čitaoca sa fondom knjiga. Bez kataloga nema orientacije u bogatstvu ljudske misli koje se nalazi u knjigama. Zbog toga naučni radnici moraju umešno da koriste kataloge.

Katalozi se dele na alfabetarske, sistematske i predmetne.

Alfabetski katalozi daju podatke o knjižnom fondu biblioteke u pogledu autora knjige. Osnovna namena ovog kataloga je u tome da odgovori čitaocu na pitanje: da li u biblioteci postoji knjiga čiji je autor čitaocu poznat; kakva dela ovog ili onog autora postoje u biblioteci.

Sistematski katalog daje podatke o vrstama knjiga u biblioteci i omogućava odabiranje materijala prema granama nauke i po pojedinim pitanjima. Svi materijali ovog kataloga raspoređeni su po određenom siste-

mu prema granama nauke. Svaka grana nauke čini poseban razdeo, na primer: istorija, filozofija itd. Svi odeljci sistematskog kataloga dele se na grupe, a grupe na podgrupe. Na primer, grupa ratna veština ima podgrupe strategika, operatika, taktika.

Predmetni katalog omogućava pronađenje knjige po određenom predmetu ili pitanju (na primer, borba u susretu, gonjenje, forsiranje reka itd.).

Da bi se bibliografski priručnici mogli koristiti u praktičnom radu, važno je poznavati, makar i u opštim crtama, osnovne vrste bibliografije.

Evidencionalno-registraciona bibliografija objavljuje, evidentira i registruje celokupnu izdavačku delatnost u određenom periodu po pojedinim granama nauka, ili po vrstama izdanja (knjige, časopisi, novine itd.). Evidenciju i registrovanje izdavačke delatnosti vrši Savezni bibliografski zavod i bibliografski zavodi republika. Najvažniji bibliografski organi za registrovanje jesu: »Godišnjak knjiga«, »Godišnjak članaka iz časopisa«, »Godišnjak članaka iz novina«, »Godišnjak recenzija« i dr. Treba napomenuti da se u ovim izdanjima iznosi i sva otvorena vojna literatura objavljena na ruskom jeziku.

Informativnoj bibliografiji je cilj da upozna čitaoce sa novinama sovjetske i inostrane vojne literature. Za oficire koji se interesuju novinama strane vojne štampe, vojni odeljak biblioteke »V. I. Lenjin« izdaje specijalni bilten »Inostrana vojna literatura« u kojem se iznose informacije kako o najvažnijim izdanjima novih knjiga u svetu, tako i o člancima koji su u inostranstvu objavljeni u otvorenoj štampi.

Sem toga, oficiri i generali koji se bave vojnonaučnim radom mogu veoma uspešno koristiti časopise sa referatima koje izdaje Institut za naučne informacije Akademije nauka SSSR iz raznih grana nauke. U tim časopisima, sem bibliografskih podataka, nalaze se detaljni prikazi prevedenih članaka.

Retrospektivna ili kumulativna bibliografija, za razliku od tekuće bibliografije koja sadrži samo najnovija izdanja, obuhvata literaturu o ovoj ili onoj temi i grani nauke za određeni istorijski period, na primer »Bibliografija otadžbinskog rata 1812. godine za 100 godina (1812—1912. godine)«.

Veliku pomoć pri proučavanju literature pruža oficiru-istraživaču specijalna tematska bibliografija o nekom problemu za duži period. Ako takva bibliografija postoji, otpada potreba traženja literature u drugim bibliografskim izvorima.

Mnogi vojnonaučni radnici, naročito oni koji se bave razradom izvesnih pitanja iz istorije ratne veštine, prinuđeni su da koriste rusku literaturu iz doba pre revolucije. Znatnu pomoć u tome mogu da pruže stari dorevolucionarni bibliografski radovi iz tога doba. Tu pre svega treba pomenuti »Sistematski katalog S. D. Maslovskog⁵, koji se sastoji iz dva izdanja (prvog i trećeg), a sadrži po 4000 naslova knjiga na ruskom i stranim jezicima, kao i katalog Berezovskog⁶, od 36 godišnjih izdanja, od kojih svako sadrži skoro po 1000 naslova knjiga. Pregled dela istaknutih vojnih pisaca i vojnih rukovodilaca iz doba stare Grčke i starog Rima do početka XIX veka može se naći u delu »Ogled biblioteke za vojna lica«, drugo izdanje⁷. Određeni značaj za vojne istraživače imaju radovi »Sistematski pregled dela po raznim granama vojnih znanja« u redakciji pukovnika Stankeviča (SPB, 1878), »Vojnobibliografski registar« od Bezgina (SPB, 1902) i drugi.

⁵ С. Д. Масловский, Библиотека Николаевской военной академии. Систематический указатель книг (1832—1910). СПБ, 1910.

⁶ В. А. Березовский, Книгоиздательство. Каталог склада книг и учебных пособий для войск. Пг., 1879—1914.

⁷ Опыт библиотеки для военных людей, вторично изданный. СПБ, 1825.

Sem specijalnih bibliografskih izdanja, bibliografija po ovom ili onom pitanju može se naći u knjigama (u udžbenicima, priručnicima za nastavu, monografijama, u zbornicima dokumenata i drugim izdanjima), a takođe u nizu članaka. Na primer, zbornik dokumenata »A. V. Suvorov« (t. IV) sadrži jednu od najpotpunijih bibliografija o Suvorovu koja ima više od 2000 naslova izvora. U 31. tomu Velike sovjetske enciklopedije nalazi se obimna bibliografija uz članke o otadžbinskom ratu 1812. godine.

Isto tako potrebno je iskoristiti pregledе svih članaka koji su objavljeni u toku godine i koji se iznose u poslednjim brojevima vojnih časopisa i zbornika. Na taj način se može najpotpunije obuhvatiti sva literatura o pitanju koje se istražuje.

Veliču pomoć autoru u prikupljanju literature pružaju biblioteke. Državna biblioteka »V. I. Lenjin«, biblioteka Centralnog doma Sovjetske armije, vojno-naučne biblioteke vojnih akademija i druge. Na osnovu zahteva generala i oficira biblioteke daju potrebne bibliografske podatke i pregledе literature po raznim temama.

Međutim, bez obzira na to što naučne biblioteke mogu da prikupe literaturu po određenoj temi, isto toliko je važno i angažovanje samog autora. Konačno, jedino on zna šta mu je potrebno za rad, a šta može da izostavi. U vezi s tim svaki oficir koji radi na ovom ili onom naučnom problemu treba da poznae osnovna pravila o tome kako treba opisati knjige, članke i časopise, zbornike i novine. Pravilan opis knjige olakšava bibliotekaru rad prilikom njenog traženja, a to je isto tako potrebno uraditi i prilikom izrade pregleda korišćene literature koji se obično prilaže uz delo.

U cilju prethodnog pregleda literature, istraživač za svoje poslove sastavlja bibliografski spisak knjiga, časopisa i novina za temu koju obrađuje i zavisno od njihovog broja i značaja podnosi trebovanje (trebovanja) odgovarajućoj biblioteci.

Na kartonima kataloga se nalazi indeks, tj. znak onog odeljka koji se odnosi na knjigu i autorski znak prema specijalnim tablicama. Indeks i autorski znak čine šifru knjige koja određuje njeni mesto na polici biblioteke. Na primer ako je data šifra V 542 D-788, onda brojitelj V 542 označava odeljak »opšta taktika«, a imenitelj D—788 autorski znak M. Dragomirova. Da ne bi svaki put ponovo pretraživali kartoteku, treba pribeležiti šifre onih knjiga koje se najčešće koriste.

Ako se oficir ili general koji se bavi vojnonaučnim radom nalazi sa službom daleko od naučnih centara zemlje, on je u mogućnosti da poštov dobije potrebnu literaturu od mnogih naučnih biblioteka. Za tu svrhu postoji takozvana medusobna razmena između biblioteka. Ukoliko neko želi da dobije potrebnu literaturu, treba da se učlani u jednu od perifernih biblioteka, pa preko nje može dobiti odgovarajuće knjige, časopise ili mikrofotosnimke iz centralnih biblioteka.

Prethodno upoznavanje knjige treba da se izvrši određenim redom. Pre svega treba pročitati naslovnu stranu knjige, gde je napisan njen naslov, prezime autora, godina izdanja, mesto gde je knjiga objavljena i u čijoj se redakciji izdaje. Zatim je neophodno da se pregleda sadržaj knjige odakle se vidi koja se osnovna pitanja u njoj obrađuju i kako je raspoređen materijal.

Zatim se treba pažljivo upoznati sa predgovorom i uvodom, pa ih pročitati u celini ili delimično. Predgovor može da napiše autor, redaktor, izdavač, prevodilac, ili priznati stručnjak po pitanjima koja se u knjizi razmatraju. Obično se u predgovoru nalaze prethodna objašnjenja i napomene o knjizi, iznosi se cilj kojem je ona namenjena, daju se podaci o redosledu izlaganja materijala, o osnovnim pitanjima dotičnog dela i osobnostima izlaganja nekih od njih. U predgovoru se takođe iznosi opšti karakter knjige, navodi mogući krug čitalaca kojima je ona namenjena, određuju se granice

do kojih je pitanja istraženo. Ako nije u pitanju prvo izdanje, u predgovoru se ukazuje kakve su izmene uneute u knjigu i čime se to izdanje razlikuje od prethodnog. A. M. Gorki je govorio da se predgovori pišu zato da čitaocu olakšaju razumevanje knjige.

Pošto se pročita predgovor (uvod) treba pročitati zaključak i brzo pregledati svu knjigu, čitajući na preskok samo pojedina mesta, tj. prelistavajući knjigu i određujući šta ona može da pruži istraživaču.

Karakter i metod čitanja na preskok zavise, u osnovi, od knjige koja se pregledava. Ali postoji nekoliko opštih pravila kojih se pri tome treba pridržavati.

1. Čitanje teksta na preskok treba da bude povezano sa pregledavanjem sadržaja i drugih elemenata knjige. Prilikom pregleda sadržaja treba obeležiti one glave i tačke koje mogu da predstavljaju najveću vrednost za razjašnjenje pitanja po temi koja se istražuje.

2. Naročitu pažnju treba posvetiti uvodu i zaključku (ili prvoj i poslednjoj glavi knjige), tj. onim delovima knjige u kojima autor iznosi svoj način prilaženja pitanju koje se istražuje i formuliše svoje zaključke. Dok materijal kojim operiše autor, redosled razvoja njegovih misli i tok analize pri prethodnom upoznavanju sa knjigom mogu da budu ne sasvim jasni, dотle polazne postavke i rezultati autorovog istraživanja treba da su dovoljno razumljivi.

3. Prilikom pregleda pojedinih glava i tačaka treba obraćati pažnju na uopštene formulacije, na mesta koja su istaknuta posebnom vrstom slova (kurzivom, razmaknutim slovima i sl.), pošto sam autor podvlači te postavke i očigledno zahteva da i čitalac na ta mesta obrati pažnju.

Uporedno sa pregledom i čitanjem teksta neophodno je upoznati se sa crtežima i ilustracijama, a isto tako i sa drugim grafičkim materijalom: šemama, crtežima, tablicama, kartama. Šeme i crteži pomažu čitaocu da stekne jasniju predstavu o opisanim pojama, zatim događajima, raznim objektima i sl.

Sem očiglednih, grafičkih materijala, pri pregledu treba uzimati u obzir pomoćne materijale — predmetne i imenske registre, komentare i primedbe. Bibliografski podaci koji se nalaze u knjigama su takođe vrlo važni. Takva vrsta bibliografije može da pomogne autoru pri izboru novih knjiga koje mu ranije nisu bile poznate, a koje se odnose na određenu temu.

Upoznavanje sa knjigom omogućava da se u opštim crtama odrede njen sadržaj i načini njenog daljeg korišćenja.

U toku prethodnog pregleda literature potrebno je pribeležiti sve misli koje se pri tome pojave, sva pitanja i primedbe. Preporučljivo je da se stave umeci na ona mesta knjige na koja se treba vratiti radi temeljnijeg proučavanja.

Ako ne radimo sa knjigom, već sa člankom iz novina ili časopisa, gde ne postoji sadržaj, neophodno je letimično pregledati čitav članak da bi se odredila osnovna pitanja koja se u njemu nalaze.

Prethodnim upoznavanjem literature stiče se bolji uvid u materijal. Iskrsvaju nove dotada nepoznate činjenice u temi, istraživač jasnije shvata svoj cilj i zadatak i može da pređe na razradu radnog plana vojnonaučnog dela.

Radni plan je okosnica čitavog rada. On treba da sadrži formulaciju osnovnih pitanja istraživačkog rada, naslove i podnaslove pojedinih delova, glava, odeljaka i pododeljaka.

Jasno je da će taj plan imati prethodni, orijentacioni karakter, ali je njegovo postojanje neophodno. Bez njega uopšte ne treba pristupati radu. Inače istraživač neće znati ni kuda ide, ni šta mu je potrebno, ni do kakvih će rezultata doći. Ako nema dobro pripremljen i u pismenoj formi obrađen plan, naučni radnik neće nikada moći da dà dobar rad.

Kad govorimo o značaju radnog plana za izradu nekog naučnog dela, umešno je da se podsetimo izvanrednih reči Karla Marks-a: »Pauk vrši radove slične

tkalčevim, a gradnjom svojega saća pčela postiđuje ponkad ljudskog graditelja. Ali što unapred odvaja i najgoreg graditelja od najbolje pčele, jeste da je on svoju gradnju izradio u glavi pre nego što će je izraditi u vosku. Na završetku procesa rada dolazi rezultat kakav je na početku procesa već postojao u *radnikovoј zamisli*, dakle *idealno*⁸.

Izradi radnog plana poklanjali su veliku pažnju ne samo naučnici nego i pisci. »Ja sam sada zauzet izradom plana« — piše Turgenjev — »to je dosta zamoran rad, tim pre što taj rad ne ostavlja nikakve vidne tragove...«. »Najvažnija stvar je plan«, — pišao je Dostojevski — »a sam rad je najlakša stvar. Kad postoji plan, onda znaš kako treba prikupljati materijal«.

Umešno sastavljen radni plan u znatnoj meri olakšava rad istraživača. Svaka pak greška u planu negativno se odražava na tok rada. Rđavo sastavljen plan rada često dovodi do neuspela u radu kao i nepotrebnog utroška snage i sredstava. Zato je izradi radnog plana potrebno poklanjati najozbiljniju pažnju. Što je vojnonaučno istraživanje obimnije, što širi kollektiv učestvuje u radu, tim je odgovorniji zadatak izrade radnog plana, tim brižljivija treba da je njegova obrada i diskusija o njemu.

Pri izradi radnog plana je veoma važno da se pravilno, tačno i jasno formuliše cilj istraživanja, tj. svoj naučni zadatak. Pravilna formulacija cilja obezbeđuje potrebnu širinu i dubinu istraživanja kao i njegovu celishodnost. To je važno i zbog toga što, ukoliko je nejasan cilj, a tim pre ukoliko je pogrešna njegova formulacija, istraživač rizikuje da u toku rada ide pogrešnim putem, da izgubi vreme i utroši nepotreban rad.

⁸ К. Маркс, Капитал, т. I, Госполитиздат, 1955, стр. 185 (Karl Marks, Kapital, knjiga prva, izd. »Kultura«, Zagreb, 1947, str. 135).

⁹ Citati iz knjige: К. Г. Воблый, Организация труда научного работника. Изд. АН УССР, Киев, 1949.

Pošto postavi osnovni cilj, razumljivo je da istraživač mora da se toga cilja pridržava do kraja svog dela, što takođe mora da ima svog odraza u odgovarajućim formulacijama glava i odeljaka a isto tako i u zaključcima. Tek tada će istraživanje imati potrebnu celishodnost.

Pri izradi radnog plana treba takođe orientaciono odrediti obim svakog dela, glave, odeljka i naučnog dela u celini. Ako tema zahteva ma kakve osobenosti u metodu istraživanja, ta metodika takođe treba da bude izložena u radnom planu.

Pošto radni plan bude sastavljen, treba ga prodiskutovati, na primer, na sastanku katedre, sekcije ili kružoka vojnonaučnog društva. Kolektivna diskusija može da pruži veliku korist istraživaču. Posle detaljne i svestrane diskusije, plan se utvrđuje.

Kada je radni plan gotov, a struktura dela, njegov cilj i osnovna pitanja istraživanja određeni, može se preći na sledeću etapu vojnonaučnog rada, tj. na prikupljanje i obradu podataka, materijala, literature i arhivske građe neophodnih za istraživanje.

Pri razradi obimnih kolektivnih istraživanja sastavljaju se metodski planovi. Metodski plan u najširem obimu obuhvata pitanje saradnje između izvršilaca raznih delova kolektivnog rada. Slično radnom planu, metodski plan treba da je organizacijski dokumenat, u kojem se predvidaju sve etape istraživanja, njihov sadržaj i tačni rokovi izvršenja.

4. PROUČAVANJE NAUČNE LITERATURE

Pošto je sastavljen radni plan i tačno formulisan cilj istraživanja, vojnonaučni radnik prelazi na prikupljanje materijala koji se neposredno odnosi na odabranu temu.

Ovo je jedna od osnovnih etapa u procesu vojnonaučnog istraživanja. Od nje zavisi uspeh ili neuspeh u naučnom radu. Ukoliko se ne prikupe potrebni mate-

rijali i činjenički podaci koji su neophodni za istraživanje, nemoguće je razraditi temu i izvesti ma kakve zaključke i uopštavanja.

Izvori koji pružaju vojnoj nauci činjenice i obezbeduju razvitak vojne teorije u mirno doba jesu: vežbe sa trupom, ratne igre, komandno-štabne vežbe, manevri, poligonska ispitivanja tehnike, arhivski materijali koji odražavaju iskustva iz minulih ratova i raznovrsna naučna literatura: knjige, časopisi, disertacije, referati, zapovesti, instrukcije i sl.

Bez obzira na veliki značaj trupnih vežbi, ratnih igara i arhivskog materijala koji sadrži iskustva iz minulih ratova, prikupljanje materijala ipak treba otpočeti proučavanjem izvorne literature. Prvo, to je potrebno zbog toga da bi se ustanovilo do kog je stepena istraživano pitanje razrađeno u literaturi i kakvo je stanje naučnih znanja u dатој oblasti, tako reći »poslednja reč« vojne nauke u tom pogledu; drugo, da bi se celishodno i kritički moglo prići daljoj obradi početnog materijala ubrajajući tu i arhivski materijal.

Ukoliko nije proučio literaturu, istraživač neće biti u mogućnosti da kritički pride oceni arhivske građe. Sem toga biće mu teško da izvrši izbor ovih ili onih operacija i borbi iz minulih ratova, neće moći da ustanovi da li su u publikacijama objavljena ova ili ona dokumenta iz arhiva i primeri iz borbi i kakve su zaključke izveli prethodni istraživači.

Od svih izvora literature prvo mesto zauzima knjiga¹⁰. U knjigama je zbir ljudskih znanja; one odražavaju sva prikupljena iskustva ljudi, sva naučna dostignuća. Knjiga je izvor znanja, ključ za upoznavanje zakona prirode i društva. A. M. Gorki je priznavao da je za sve što je kod njega pozitivno treba da zahvali knjigama. Knjige su mu pružile radost znanja i kul-

¹⁰ Ovde, kao i u daljem izlaganju, mi ćemo knjigom nazivati svaki izvor literature.

ture i on ne može drugčije govoriti o njima nego sa najvećim uzbudenjem, radošću i entuzijazmom.

Svaki oficir ili general koji se bavi vojnonaučnim radom treba da poklanja veliku pažnju proučavanju naučne literature. Proučavanje treba da se vrši kako u cilju širenja opštevojnih znanja, tako i radi traženja materijala potrebnog za izvršenje tekućeg naučnog rada na istraživanju bilo koje teme.

Proučavanje literature radi produbljavanja vojnih znanja proširuje vidik istraživača, stvara čvrste osnove za temeljno istraživanje odabrane teme. Iskustvo ukazuje da će, ukoliko ne bude obezbeđeno sistematsko proučavanje literature, koja obuhvata sve osnovne grane vojne nauke, neminovno uslediti neuspeh kako u praktičnoj tako i u naučnoj delatnosti.

U toku dopunjavanja svog znanja treba se pridržavati odredenog redosleda. U tom smislu vrio su poučne reči akademika I. P. Pavlova: »O ovom vrlo važnom preduslovu stvaralačkog naučnog rada nikad ne mogu da govorim bez uzbudjenja. Postepenost, postepenost i postepenost. Od početka svog rada navikavajte se na strogu postepenost u prikupljanju znanja. Proučite osnove nauke pre nego što pokušate da se popnete na njene vrhove. Nikad ne idite dalje ako niste savladali prethodna znanja. Nikad nemojte pokušavati da prikrijete oskudnost svog znanja makar i najsmelijim hipotezama. Ma kako vam se čini lep taj sapunski mehur svojim prelivom boja — on će neizbežno da pukne i neće vam ostati ništa sem zbrke¹¹.«

U toku proučavanja literature, radi proširivanja i produbljivanja svojih vojnih znanja, neophodno je pre svega stalno pratiti tekuću vojnu literaturu, nove knjige sa vojnom tematikom i vojne časopise kako domaće tako i inostrane (makar i u prevodu). U vojnoteorijskim časopisima i zasebnim delima odražava se nivo znanja, dostignut u datom periodu, čine se poku-

¹¹ И. П. Павлов, Полное собрание трудов, т. 1, изд. АН СССР, М.-Л., 1940. стр. 27.

šaji da se uopšte uticaji novih borbenih sredstava na karakter i načine vodenja rata, borbe i operacije, postavljaju se problemi koje treba rešiti i odražavaju se iskustva praktične delatnosti u trupi. Sistematsko proučavanje tekuće vojne literature dozvoljava istraživaču da korača uporedno sa životom armije, obogaćuje ga teorijskim znanjima i pomaže da shvati nerešena pitanja, koja imaju veliki značaj za oružane snage.

Ali da bi se stekla široka vojna kultura ne treba se ograničavati samo na savremenu naučnu literaturu. Treba obavezno naći vreme i mogućnost za upoznavanje sa delima istaknutih vojnih teoretičara i vojskovođa iz prošlosti, a isto tako i s najvažnijim zvaničnim uputstvima. Neophodno je da se dobro prouči i istorija razvitka ratne veštine u celini a naročito iskustvo iz poslednjih ratova. Za vojnonaučnog radnika poznavanje istorije ratne veštine je neophodno, jer bez toga ne može biti plodan ni njegov vojnonaučni rad.

»Svi zakoni vodenja rata ili vojne teorije koji imaju principijelan karakter u stvari su samo uopštена iskustva iz prošlih ratova, koja su izvršili naši prethodnici ili savremenici. Ove krvlju plaćene lekcije, koje su nam dali ratovi prošlosti, treba ozbiljno proučavati¹².

Oblikujući svoje naučne poglede, mladi naučni radnik mora dobro da prouči marksističko-lenjinističku filozofiju, dijalektički materijalizam i učenje o ratu i armiji da bi obezbedio pravilan metodološki prilaz rešavanju naučnih zadataka. Zato je potreban veliki samostalan rad. Razumljivo je da je najbolje ako se prođe kurs na fakultetu marksizma-lenjinizma, što treba uraditi u toku prvih godina naučnog rada.

Uporedno sa proučavanjem literature u cilju podizanja nivoa svoga znanja, svaki oficir i general koji se bavi naučnim radom treba posebno da proučava izvore

¹² Мао Цзэ-дун, Избранные произведения по военным вопросам, Воениздат, М. 1958, стр. 95.

koji su neophodni za tekući naučni rad po odabranoj naučnoj temi.

Naučnik treba da radi tako »kao da stoji na ramenima svojih prethodnika«. To znači da on treba da prouči svu, ili makar osnovnu literaturu u vezi s pitanjem koje obraduje da bi se dobro upoznao sa stanjem njegove razrade u naučnom pogledu. Pri tome ne treba potcenjivati ni stare knjige, članke iz časopisa, pa čak ni iz novina. Ponekad i u staroj literaturi naučni radnik može da pronade dragocene činjenice i podatke da bi potvrdio sopstvene misli ili argumente koji ih opovrgavaju.

Svestrano proučavanje literature po odabranoj temi sačuvaće vojnonaučnog radnika od toga da »ne otkriva Ameriku« a isto tako pomoći će mu da opovrgne pogrešne i zastarele poglede. Sem toga, takvo proučavanje će omogućiti da se temeljno shvati proces i odrede zakonitosti i tendencije razvitka pojave koja se istražuje, da se odredi uticaj borbenih sredstava i drugih činilaca na taj razvoj, da se shvati metod prilaženja istraživanju, dokazi itd., a isto tako da se sagledaju savremeno stanje proučavanog pitanja kao i njegovi nerešeni problemi.

Oficir je, na primer, postavio sebi zadatak da pruči pitanje borbe u susretu u savremenim uslovima. Proučavanje literature koja se odnosi na određenu temu pomoći će mu da shvati kada je i u kojim uslovima nastao taj oblik borbe, njegove karakteristične crte, osobenosti organizacije i izvođenja, da sagleda uslove za postizanje uspeha, kako se ovaj oblik borbe razvijao, koje su novine i kada su one iskrse u njegovom načinu vodenja u vezi sa promenom uslova i karaktera oružane borbe. Analizirajući iskustvo niza ratova, naročito prvog i drugog svetskog rata, a isto tako i posleratni razvoj ratne tehnike i naoružanja, on može da uoči određenu naslednost, svojevrsnu zakonomernost i načela u načinima organizacije i vodenja ovog oblika borbe.

Očigledno je da ako se ne prouči teorijsko i praktično nasleđe, koje su nam ostavili prethodni istraživači date ratne pojave, neće moći dublje da se uđe u suštinu te pojave niti da se izvuču bilo kakvi korisni naučni zaključci.

Najsjajniji primer naučne savesnosti i svestranog proučavanja literature po temi koja se istražuje, umesnosti da se do krajnjih granica iskoristi sva literatura i da se na toj osnovi uzdigne svoje sopstveno istraživanje do nivoa koji nisu uspeli da dostignu njihovi prethodnici jesu geniji čovečanstva Karl Marks i Vladimir Ilić Lenjin. Ovi genijalni naučnici-revolucionari, vode svetskog proleterijata, jesu ne samo učitelji novog gledanja na svet i osnivači naučnog komunizma nego i primer kako treba naučno raditi.

Odgovarajući svojoj kéeri u domaćoj anketi o svom najomiljenjem poslu Marks je pisao: »Moje najomiljenije zanimanje je da prevrćem knjige«. Engels je pisao o naučnoj savesnosti Marks-a, da mu ona »... nije dozvoljavala da objavi svoje zaključke u sistematizovanom obliku, pre nego što je on sam bio zadovoljan njihovom formom i sadržinom, pre nego što on sam nije konačno bio ubeden da nije ostala nijedna knjiga koju nije pročitao, da nije ostala nijedna primedba koju nije razmotrio i da je svako pitanje, s njegove strane, analizirano do kraja¹⁵.«

Marks je u toku rada na »Kapitalu« pročitao i konspektirao više od 1500 knjiga, a izvodi i primedbe koje je radio samo po ekonomskim pitanjima iznosili su oko 800 štamparskih tabaka. Osnovne izvore literature Marks je pri tome konspektirao 3—4 puta, uvek sa druge tačke gledišta. Kada je »Kapital« već bio gotovo završen, Marks je saznao da je izašla nova knjiga koja je obradivala ekonomski pitanja, pa iako od te knjige za sebe nije očekivao ništa bitno, ipak je zamolio Engelsa da mu je nabavi: »Moja savest teoretičara

¹⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XII, стр. 320—321.

mi ne dozvoljava da pišem dalje, dok se ne upoznam sa njom¹⁴, piše on Engelsu.

V. I. Lenjin je isto tako koristio veliki broj knjiga u svojim naučnim radovima. Samo izvodi i primedbe koji su ušli u »Sveske o imperijalizmu« obuhvataju 43 štamparska tabaka, a preštampani su na 739 strana. Vladimir Ilič je za svoje delo o imperijalizmu napravio izvode iz 148 knjiga (od ovih je bilo 106 na nemačkom, 23 na francuskom i 17 na engleskom jeziku) i 232 članka koji se nalaze u 49 periodičnih izdanja. U toku rada na knjizi »Razvoj kapitalizma u Rusiji« Lenjin je koristio 583 knjige na ruskom i stranim jezicima. U delu »Materijalizam i empiriokriticizam« on se poziva na 40 izvora na ruskom jeziku i na 200 izvora na stranim jezicima.

Rad na izvornoj literaturi zahteva određenu umetnost i navike. Posebno ovom pitanju je posvećena obimna specijalna literatura. Zato ćemo se u ovom delu ograničiti samo na razmatranje nekih osnovnih postavki o celishodnoj organizaciji čitanja.

Treba praviti razliku između čitanja knjiga u cilju proširenja svog znanja i u cilju naučnog istraživanja, jer između ova dva cilja postoji znatna razlika. Ona potiče otud što za istraživača knjiga nije udžbenik niti izvor estetskih uživanja, već pre svega izvor materijala. Zato istraživača, obično, ne interesuje toliko knjiga u celini, koliko pojedina pitanja koja su u njoj rasvetljena.

Čitanje u interesu naučnog istraživanja nekog pitanja treba početi od onih knjiga koje će nam pružiti većinu neophodnog materijala. To će olakšati proučavanje ostale literature. Pri tome ne treba čitati svaku knjigu u celini, već uzimati iz nje samo one odeljke, glave pa čak i stranice, koji su potrebni za određenu temu.

Stvaralački rad istraživača u proučavanju knjige ili članka pretpostavlja proučavanje materijala, tj.

¹⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXII, стр. 340.

duboko razumevanje sadržine, pravilno shvatanje osnovnih postavki i zaključaka i određivanje svog stava u odnosu na pročitani tekst. U procesu proučavanja materijala vrlo je važno shvatiti osnovne misli koje autor izlaže i jasno odrediti glavne teze, zaključke, uopštavanja, svedene zaključke koji postoje u delima; povezati tok razmišljanja i dokazivanja da bi se razumelo ono što autor dokazuje i kojim se činjenicama i argumentima pri tome koristi kao i način na koji su njegova razmatranja izložena.

Da bi se pronašle osnovne misli koje je autor izneo u svojoj knjizi, donekle nam pomažu i spoljni znaci u tekstu: masna slova, nov red i pojedine reči koje autor upotrebljava, kao na primer: »prvo«, »drugo«, »najzad«, — izrazi koji govore o nabranjanju dokaza za postavke i otkrivaju uzroke itd., ili, pak, reči u tekstu kao što su »znači«, »prema tome«, »na taj način«. Oni prethode uopštavanjima i izvodima iz onog što je rečeno. Ako se pri čitanju knjige pažnja usredsredi na gore navedena njena mesta, stvara se mogućnost za bolje poniranje u smisao sadržine materijala.

Rad na knjizi je vrlo težak stvaralački proces.

Svaki naučni radnik mora da se osposobi za kritičko usvajanje onoga što pročita, povezujući to sa sopstvenim idejama i planovima.

Proučavanje izvorne literature i proces samostalnog stvaralaštva — to su etape rada koje po vremenu nisu razdvojene. Proces samostalnog naučnog stvaralaštva se odvija već u toku proučavanja izvornog materijala. Pri čitanju treba ne samo formalno pamtiti ono što je napisano već i kritički posmatrati autorovo gledište, komentarišući ga sopstvenim zaključcima, uopštavanjima, mišljenjima i ocenama. Prilikom čitanja nije najvažnija stvar samo da se upozna činjenički materijal, već i da se podstaknu vlastite misli i ideje. Pasivno, nekritičko čitanje i primanje »zdravo za gotovo« svega što se pročita može da priguši individualnost naučnog radnika, naročito mladež, kao i da spreči razvitak njegovog samostalnog razmišljanja.

V. I. Lenjin je pokazao vanredne primere stvaračkog, kritičkog odnosa prema proučavanoj literaturi. On je u toku proučavanja buržoaskih pisaca često kontrolisao njihove pretpostavke i proveravao njihovo pozivanje na izvorni materijal. Njegove primedbe na marginama knjiga i izvodi iz pročitanih dela predstavljaju ogromnu vrednost za svakog naučnog radnika.

U naučnoj literaturi susreću se strane reči, specijalni termini, naučni pojmovi i nejasni izrazi i misli. Sve to ne sme da ostane nejasno. Zato je potrebno da se pri proučavanju naučne literature koriste razni rečnici (Rečnik stranih reči, Kratak rečnik operativno-taktičkih i opštevojnih termina, Vojnopomorski rečnik i drugi).

Ako ne raspolažemo neophodnim rečnikom, treba sve što je nerazumljivo pribeležiti i obratiti se za objašnjenje iskusnjim drugovima. To će omogućiti naučnom radniku da proširi svoj vidik. Ukoliko bismo olako prešli preko nejasnih reči, izraza i misli, onda bi to stvorilo naviku površnog naučnog rada.

Ponekad se može desiti da posle prvog čitanja mnoga mesta u knjizi ostanu nerazumljiva. Treba imati na umu da često ono što je pročitano postaje razumljivo tek u svetlu sledećih poglavlja ili odeljaka u knjizi ili pri ponovnom čitanju.

V. I. Lenjin u svom predavanju koje je 1919. održao studentima na Sverdlovskom univerzitetu, ovako je objasnio metode za potpuno razumevanje dela F. Engelsa »Postanak porodice, lične svojine i države«: »Nema sumnje da u tom delu nisu svi odeljci podjednako razumljivo i jasno izloženi; da bi se neki odeljci razumeli pretpostavlja se da čitalac već raspolaže izvesnim istorijskim i ekonomskim znanjima. Ali opet moram da kažem: ne treba se plašiti ako ovo delo pošto se pročita ne bude odmah u potpunosti razumljivo. To se skoro nikad ne dešava ni sa jednim čovekom. Ali kada se kasnije vratite ponovo na to delo, kada

se probudi interesovanje, vi ćete postići to da ćete ga razumeti, ako ne u celini a ono bar njegov najveći deo¹⁵.

V. I. Lenjin je savetovao svojim slušaocima da prilikom čitanja obeležavaju nerazumljiva ili nejasna mesta da bi se na njih vratili drugi, treći pa i četvrti put, da bi ono što je ostalo nejasno moglo kasnije da se dopuni i shvati: »...ono što je prvi put nerazumljivo prilikom čitanja postaće jasno pri ponovnom čitanju ili kada docnije pridete tom pitanju sa neke druge strane...«¹⁶.

Pri proučavanju naučne literature preporučuju se tri osnovna načina: 1) letimičan pregled, 2) potpuno čitanje dela i 3) studija dela. Naučni radnik treba da ume primenjivati sva tri načina u zavisnosti od toga koju knjigu i u kojem cilju obraduje u određenom trenutku.

Istraživač letimično pregleda knjigu onda kada se posle upoznavanja sa njom uveri da ona za njega ne predstavlja neku vrednost. U tom slučaju čitanje knjige se zamenjuje letimičnim pregledom, tj. brzim čitanjem pojedinih stranica, pregledom slika, crteža, i šema. Ponekad se takav letimičan pregled završava time što se čitalac vraća na neka interesantna mesta knjige da bi ih pročitao polagano.

Pri potpunom čitanju, knjiga se čita bez žurbe, veoma pažljivo, od početka do kraja. Čitati treba postepeno, ne propuštajući primedbe, fusnote, pažljivo pregleđavajući tablice, šeme i crteže.

Studija neke knjige je duboka prorada čitave knjige. Ona zahteva veliku koncentrisanost i znači potpuno usvajanje sadržaja knjige. Celishodno je da se knjiga proraduje po pojedinim glavama s tim da se o svakoj glavi naprave kakvi-takvi zaključci. Obično se u toku studija prave izvodi, pribeležavaju se sopstvene misli i u sažetom obliku izlaže sadržina čitave knjige.

¹⁵ В. И. Ленин, Сочинения, т. 29, стр. 436.

¹⁶ Ibid., str. 434.

Da bi se olakšala obrada materijala, korisno je u tcku čitanja knjige olovkom praviti primedbe na marginama, koristeći razne uslovne oznake.

Ipak treba imati u vidu da se takve pismene primedbe mogu praviti samo u knjigama u ličnoj svojini, u knjigama iz biblioteka treba stavlјati uloške, pa na njima pisati primedbe. Sa knjigama koje se pozajmljuju iz biblioteke treba postupati naročito pažljivo. Pismene primedbe u takvim knjigama ne samo da ih kvare već ometaju i dalji rad čitaoca, jer mu vežu misli, odvlače njegovu pažnju od teksta, onemogućavaju koncentrisanje. Treba isto tako imati u vidu da su za prikupljanje i dalju obradu materijala takve pismene primedbe nedovoljne. Zato u toku proučavanja knjige treba obavezno voditi pribeleške. Onoga ko samo čita a ne pravi pribeleške, uporeduju sa leptirom, a onoga ko čita i pravi pribeleške — sa pčelom.

Pribeleške omogućavaju duboko ulaženje u smisao materijala, jer zahtevaju detaljnu analizu i uopštavanje svega što je pročitano, kao i povezivanje pojedinih delova materijala. Sam proces vođenja pribeležaka aktivira misaonu delatnost i usredsređuje pažnju na glavna pitanja, na suštinu, na ono što je neophodno istraživaču za naučni rad. Na osnovu pribeležaka može se uvek i bez teškoća rekonstruisati u mislima ranije proučeni materijal.

Glavni zahtev pri izradi pribeležaka je tačnost i pedantnost. Misli u njima moraju biti izražene gramatički pravilno, kratko, jasno i sa dokazima. Kako u izlaganju sadržine, tako i u spoljašnjoj formi nije dozvoljena nikakva aljkavost. Svako potcenjivanje pravila pravopisa, a napose nepažnja u korišćenju interpunkcije, dovodi neminovno do grešaka u odnosu na smisao rečenica, a time se smanjuje i vrednost pribeležaka.

Pre nego što se izvuku potrebna zapažanja iz pročitane knjige, potrebno je pribeležiti neke bibliografske podatke: prezime i inicijale autora knjige, potpuni naziv dela, mesto i godinu izdanja, naziv izdavača i

broj strana. Ponekad, ako je neophodno, mogu se navesti i dopunski podaci: izvor odakle se može dobiti knjiga (časopis), bibliotečka šifra, tiraž, cena itd. Ako se izvod pravi iz članka koji je objavljen u časopisu ili novinama, treba navesti broj časopisa (novina) i godinu izdanja. Takvo beleženje izvora podataka omogućava njihovu proveru, a ponekad i ponovnu ocenu na osnovu kritike izvora odakle su oni crpljeni.

U zavisnosti od cilja čitanja i vrednosti izvora pribeležavaju se najvažniji brojčani podaci, citati, osnovne postavke, uopštavanja i zaključci koje vrši autor. Pribeležavaju se takođe podaci o činjenicama, dogadajima i primeri koje autor navodi da bi dokazao svoje postavke, kao i analize i argumenti pomoću kojih dokazuje pravilnost svojih tvrdnji. Zaključci koje autor formuliše su jedan od najvažnijih podataka koje treba pribeležiti.

U toku rada na nekoj knjizi istraživač odabira i na pogodan način sreduje razne podatke koje to delo sadrži. Na primer, procenat gubitaka raznih vrsta oružja u raznim epohama, efikasnost pojedinih borbenih sredstava u raznim uslovima situacije, pokazatelje obima operacija itd. Ti podaci se beleže kao statistički pregledi, tablice, spiskovi, dijagrami, šeme itd.

V. I. Lenjin je ukazivao na veliki značaj sastavljanja tablica, dijagrama i šema. Procuvavajući raznu literaturu u toku pripremanja svog dela »Imperializam kao najviši stupanj kapitalizma«, V. I. Lenjin je izradio tablicu u kojoj je potpuno i pregledno prikazao podelu sveta i promene u tom pogledu od 1876. do 1914. godine. Tablice, šeme i dijagrami postoje i u mnogim drugim delima V. I. Lenjina.

U svom radu »Korak napred, dva koraka nazad« Lenjin je odlučio da iznese sve osnovne etape glasanja na kongresu u vidu dijagrama da bi time prikazao celovitu sliku borbe unutar Partije na II kongresu.

»Takov način«, pisao je V. I. Lenjin, »mnogima će izgledati čudan, ali ja sumnjam da se može naći drugi

način izlaganja koji stvarno bolje uopštava i sumira, koji je potpuniji i tačniji¹⁷.

Beleška treba da je sadržajna. Ni u kom slučaju ne treba štedeti trud pri izradi beleški, tim pre što one treba da su što više stvaralačke.

U procesu rada istraživač ne može uvek odmah da odredi u kojoj će meri i u kojem obimu koristiti prikupljeni materijal u svome radu. Ponekad ono što danas izgleda beznačajno i neinteresantno može kasnije da postane neophodno. Zato je bolje prikupiti i znatno više materijala, pa makar docnije i ne bio u celini iskorišćen.

Beležiti izvode i proučavati literaturu treba tako detaljno da prilikom pisanja dela ne bude nikakve potrebe da se ponovo koriste knjige već da se pisac može služiti samo svojim beleškama.

Pribeležavati treba ne samo ono što je pročitano već i sopstvene ideje koje se pojave u toku čitanja, kritičke primedbe, želje, utiske, pitanja itd. Pri tome je veoma važno sposobiti se za sredivanje pročitanog materijala, tako da kasnije bude jasno šta je vlastito a šta tude. Zato se sopstveni predlozi obeležavaju posebnim znakom, na primer pišu se u uglastim zagradama, pod posebnim znakom ili oznakom, svojim inicijalima.

Pribeleške — citate treba raditi strogo se pridržavajući autorovog teksta, odredenije rečeno, neophodno je sačuvati ortografiju, interpunkciju, označavanje stavova i sl. Ako je u citatu neka reč ili grupa reči istaknuta kurzivom, masnim ili razmagnutim slovima, ili ma na koji drugi način, neophodno je sačuvati te osobenosti teksta da bi citat bio veran. Kada čitalac sam podvlači pojedine reči i delove citata, on to posebno ističe u zagradi posle citata.

Da bi se uočila razlika između reči autora knjige ili članka od sopstvenih formulacija, svaki citat se stavlja među navodnike. Izvor, odakle je uzet citat,

¹⁷ В. И. Ленин, Сочинения, т. 7, стр. 309.

treba nавести у загради, одмах после цитата. На пример, »И најбоља армија, највернији људи револуције биće vrlo брзо уништени, ако нису у довољној мери наоружани, снабдевени храном и обућени« (V. I. Lenjin, *Dela*, t. 27, str. 54).

Pri изношењу цитата треба пазити да ауторова мисао не буде krivo protumačena. То се може dogoditi ако се цитат издваја из општег контекста. Да се то не bi dogodilo, треба се придрžavati правила: цитирање врши се у оној, када се процита цео текст који се односи на пitanje razmatrano u knjizi. Analizirajući i citirajući ауторове рећи, треба увек узимати у обзир one историjske uslove u okviru којих је аутор iznosio ovu ili onu misao. U protivnom цитат може бити pogrešno shvaćen.

Pri вадењу цитата могу се понекад, без велике штете по смисао самог цитата, испустити неке уметнуте рећенице, рећи и znaci. U том slučaju обично се umesto izostavljenog teksta stavljaju tri tačke. Isti je postupak i pri вадењу цитата iz sredine рећенице. U takvom slučaju stavља се неколико tačaka posle navodnika, a na kraju цитата ispred navodnika. Ali, navodeći цитат u takvom obliku треба пазити да piščeva misao ni u kom slučaju ne буде izvitoperena. Najbolje је да се никакав текст samovoljno ne izostavlja iz цитата već да се citiraju zaokrugljeni delovi teksta, tj. stavovi ili рећенице.

Ako se u toku proučavanja knjige нађе на цитате, примере, бројке и чинjenице узете из неких других извора, veoma je važno proveriti ih помоћу извornih материјала.

P. Lafarg, govoreći o Marksу, kaže: »Marks je uvek radio najsavesnije; svaka чинjenica, svaka бројка коју је он износio потврђивана је pozivanjem на најистакнутије autoritete. On se nije zadovoljavao podacima iz druge ruke; on je uvek сам pronalazio izvorni materijal па ма какве teškoće takav rad donosio; čak

i radi drugostepene činjenice, on je žurio u Britanski muzej da bi u njegovoj biblioteci proverio tu činjenicu¹⁸.

Vrste pribeležaka su veoma različite. U nekim slučajevima se pravi kratak pregled sadržaja knjige, u drugima se uzimaju doslovni izvodi, u trećim se koristi samo činjenički materijal, brojke i, najzad, pribeleške se mogu ograničiti na kratku ocenu knjige. V. I. Lenjin pridavao je najveći značaj konspektu kao najznačajnijem obliku pribeleške. U njemu je video jedno od sredstava za duboku analizu pročitanog, za potpuno i svestrano savladivanje proučenog pitanja.

Sve što je bilo zanimljivo, on je pribeležavao u sveku. Beleške je proprao svojim primedbama, na primer: »ovo je dobro rečeno«, »dobar primer«, »iskoristiti«, »ovo je vrlo važno«, »dobro upoređenje«, »vratiti se«, »vratiti se nekoliko puta« itd.

N. K. Krupska ovako karakteriše rad Lenjina na knjizi:

»Lenjin se nije oslanjao na pamćenje, iako mu je ono bilo izvrsno. On nikad nije iznosio činjenice napamet, »približno«, već ih je izlagao sa najvećom preciznošću. On je pregledavao brda materijala (čitao je i pisao neobično brzo), ali ono što je želeo da zapamti, beležio je u svoje sveske. U njegovim sveskama sačuvana je masa pribeležaka¹⁹.

»Ako je knjiga bila njegova, onda je on podvlačio, pisao primedbe na marginama, a na omotu je ispisivao samo strane i podvlačio ih jednom ili više crta, već prema značaju mesta koje se ističe²⁰.

Pribeleške se pišu na posebnim kartonima ili u radnoj svesci. U oba slučaja treba pisati samo na jednoj strani lista. Pri tome, radi pogodnije sistematiza-

¹⁸ Citat iz knjige: Воспоминания о Марксе и Энгельсе, Госполитиздат, М., 1956.

¹⁹ Н. К. Крупская, Будем учиться работать у Ленина, Партиздан, М., 1933, стр. 10.

²⁰ Isti izvor.

cije materijala, pri pisanju pribeležaka u sveskama ponkad je celishodno da se unapred odvoji određeni broj listova za ovo ili ono pitanje i potpitanje. U toku rada sa materijalom koji nije poverljiv pogodniji su kartoni. Njihova prednost u odnosu na sveske je u tome što se mogu grupisati i pregrupisavati u toku rada onim redom koji odgovara konkretnim potrebama. Oni se u toku rada mogu držati ispred sebe, a isto tako nositi na predavanja, časove, itd.

Veoma je važno da se postigne jednoobraznost u raspoređivanju pribeležaka na samom kartonu. Na primer, izvor beleške — u levom uglu, datum — u desnom, tekst beleške u sredini.

Kartone i beleške treba kompletirati po temama i pitanjima i čuvati u kartoteci ili u kovertama. Na koverti ili na naročitom listiću koji se nalazi ispred ostalih kartona ispisuje se opšti naziv teme ili pitanja.

5. RAD U ARHIVIMA

Za vojnog istraživača ogroman značaj ima rad u arhivima. Arhivi mu pružaju mogućnost da prikupi i odabere razne činjenice i statističke podatke. Raspolažući takvim podacima, istraživač može uspešno da obavi rad na otkrivanju tendencija razvitka oblika i načina oružane borbe, na analizi i otkrivanju suštine istraživanih pojava. Proučavanje arhivskog materijala omogućava otkrivanje pojava i činjenica koje do danas nisu imale svog odraza u vojnoj literaturi pa su malo poznate ili su uopšte nepoznate.

U literaturi često nisu potpuno osvetljene sve strane neke pojave ili činjenice. Arhivski dokumenti pružaju mogućnost da se nadoknadi taj propust u odeljku koji se odnosi na pitanja istraživanja u određenom slučaju. Sem toga, treba imati u vidu da prilikom osvetljavanja ovog ili onog pitanja u literaturi, razni autori mogu različito da prilaze tim pitanjima, a u nekim

slučajevima ovo ili ono pitanje se tendenciozno osvetljava. Baš zbog toga vojni istraživač često mora pribegavati detaljnom proučavanju arhivskih izvora.

U Sovjetskom Savezu postoji veoma bogat arhivski fond, u kojem se čuva na stotine miliona raznih dokumentata. Arhivska mreža u Sovjetskom Savezu je vrlo široka i raznovrsna, a izgradena je prema određenim naučnim principima, koji dozvoljavaju da se sačuva bogato dokumentarno nasleđe naše zemlje i da se državni fond arhivskog materijala rasporedi tako da se bez velikog utroška vremena mogu pronaći neophodni dokumentarni materijali. Dokumenti državnog arhivskog fonda se kompletiraju po istorijskim epohama i imajući u vidu administrativno-teritorijalno uređenje i značaj (razmeru) dokumenata. Sem toga dokumentarni materijali se grupišu po pojedinim granama delatnosti i temama.

Prema istorijskim epohama arhivski materijali se dele na dokumente epohe feudalizma, kapitalizma i socijalizma.

Po svom značaju dokumentarni materijali Državnog arhiva SSSR se dele na centralne, republičke, pokrajinske, oblasne, gradske i rejonske arhive. U centralnim, republičkim, pokrajinskim, oblasnim kao i nekim gradskim državnim arhivima postoji stalni komplet dokumentarnih materijala. U svim rejonskim kao i u nekim gradskim, a isto tako i u svim arhivima ustanova, dokumenti se čuvaju do određenog roka, a zatim se predaju arhivu koji ima stalne komplete dokumentarnih materijala.

Podela arhivskih dokumenata po pojedinim granama i temama ima svoju primenu uglavnom pri formiranju državnih arhiva kao i arhiva ustanova.

Vojnom istraživaču su neophodno potrebni arhivski dokumenti. Zato ćemo izneti kratke karakteristike nekih arhiva, u kojima vojni istraživač može da nade potrebne materijale.

1. Centralni državni arhiv najstarijih akata;

2. Centralni državni istorijski arhiv u Moskvi;
3. Centralni državni istorijski arhiv u Lenjin-gradu;
4. Centralni državni arhiv oktobarske revolucije i socijalističke izgradnje;
5. Centralni državni arhiv kino-foto-fono dokumentata;
6. Centralni državni vojnoistorijski arhiv;
7. Centralni državni arhiv Ratne mornarice;
8. Centralni državni arhiv Sovjetske armije;
9. Arhiv Ministarstva odbrane SSSR i drugi.

*Centralni državni arhiv najstarijih akata** sem malih izuzetaka, čuva sve sačuvane dokumentarne materijale iz doba formiranja ruske države počev od XVI do XVIII veka zaključno.

*Centralni državni istorijski arhiv u Moskvi*** raspolaze dokumentarnim materijalom centralnih i prestočičkih ustanova koji se odnose na vodenje političkih istraživačkih u carskoj Rusiji i dokumentima državnih i javnih radnika XIX i XX veka. U arhivu se čuvaju dokumenti III odeljenja lične kancelarije cara, uprave policije, štaba odeljenja korpusa žandarmerije, moskovskog i petrogradskog odeljenja bezbednosti i gubernijskih žandarmerijskih uprava, Vrhovne upravne komisije, Glavne uprave kaznenih zavoda, Šliselburškog zatvora, Nerčinske i drugih robijašnica. U arhivu ima mnogo dokumenata iz kojih se vidi ilegalna revolucionarna delatnost V. I. Lenjina, J. V. Staljina, K. E. Vorošilova, M. I. Kalinjina, S. M. Kirova i drugih radnika Komunističke partije do 1917. godine.

Uporedio sa dokumentima arhiv raspolaže velikom zbirkom ilegalnih izdanja, u kojoj se nalazi mnogo knjiga, brošura, novina i proklamacija izdatih u Rusiji i inostranstvu od strane boljševičkih organizacija.

* Центральный государственный архив древних актов. (ЦГАДА).

** Центральный государственный исторический архив в Москве (ЦГИАМ).

*Centralni državni istorijski arhiv u Lenjingradu** je najveći arhiv u SSSR. On sadrži dokumente viših organa državne vlasti, državne uprave, suda i tužioštva, Državnog saveta, Državne dume, Komiteta i Saveta ministara, Senata, Sinoda i ministarstava: pravde, unutrašnjih poslova, finansija, trgovine i industrije, saobraćaja, pošta i telegrafa, poljoprivrede i državnih dobara, narodne prosvete, dvora, državne kontrole i dr. iz XIX i XX veka.

*Centralni državni arhiv oktobarske revolucije i socijalističke izgradnje*** čuva dokumente iz istorije velike oktobarske socijalističke revolucije, istorije stvaranja i razvitka prve u svetu socijalističke države. Tu su skoncentrisani dokumenti viših organa državne vlasti, organa državne uprave, suda i tužioštva SSSR i RSFSR; kongresâ sovjeta, sednica i prezidijuma CIK SSSR i SCIK, saveta narodnih komesara, Višeg saveza narodne privrede, revolucionarnih sudova, Vrhovnog suda i drugih vladinih ustanova SSSR i RSFSR, naučnoistraživačkih ustanova i viših škola. U istom arhivu se nalaze dokumenti organa vlasti Privremene vlade i raznih kontrarevolucionarnih »vlada« koje su postojale za vreme građanskog rata i strane vojne intervencije na teritoriji SSSR. U arhivu se takođe čuva bogata zbirka publikacija (knjiga, novina, časopisa, proglaša, plakata) iz doba velike oktobarske socijalističke revolucije, građanskog rata i strane vojne intervencije.

*Centralni državni vojnoistorijski arhiv****, raspolaže sa četiri miliona arhivskih jedinica. U njemu se nalazi više od 15 000 fondova. Dokumentarni materijali ovog arhiva pokazuju uglavnom stanje oružanih snaga

* Центральный государственный исторический архив в Ленинграде (ЦГИАЛ).

** Центральный государственный архив Октябрьской революции и социалистического строительства (ЦГАОР).

*** Центральный государственный военно-исторический архив (ЦГВИА).

dorevolucionarne Rusije i čine osnovne izvore za vojnu istoriju. U arhivu se čuvaju dokumenti centralnih uprava i ustanova ruske vojske od početka XIX veka do 1918. godine zaključno. Sem toga ovaj arhiv raspolaže dokumentarnim materijalima strategijskih i taktičkih jedinica, a isto tako i dokumentarnim fondovima tvrđava. Veliki značaj imaju dokumenti koji odražavaju istoriju revolucionarnog pokreta u vojsci u XIX i XX veku. U materijalima kabineta ministra vojske nalaze se dragoceni izvorni dokumenti revolucionarnog pokreta u trupama u periodu februarske buržoasko-demokratske revolucije i velike oktobarske socijalističke revolucije. U fondovima uprava vojno-nastavnih ustanova, vojnih akademija i raznih vojnih škola čuvaju se interesantni materijali iz vojne pedagogije, obuke i vaspitanja oficirskih kadrova ruske vojske.

U materijalima Glavne vojne sanitetske uprave čuvaju se dokumenti iz istorije razvitka vojne medicine.

Centralni državni vojnoistorijski arhiv SSSR u toku poslednje dve decenije stekao je veliko iskustvo u pogledu naučnog rada, objavio je više od hiljadu štampanih tabaka značajnih monografija, koje su omogućile velikom broju vojnih istoričara da se upoznaju sa ranije nepoznatim dokumentima.

*Centralni državni arhiv Ratne mornarice** raspolaže svim dokumentima ustanova i jedinica ratne mornarice koji sadrže istorijat Ratne mornarice naše otadžbine.

*Centralni državni arhiv Sovjetske armije*** raspolaže velikom količinom dokumentarnih materijala koji se odnose na oružane snage Sovjetskog Saveza (osim Ratne mornarice) počev od velike oktobarske socijalističke revolucije do velikog otadžbinskog rata. U nje-

* Центральный государственный архив Военно-Морского Флота (ЦГАВМФ).

** Центральный государственный архив Советской Армии (ЦГАСА).

mu su prikupljeni milioni dokumenata o Sovjetskoj armiji. U njima je jasno izražena rukovodeća uloga Komunističke partije i njenog Centralnog komiteta na čelu sa V. I. Lenjinom u stvaranju i učvršćivanju Crvene armije, u rukovodenu borbenim dejstvima na svim frontovima protiv unutrašnjih i spoljašnjih neprijatelja radnog naroda. Postoje mnogi dokumenti koji karakterišu posleratnu izgradnju Crvene armije. Dokumenti frontova i drugih jedinica pružaju podatke o junashtvu i masovnom heroizmu radnika i seljaka koji su na poziv Partije pošli da se bore protiv interpcionista i unutrašnje kontrarevolucije. U arhivu postoje takođe materijali koji opisuju borbenu delatnost internacionalnih jedinica formiranih od kineskih, korejskih, čehoslovačkih, jugoslovenskih, madarskih, poljskih, finskih i nemačkih revolucionara. U arhivu se čuvaju i dokumenti o legendarnim herojima građanskog rata.

Sada arhiv raspolaže gotovo sa svim dokumentima iz istorije i borbene delatnosti Sovjetske armije u periodu od 1918. do 1940. godine.

*Arhiv Ministarstva odbrane SSSR** zauzima mesto među arhivima sovjetske države. U njemu se čuvaju dokumentarni materijali koji odražavaju život i borbenu delatnost Sovjetske armije u velikom otadžbinskom ratu a delimično i u posleratnom periodu.

Ovaj arhiv raspolaže sa jedanaest i po miliona predmeta, koji svestrano opisuju borbenu delatnost naših oružanih snaga u velikom otadžbinskom ratu²¹.

U arhivu su prikupljeni dokumenti svih glavnih i centralnih uprava Ministarstva odbrane, vidova oružanih snaga, štabova rodova vojske i službi, komandi frontova i armija; štabova jedinica svih rodova vojske; jedinica, pojedinih delova jedinica i pozadinskih

* Архив Министерства обороны. СССР.

²¹ Руководители Н. Терещенко, П. Маслов, Шире использовать в научных целях документы Великой Отечественной войны, «Военно-исторический журнал» № 2 за 1959 г., стр. 114.

ustanova. Sem toga u arhivu se čuvaju dokumenti uprava vojnih okruga, vojnih škola, kurseva, nastavnih centara i vojnih katedri u sastavu civilnih instituta.

Dokumenti Ratne mornarice čuvaju se u Centralnom državnom arhivu Ratne mornarice i u arhivu vrhovnog komandanta vojnopoljskih snaga. U arhivu Ministarstva odbrane možemo naći samo one dokumente koje su primale strategijske i združene jedinice kopnene vojske kao dokumente sadejstva i informacija. Isto je i sa dokumentima partizanskih odreda i specijalnih odeljenja NKVD, koji se čuvaju u specijalnim arhivima. Dokumenti jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova koje su u toku velikog otadžbinskog rata došle u sastav Sovjetske armije, čuvaju se u arhivu Ministarstva odbrane.

U arhivu Ministarstva odbrane čuvaju se unikatni dokumenata koji odražavaju sjajne stranice herojske borbe sovjetskog naroda i njegove armije za slobodu i nezavisnost otadžbine protiv nemačko-fašističkih zavojevača i japanskih imperijalista.

Ti dokumenti svedoče o naprednom karakteru sovjetske vojne nauke i njenom preimcuštvu nad buržoaskom vojnom naukom. U njima se odražava heroizam sovjetskih vojnika, oficira i generala, mnogih združenih i drugih jedinica Sovjetske armije.

U dokumentima Arhiva Ministarstva odbrane istraživač može naći neophodne brojke i činjenice za naučnu razradu mnogih problema sovjetske vojne nauke, a oficiri i generali Sovjetske armije mogu da crpu iskustva u odnosu na obučavanje i vaspitanje sovjetskih vojnika.

Svi dokumenti Arhiva Ministarstva odbrane imaju naučnu i praktičnu vrednost. Koristeći ih, istraživač može da dobije naučno-istorijske podatke, da sastavi mnoge, po svom karakteru različite priručnike i zabeleške uz naučni rad; da prikupi materijal za naučna saopštenja, referate, predavanja, diplomske rade, di-

sertacije, za operativno-strategijske ili operativno-taktičke studije, monografije, nastavne priručnike itd.

Priprema za rad u arhivu je važna etapa u radu istraživača. Od toga koliko će detaljno biti izvršene njegove pripreme i koliko će mu biti jasna sva pitanja koja treba rešiti u arhivu, umnogome će zavisiti i uspeh njegovog rada.

Rad u arhivu je najbolje početi onda kada je već proučena sva literatura i sastavljen radni plan istraživanja koji tačno određuje okvire razradivane teme. Proučivši literaturu istraživač će znati koje arhivske podatke treba da prouči, obim radova koje treba izvesti, pa prema tome i vreme koje treba da provede na radu u arhivu. Ako poznaje literaturu o temi koju obrađuje, on će imati mogućnost da proveri neke činjenice i ocene pojedinih pojava i događaja koje su već date pre njegovog rada. Sem toga proučavanje literature omogućiće istraživaču da manje-više pravilno sastavi molbu za odobrenje da može koristiti neophodne arhivske materijale, a takođe da odredi rejone istraživanih borbenih dejstava i unapred odabere neophodne topografske karte.

Kao što iskustvo pokazuje, prilikom pisanja takve molbe istraživač nailazi na velike teškoće, naročito pri istraživanju operativno-taktičkih pitanja.

Ako je istraživaču izvesne operacije velikog otadžbinskog rata poznato vreme njenog izvođenja kao i sastav trupa koje su u njoj učestvovali, onda prilikom istraživanja operativno-taktičkih pitanja treba da pretvodno tačno utvrdi gde su se i kada odigrali događaji koji ga interesuju. Kao što iskustvo pokazuje, ove podatke je dosta teško odrediti. Početnu predstavu o tim događajima istraživač može da dobije iz literature koju proučava i razgovora sa učesnicima borbi.

Posle proučavanja literature i razrade radnog plana treba saznati da li u arhivu postoje dokumentarni materijali o temi koja se obrađuje. To se može postići ili odlaskom istraživača u arhiv i pregledom registara

i spiskova arhivskih dokumenata ili upućivanjem pismenog zahteva arhivu.

Pri tome je neophodno da se u zahtevu detaljno navedu tema i cilj istraživanja, naziv nosioca fonda (komanda fronta, armije, ili druge jedinice) strukturalni ili podstrukturalni delovi arhivskih fondova (vojni savet, štab, odeljenje štaba itd.), rod i vrsta dokumenata (iz oblasti planiranja, referisanja ili informisanja, zapovesti, planova, izveštaja, obaveštenja, ratnih dnevnika itd.) po kojima će se proučavati i istraživati dati događaj.

Ne treba postavljati zahteve čiji odgovor iziskuje specijalno istraživanje, kao na primer: »Kakvi materijali postoje o napadu pešadijske divizije radi probaja taktičke zone odbrane?« ili »U kojim dokumentima arhiva se mogu naći podaci o forsiranju velikih vodenih prepreka iz pokreta?« itd. Takve materijale treba da pronađe istraživač a ne arhiv.

Neophodno je navesti broj ili naziv jedinica (računajući tu i specijalne, a isto tako i one koji imaju počasne nazine), odredene događaje i njihove datume ili vremenski period, na primer: »Kakvi materijali postoje o napadu 16. armije u napadnoj operaciji Zapadnog fronta na smolenskom pravcu u toku avgusta i septembra 1941. godine?«

Ako postoji mogućnost da se poseti arhiv radi pronađenja materijala za naučnu temu koja se razraduje, treba poneti akt odgovarajućeg starešine adresovan na ličnost načelnika arhiva, u kojem su izneta gore navedena pitanja.

Pošto potrebni materijali budu pronađeni u arhivu, treba sastaviti molbu da se odobri korišćenje neophodnih dokumenata. U molbi treba navesti: dužnost, čin, prezime, ime i očevo ime istraživača, temu, cilj i vreme rada u arhivu, koje dokumente i koje vreme će koristiti istraživač (navesti dokumente koji su u neposrednoj vezi sa temom i one koji mogu biti iskorišćeni za posredno dokazivanje ovih ili onih zaključaka).

Tražeći odobrenje za rad u arhivu, istraživač treba da ima u vidu da će dobiti samo tražene dokumente. Zato u molbi treba uvek navesti širi materijal da bi se pravilno utvrdila uzajamna povezanost pojava koje se istražuju. Tako, na primer, prilikom istraživanja borbe neke divizije u molbi treba tražiti ne samo dokumente njene komande nego i dokumente jedinica koje su bile u njenom sastavu i koje su joj bile pridate, a isto tako i dokumente komande korpusa ili armije u čijem je sastavu divizija dejstvovala u tom periodu.

Pripremajući se za rad u arhivu treba svestrano proučiti formaciju jedinica neprijatelja i njegovo naoružanje, a isto tako formaciju svojih trupa u ovom ili onom periodu. Ovo će u znatnoj meri olakšati rad na procjeni neprijatelja i određivanju odnosa snaga i sredstava.

Da bi se izvršilo celishodno prikupljanje materijala treba sastaviti plan za rad u arhivu i u njemu izneti:

- za koje odelijke (glave) naučnog rada i koji dokumentarni materijali (iz oblasti planiranja, referisanja, informisanja i dr.) treba da se prouče u arhivu;
- koje priloge treba izraditi uz naučni rad na novi materijala iz arhiva;
- približne rokove proučavanja dokumenata (po danima i u toku kojeg perioda).

Prilikom odlaska na rad treba imati u vidu da pisac od arhiva ne dobija ni topografske karte ni radne sveske. Topografske karte (ako su poverljive) treba poslati na adresu arhiva, a one koje to nisu, kao i radne sveske, poneti sobom. Ove poslednje treba prethodno numerisati, prošiti pa na njima napisati čin, prezime i inicijale istraživača.

Da bi se izbeglo oštećenje dokumenata, zabeleške u arhivima je dozvoljeno vršiti olovkom ili naliv perom. U arhivima postoje samo olovke i mastilo za naliv-pera, a naliv-pero treba sam istraživač da doneše.

U arhiv treba ići tek pošto se dobije dozvola i to u vremenu koje je u njoj navedeno.

Po dolasku u arhiv istraživač je dužan da se upozna sa pravilima za posetioce čitaonica, da nabavi pri-vremenu propusnicu i da svoje radne sveske i topografske karte predar radi registrovanja.

Rad istraživača u arhivu počinje tek pošto dobije dozvolu i odabere dokumente koji su mu neophodni za istraživanje. Ako je sastavljanje molbe za odobrenje rada u arhivu relativno teško, ništa manje nije složeno ni samo odabiranje neophodnih dokumenata.

Arhiv raspolaže tolikom količinom arhivskih jedini-cica da se potrebni dokumenti mogu pronaći samo ako istraživač dobro poznaje sistem njihovog rasporeda, tj. naučno-informacioni aparat arhiva. Sistem naučno-informacionog aparata u svim arhivima je uglavnom jednak. Razlika može da bude samo u tome što u nekim arhivima taj aparat postoji, a u nekim se tek stvara.

Naučno-informacioni aparat arhiva se stvara zato da bi postojala evidencija o dokumentarnim materija-lima, da bi se moglo orijentisati u njihovom sastavu i rasporedu i otkriti sadržaj dokumenata.

Osnovna klasifikacija jedinica u svim arhivima je arhivski fond. Arhivskim fondom se naziva zbir dokumentarnih materijala koji su nastali u toku rada jedne ustanove, organizacije, preduzeća, kao i pojedi-nih ličnosti. U Vojnoistorijskom arhivu i u Arhivu Mi-nistarstva odbrane, kao i u svim ostalim arhivima voj-nih ustanova, fondovi su stvorenji od dokumentarnih materijala svake komande, združene ili druge jedinice, koja ima svoj broj u okviru čitave vojske, a isto tako i vojnih ustanova i vojnih škola, koje su postojale ili postoje, u rangu samostalnih jedinica. Fond, kao kom-pleks dokumentarnih materijala koji je nastao istorijski, nedeljiv je.

U arhivima se stvaraju različite vrste naučno-informacionog aparata od kojih svaka ima određenu namenu. Istraživača će u prvom redu interesovati pri-ručnici koji govore o sadržini dokumenata. U takve-

priručnike obično spadaju spiskovi, katalozi, tematski i fondovski pregledi, vodiči i registri. Sem toga, radi olakšavanja naučno-informativnog rada arhiva na sredivanju dokumenata i izradi arhivskih priručnika sa pregledom dokumenata, kao i rada istraživača, pri arhivima se uređuju naučno-informacione biblioteke.

Spiskovi su osnovni dokumenti naučno-informativnog aparata. Pomoću njih istraživač odreduje čitav kompleks dokumentarnih materijala, koji se odnose neposredno na obradivu temu, pa te dokumente i traži. Spiskovi sadrže detaljne naslove svih arhivskih jedinica koje se nalaze u fondu, a kad je neophodno, sastavljač ih dopunjuje i kratkim objašnjenjima — anotacijama.

Katalozi se razlikuju od spiskova utoliko što jednovremeno sadrže podatke o nekoliko fondova ili o arhivu u celini u okviru odredene teme, na primer: »Rusko-turski rat 1877—1878. godine« itd.

Katalozi pružaju veoma širok sadržaj dokumentarnih materijala o temi koja se istražuje. Oni mogu biti hronološki, sistematski, predmetno-tematski, predmetni i po imenu autora.

Hronološki katalozi osvetljavaju hronološkim redom sadržaj rukopisa i drugih dokumenata koji se nalaze u arhivu.

U sistematskom i predmetno-tematskom katalogu izlaže se sadržaj dokumentarnih materijala sistematskim redosledom, tj. prema stepenu važnosti i uzajamne zavisnosti.

U predmetnom katalogu i katalogu po imenima autora izlaže se sadržaj dokumentarnih materijala alfabetskim redom.

Pregledi dokumentarnih materijala su opisi informativnog karaktera. Oni pružaju uopštene karakteristike dokumentarnih materijala fonda ili grupe fondova zavisno od tematike sadržine materijala ili grane delatnosti nosioca fonda. Postoje tematski i fondovski pregledi.

Tematski pregled iznosi sadržinu dokumentarnih materijala teme neovisno od toga da li dokumenat pripada jednom ili nekolicini fondova.

Fondovski pregledi daju sadržaj dokumenata jednog fonda.

Vodiči se izrađuju ili uz sve dokumentarne materijale arhiva ili po grupama jednorodnih fondova. Vodič je sistematizovan registar fondova sa kratkim opisom sastava i sadržaja njihovog materijala. U njemu se odražava suština čitavog naučno-informacionog aparata koji se odnosi na određene teme i fondove. Sem toga u vodiču se iznose podaci i kratke karakteristike nosioca fondova. Upoznavanje sa dokumentima arhiva je najbolje početi sa vodičem, jer ovaj uporedo sa opštom karakteristikom dokumentarnih materijala sadrži i podatke o knjigama, monografijama i člancima, za čije pisanje su korišćeni arhivski dokumenti.

Registri obično predstavljaju pregled pedmetnih pojmova. Oni se izrađuju za sve vrste arhivskih priručnika i namenjeni su za orientaciju istraživača u naučno-informacionom aparatru arhive.

Naučno-informaciona biblioteka se stvara u svim državnim i resornim arhivima. Ona sadrži priručnike i spiskove, enciklopedijske rečnike i druge radove, koji omogućavaju istraživaču da brzo nađe potrebne podatke. U naučno-informacionoj biblioteci Arhiva Ministarstva odbrane postoje zbornici dokumenata i vojnoistorijskih materijala velikog otadžbinskog rata. Sem toga u toj biblioteci nalaze se i drugi priručnici i pregledi dokumenata o operacijama velikog otadžbinskog rata i zbirke listova topografskih karata rejona gde su se odvijala borbena dejstva.

Treba istaći da je izneta struktura naučno-informacionog aparata u osnovi karakteristična za sve arhive. Izuzetak, danas čine samo arhivi nekih nadleštava.

Pa i ti arhivi preduzimaju mere da stvore navedeni naučno-informacioni aparat, ali treba još mnogo da rade na tome. U narednim godinama može se очekivati

da će se i u tim arhivima izraditi takvi vodiči. Što se pak tiče pregleda i kataloga, oni će se verovatno izraditi znatno kasnije.

Dokumentarni materijali u takvima arhivima mogu se zasad odabrat po spiskovima sa kojima su dostavljeni arhivu, a koji ne odgovaraju baš uvek postavljennim zahtevima. U nizu spiskova nalaze se predmeti za nekoliko godina bez navedenja datuma u zaglavlju spiska. Tako, na primer, u zaglavlju spiska može biti navedeno da se tu nalaze predmeti iz 1942. godine, a u stvari tamo postoje i predmeti iz 1941. i 1943. godine. Nazivi predmeta koji su uneti u spisak ponekad uopšte ne ukazuju na sadržaj dokumenata koji su ušiveni u predmet. Sve to stvara velike teškoće istraživaču.

Prilazeći radu u Arhivu Ministarstva odbrane, gde još ne postoji naučno-informacioni aparat, celishodno je da istraživač konsultuje naučno-istraživačko odeljenje arhiva i da pažljivo prouči metodske materijale koji u njemu postoje i od kojih naročitu korist može da pruži, na primer, priručnik: »Pitanja metodike rada istraživača sa dokumentima u Arhivu Ministarstva odbrane SSSR«.

Rad u Arhivu Ministarstva odbrane treba početi od proučavanja spiskova dokumentarnih materijala u cilju odabiranja neophodnih dokumenata, određivanja njihove važnosti i redosleda izučavanja. Jednovremeno sa proučavanjem spiskova treba sačiniti trebovanje za odabiranje i izdavanje dokumenata. Vrlo važna etapa u radu istraživača u arhivu je proučavanje spiskova, naročito u sadašnjem njihovom stanju, kada u arhivu za mnoge fondove postoje samo dostavnii spiskovi u kojima ima mnogo nedostataka, netačnosti u nazivima arhivskih jedinica (predmeta) pa i neslaganja naslova sa stvarnom sadržinom dokumenata u predmetima.

Prilikom proučavanja spiskova treba pregledati sve spiskove fondova čije je korišćenje odobreno officiru-istraživaču. Sve predmete vredne pažnje treba prib-

ležiti u trebovanju. Pri tome za dokumente svakog fonda treba sastaviti posebno trebovanje.

Prvo trebovanje treba sastaviti što pre i uručiti ga šefu čitaonice da bi na osnovu toga već mogli odabirati materijali, a sam pisac treba da produži odabiranje dokumenata neophodnih za rad. Ukoliko se u toku proučavanja spiskova dokumentarnih materijala pojavi ma kakva nejasnoća, treba tražiti objašnjenja od šefa čitaonice ili od načelnika arhiva i načelnika odeljenja ili njegovog zamenika.

Dešava se da se neki dokumenti potrebni za istraživanje ne mogu pronaći u spiskovima dokumentarnih materijala onih strukturalnih delova fonda sa kojima je istraživaču dozvoljen rad. U tom slučaju treba pregledati spiskove drugih strukturalnih delova datog fonda, na primer, sekretarijata Ratnog saveta, političkog odeljenja itd., zatim spiskove odgovarajućih delova prepostavljenih instanci, pa čak i potčinjenih, kuda su ti dokumenti mogli biti upućeni.

Ukoliko se u spiskovima drugih fondova pronađu dokumenti koji su potrebni istraživaču, on treba da se obrati načelniku arhiva, ili njegovom zameniku za naučni rad da bi dobio odobrenje da ih koristi.

6. METOD RADA PRI KORIŠĆENJU ARHIVSKOG MATERIJALA

Metod rada pri korišćenju arhivskog materijala je različit. U svakom posebnom slučaju on će se prilagođavati temi koja se istražuje, cilju iskorišćavanja arhivskog materijala i karakteru i sadržaju tog materijala. Zato se u ovom radu mogu osvetliti samo najopštija pitanja metodike rada sa arhivskim dokumentima pri istraživanju borbi i operacija.

Pre nego što se pride radu na ovom ili onom arhivskom dokumentu, treba ga pre svega svestrano proce-

niti. Pri tome vrednost svakog dokumenta ne sme se određivati izolovano već u kompleksu sa drugim dokumentima.

Da razmotrimo osnovne kriterijume kojih treba da se drži istraživač pri proceni vrednosti arhivskih dokumenata.

Prvo, sadržina dokumenta: da li određeni dokument, po svojoj sadržini, odgovara temi istraživanja, u kakvoj je vezi sa tom temom, tj. da li je sa njom neposredno ili posredano vezan. Posrednost ima onaj dokumenat koji daje neposredan odgovor na neko od istraživačevih pitanja.

Drugo, vreme izrade dokumenta. Tu treba imati u vidu činjenicu da je dokumenat mogao biti izrađen posle vremena kad se događaj odigrao, ali bez obzira na to u potpunosti odražava taj događaj. Tako, na primer, izveštaj o borbenim dejstvima jedinice sastavlja se tek posle borbe, ali je vrednost takvog dokumenta, kao što je poznato, ogromna.

Treće, autor dokumenta: da li je dokumenat obrađen od strane učesnika događaja ili je sastavljen na bazi izveštaja, svedočanstva učesnika itd. Tako, na primer, dokumenat koji je napisao komandant puka o borbenim dejstvima svog puka, čak ako kvalitativno nije najbolje obraden, ipak je za istraživača od veće vrednosti nego onaj koji je dobro obraden u štabu divizije ili korpusa, a tretira rad tog puka. I obratno, komandant divizije će pravilnije osvetliti borbena dejstva čitave divizije nego ma koji od potčinjenih mu komandanata ili drugih starešina koji prema karakteru svoje funkcionalne dužnosti nemaju svestran uvid u borbenu delatnost divizije.

Razmatrajući pitanje ko je autor dokumenta, istraživač je obavezan da obrati pažnju i na to da li je dokumenat potpisao sam autor ili je overen od strane drugog, makar i nadležnog lica. U prvom slučaju dokumenat predstavlja veću vrednost i ima jaču pravnu snagu.

Često se dešava da u dokumentima, naročito u njihovim duplikatima, istraživač ne može da nađe potpis ili zvaničnu overu nadležnih lica. U takvim slučajevima treba obratiti pažnju na rešenja i primedbe koje su na magrinama stavila nadležna lica. Ako se na osnovu tih primedbi može utvrditi da je dokumenat stvarno upotrebljen, istraživač ga može koristiti.

Kad govorimo o duplikatima, treba istaći da najveću vrednost ima prvi primerak koji je potpisao autor (komandant ili načelnik). Istraživač treba da teži da pronađe baš taj primerak pa da ga proučava.

Četvrto, kako je nastao dokumenat: u kakvoj je situaciji stvoren — u jeku borbe ili posle nje, u štabu ili na prednjem kraju, na brzinu ili u toku dužeg vremenskog perioda. Svaki učešnik u ratu zna da su dokumenti ponekad nastajali baš u najtežim situacijama: pod neprekidnim dejstvom neprijateljske vatre, dok je padala kiša ili sneg, često su pisani olovkom, na izgužvanoj ili lošoj hartiji, u toku pokreta, jašuci na konju ili u toku pešačenja, pri slabom svetlu džepne lampe ili upaljene šibice. U zavisnosti od uslova u kojima je dokumenat nikao, određuju se njegova vrednost i pouzdanost.

Peto, u kojoj meri određeni dokument odražava dogadaj koji se istražuje. Vredniji je onaj dokumenat koji potpunije i svestranije obuhvata razmatrani dogadaj.

Sesto, istraživač može naići na slučaj da se jedna te ista pojava osvetljava nizom dokumenata, ali da pri tome sadržaj jednih prevazilazi ili obuhvata sadržaj drugih. Istraživač treba da to ima u vidu i da kao bazu uzima onaj dokumenat koji obuhvata i sadržinu drugih, a od ovih poslednjih da uzima samo ona pitanja koja nisu izražena u dokumentu koji je uzet kao baza.

Najzad značajnu ulogu u oceni vrednosti dokumenta imaju i jezičke i grafičke osobenosti pa i njegovo fizičko stanje. Dokumenti koji su dobro oblikovani, pismeno napisani jednostavnim i pristupačnim

jezikom, na dobroj hartiji, lakše se naučno obraduju, te zbog toga i nije slučajno što baš takve dokumente istraživači najviše i najradije koriste.

Pri proučavanju dokumenata treba sa odnositi kritički i svaki put se uveriti da li su pouzdani. Zvanični dokumenti su obično pouzdaniji, ali čak i oni, kao što iskustvo pokazuje, zahtevaju proveru. Izveštaji se često pišu tendenciozno, naročito ako ih sastavlja sujetni komandant. Takav komandant teži da unekoliko prikrije i umanji neuspehe trupa koje su mu potčinjene, a da preko mere opisuje i hvali njihove pobeđe, pa da na taj način istakne i sebe. Zato je radi utvrđivanja istine poželjno da se takvi izveštaji sravnjuju sa izveštajima potčinjenih i pretpostavljenih komandi, a sem toga treba u najvećoj meri iskoristiti referate oficira iz štabova i kontrolnih oficira jer su najmanje pristrasni.

Arhivski dokumenti, prema načinu izvođenja borbenih dejstava koja oni regulišu i njihovom značaju, mogu se podeliti na glavne i pomoćne.

U glavne dokumente spadaju zapovesti, naredjenja i naredbe, planske tablice sadejstva, borbeni izveštaji, operativni i izviđački periodični izveštaji itd., tj. svi oni dokumenti na osnovu kojih se ostvaruje komandovanje trupama u borbi.

U pomoćne dokumente spadaju oni koji se razrađuju na osnovi glavnih odmah posle završene borbe (operacije): ratni dnevničici, izveštaji o proteklim borbama i operacijama, periodični izveštaji o uopštenim borbenim iskustvima, radne karte i drugi dokumenti.

Prilikom proučavanja glavnih izvora treba obavezno utvrditi kakav je uticaj ispoljio ovaj ili onaj dokumenat na organizaciju i tok borbe.

Često se u arhivu može naći pismena i dobro uobličena zapovest, ali je pripremljena sa osetnim zakšnjenjem i nije pravovremeno stigla u jedinice ili je prispela kada su već bila završena borbena dejstva. Potpuno je razumljivo da takav dokumenat, ma kako

bio dobro sastavljen, nije uopšte mogao uticati na borbena dejstva trupa. Prema tome prilikom proučavanja dokumenata neophodno je da se obrati ozbiljna pažnja na vreme kada su ih primile jedinice, na rešenja i primedbe, a isto tako pažljivo treba pregledati preписку i zabeleške telefonskih razgovora u kojima se pominje ovaj ili onaj dokumenat.

Da bi se vreme za rad u arhivu pravilno iskoristilo, istraživač, prilazeći radu sa arhivskim dokumentima, treba da napravi određeni plan rada i da proučava dokumente strogim redosledom.

Proučavanje arhivskih dokumenata pri istraživanju borbe (operacije) združenih i viših jedinica celishodno je početi od upoznavanja dokumenata prepostavljene komande. To će omogućiti da se pravilno odredi uloga i mesto jedinice čija se borbena dejstva proučavaju.

U toku upoznavanja dokumenata prepostavljene jedinice celishodno je da se u prvom redu pregleda dnevnik borbenih dejstava da bi se u početku dobila makar i površna, ali u odnosu na taj događaj široka predstava o situaciji, vremenu i karakteru razvoja borbenih dejstava. Takvo upoznavanje će omogućiti da se uporedi sa njim odrede granice u kojima je neophodno proučavati pojave koje se istražuju.

Posle upoznavanja ratnog dnevnika korisno je da se prouče opšti dokumenti: izveštaji o uopštenim iskustvima, o izvedenoj operaciji itd. Proučavanje takvih dokumenata omogućice da se dobije celovita slika i da se u izvedenoj operaciji odredi mesto i uloga one združene ili veće jedinice čija nas borbena dejstva interesuju.

Prilikom proučavanja izveštaja i sumarnih izveštaja o iskustvima ne sme se sve primati kao tačno, a naročito ne treba slepo verovati zaključcima koji se u njima nalaze. Ne sme se zaboraviti da je prilikom izrade takvih izveštaja njihov autor mogao da ispolji izvesnu tendencioznost, izazvanu željom da se istakne

uloga njegove jedinice u izvedenoj operaciji. U takvim slučajevima ne samo zaključci nego i činjenice mogu biti izložene tako da uspešna borbena dejstva mogu u potpunosti da zaklone razne negativne momente u toku operacije. Međutim, baš takvi negativni momenti imaju vrlo veliki značaj za istraživački rad, jer bez njih se ne može pravilno rekonstruisati čitava slika događaja koji se istražuje.

Prema tome potrebno je da se posle opštih dokumentata, najsavesnije prouče osnovni dokumenti planiranja i izveštaji koji bi istraživaču dali celovitu predstavu o tome kako je bila planirana a kako je stvarno tekla operacija, kao i to kakvi su uspesi bili postignuti njenim izvođenjem. Proučavanjem svih tih dokumenata istraživač će pravilno shvatiti opštu i posebnu situaciju u kojoj se operacija odvijala i jasno uočiti ulogu i mesto one združene ili više jedinice čija borbena dejstva proučava.

Necelishodno je pribeležavati sve podatke opšte situacije u svoju radnu svesku. Bolje je da se sve to nanese na kartu. To će nesumnjivo omogućiti manji utrošak vremena, a što je najvažnije, na taj način će se potpunije shvatiti opšta situacija.

Pošto stekne predstavu o opštoj situaciji, istraživač će preći na najpotpunije proučavanje dokumentata združene jedinice. Ali i pri proučavanju tih dokumenata važno je da postoji određeni redosled u radu.

Celishodno je da se u početku prouči borbeni put jedinice, ali ne samo u toku izvođenja borbe (operacije) već i znatno pre toga, kako bi se stekla predstava o tome kakva je borbena dejstva ova jedinica ranije izvodila i kakva borbena iskustva poseduje njeno ljudstvo. Poznavanje borbenog puta jedinice omogućice da se pravilno odredi stepen njene borbene sposobnosti i otkriju sve osobenosti te komplikovane trupne organizacije, što će pružiti veliku pomoć u daljem toku analize određenih pitanja borbe ili operacije.

Posle upoznavanja sa podacima koji ukratko osvetljavaju borbeni put te jedinice, treba preći na detaljnije proučavanje ranije pomenutih opštih dokumenata, registrujući pri tom sve činjenice i vršeći analize. Posle detaljnog proučavanja tih dokumenata istraživač treba da stekne jasnu predstavu o borbi ili operaciji i o onim zaključcima koje je nekad o njima učinila komanda. Ako u toku proučavanja dokumenata istraživač posumnja u pravilnost i tačnost pojedinih zaključaka ili opisa nekih činjenica, on treba da o tome napravi pribelešku u svom dnevniku ili radnoj svesci da bi to proverio prilikom proučavanja drugih dokumenata.

Posle rada na opštem materijalu istraživač prelazi na proučavanje borbenih dokumenata i izveštaja koji se odnose na određenu borbu i operaciju. Takvi dokumenti, po pravilu, biće zapovesti, direktive, naređenja, planovi, izveštaji, sumarni operativni izveštaji itd. Proučavanje stih tih dokumenata pružiće mogućnost istraživaču da najpotpunije i najsvestranije prouči borbu ili operaciju. U toj etapi rada istraživač treba naročito pažljivo da pregleda sve radne i pregledne karte, a isto tako i izveštaje potčinjenih komandi da ne bi smatrao da su stvarni događaji oni koji su planirani, a u stvari sve se odigralo sasvim drukčije. U to vreme istraživač je dužan da prouči dokumente ne samo jedinice čija se dejstva proučavaju već i dokumente pretpostavljenih i potčinjenih jedinica koji sačinjavaju komplet istog arhivskog fonda. Posle proučavanja njenih dokumenata treba odmah preći na izučavanje dokumenata potčinjenih i sadejstvujućih jedinica, jer je bez toga nemoguće da se u potpunosti i sa svim pojedinostima iznese događaj koji se istražuje.

Proučavati dokumente treba po redu, prema redosledu kojim su raspoređeni u predmetima, ali može biti i odstupanja, naročito kada dokumenti u predmetu nisu složeni baš najstrožijim redom, koji odražava logičan razvitak događaja.

Uporedno sa određenim redosledom proučavanja dokumenata, veliki značaj ima pravilno vođenje pribeležaka, jer nesistematske pribeleške mogu imati za posledicu da se pojedini podaci beleže nekoliko puta, a drugi da uopšte ne budu zabeleženi.

Način vođenja pribeležaka zavisi od teme i ciljeva istraživanja.

Prilikom istraživanja operativno-taktičkih pitanja, kada se proučava niz borbi, zabeleške se vode, zavisno od postavljenih ciljeva, za svaku borbu i operaciju u posebnoj svesci ili u jednoj opštoj svesci. Ali u jednom i u drugom slučaju za svako pitanje koje se istražuje treba predvideti strogo određeno mesto. Za pisanje zabeleški najbolje je koristiti sveske sa čvrstim papirom, a pisati ih samo na jednoj strani lista, ostavljajući prazan prostor (do 1/3 širine strane). Taj prostor je neophodan za upisivanje podataka naučno-informacionog aparata. Iza zabeleški kojima se završava opis nekog događaja, celishodno je u svesci ostaviti još mesta, da bi se u slučaju potrebe mogle upisati potrebne ispravke, ili umeci, ili da se unese nova zabeleška iz arhivskih materijala drugih fondova, koji mogu da prikažu nove strane odredene činjenice ili da protivreče onom što je pre zabeleženo.

Treba pisati čitko i ne dozvoljavati proizvoljna skraćivanja, jer bi to često prouzrokovalo da istraživač, pošto završi rad, ne bude u stanju da pročita mnogo štosta što je zabeležio.

Na marginama naspram zapisanih izvoda ili podataka iz dokumenata treba navesti: naziv dokumenta i kome je ovaj adresovan, kada je sastavljen i njegovo mesto u arhivu (broj fonda, spiska, predmeta i lista). Kasnije će ovi podaci omogućiti stvaranje mišljenja o suštini dokumenata, naročito prilikom upoređenja protivrečnih podataka koji potiču iz raznih izvora, a isto tako oni će pomoći da se brzo pronađe neki dokumenat ukoliko bude potrebno ponovno vraćanje na njega.

Prilikom zapisivanja podataka iz šifrovanih dokumenata ne treba navoditi način njihovog predavanja kao ni ulazne i izlazne brojeve.

Stepen detaljisanja zabeleški može biti veoma različit. On zavisi od toga kakvi neophodni podaci postoje u dokumentima koji se proučavaju, kao i od iskustva istraživača. Iskusni autor obično beleži malo, ali u njegovim kratkim zabeleškama može se naći sve što je potrebno, što karakteriše borbu ili operaciju. Neiskusan istraživač u početku pravi vrlo dugačke zabeleške, prenatrpane nevažnim pitanjima, koje nemaju nikakvu vrednost za njegov rad.

Da bi se zabeleške što više skratile, ali da se u isto vreme ne ispusti ništa od onog što ima bitan značaj za istraživača, preporučljivo je da se svi podaci situacije unose na kartu, koju je celishodno voditi u toku čitavog rada radi najpotpunijeg i najočiglednijeg odraza borbe ili operacije koja se istražuje. Dobro obrađena karta za svaku borbu (operaciju) omogućiće skraćivanje zabeleški i pomoći dubljem proučavanju dogadaja koji se istražuje. Karta pruža mogućnost da se oceni uticaj zemljišta na karakter razvoja borbe (operacije) a pomaže i boljem shvatanju sadržine teksualnih dokumenata.

U toku rada na velikom broju dokumenata, kada se proučavaju mnoge borbe ili ako se prikupljaju određeni statistički podaci, mogu se široko upotrebljavati tablice i formulari, koji se blagovremeno pripremaju, a popunjavaju se potrebnim podacima u toku proučavanja dokumenata. Ipak ne treba zaboraviti da tablice i formulari imaju i nedostatke. Oni u neku ruku odvajaju istraživača od onih podataka koji nisu predviđeni rubrikama u njegovim tablicama i formularima. Da bi se to izbeglo, treba u tablicama i formularima predviđeti mesta i za zabeleške o uzgrednim podacima koji imaju važan značaj za raščišćavanje suštine istraživane pojave.

Ako se u tablicama pojave praznine treba ih popuniti proučavanjem drugih dokumenata. Treba uvek težiti da sve rubrike tablica i formulara budu popunjene.

Prilikom pisanja vojnoistorijskih radova u kojima se izlaže samo jedna operacija sistem zabeleški, prema iskustvima rada u arhivima, može biti nešto drukčiji. Stvar je u tome što je struktura takvih radova najčešće ustaljena. Klasična šema sličnih monografija obično sadrži četiri glave: prva — opšta situacija, druga — priprema operacije, treća — tok borbenih dejstava i četvrta — rezultati i zaključci. I još više, u takvim radovima i odeljci glava takođe su, po pravilu, jednaki. Sve to ukazuje da naučni radnik koji želi da napiše monografiju može već pri dolasku u arhiv da ima razrađen plan svog budućeg rada.

Prema tome celishodno je da i zabeleške vrši u skladu sa planom razrade dela. Za svaku glavu (odeljak i pododeljak) treba odrediti potreban broj listova u radnoj svesci ili čitavu svesku. Na prvom listu sveske treba staviti sadržaj sa stranicama listova koji su namenjeni za pojedine glave, odeljke i pododeljke teme.

Vodenje zabeležaka po odeljcima i pododeljcima teme obezbediće sistematizaciju materijala još u periodu dok se on proučava u arhivu, a isto tako će omogućiti da se doneše sud o tome da li je izdvojeni materijal za određeni odeljak ili glavu potpun. Vodenje zabeleški na ovaj način isključuje mogućnost da se ponovo pribeležava jedno te isto, ali iz raznih izvora. Sem toga pri razradi vojnoistorijskih monografija, koje su posvećene opisu ove ili one operacije, takav sistem zabeleški omogućiće ponekad da se pismena obrada vrši u tim sveskama, ne trošeći vreme na prepisivanju materijala u druge sveske.

Za tablice, šeme i kopije borbenih i informativnih dokumenata poželjno je da postoje posebne sveske. Pri tome pre nego što se napravi kopija, treba biti načisto

da li je taj dokumenat bio objavljen u nekim drugim naučnim radovima.

Ako se u toku rada naide na takve predmete u arhivu iz kojih neće biti potrebno da se vrši vađenje zabeleški u radne sveske, njih treba navesti na posebnom listu radne sveske prostim notiranjem. Na taj način istraživač neće morati da ponovo pregleda takve dokumente ako na njih naide u drugim fondovima arhiva.

Proučavanje dokumenata i izbor odgovarajućeg materijala nije samo prosto traženje važnih dokumenata i njihovo kopiranje, kao što rade neki istraživači, već je to stvaralački rad. Tako, na primer, nije dovoljno samo zapisati da je združena jedinica »N« u toku napada zauzela neku liniju, već treba pokazati koliko je duboko, u odnosu na polazni položaj, ona prodrla, u kojoj zoni, kakvim tempom, kakav je borbeni poredek imala u toku napada, na kojoj dubini i u kojem cilju su bili iskorišćeni drugi ešeloni i rezerve njenih potčinjenih jedinica kao i njene sopstvene.

Neki istraživači smatraju da čitav rad na proučavanju dokumenata mogu obaviti tek pošto budu prikupljeni i »kopirani« dokumenti, tj. posle završetka rada u arhivu. Međutim, to je vrlo rizično.

Iskustvo rada u arhivima ukazuje da su neki nedovoljno pripremljeni istraživači u toku proučavanja dokumenata prepisivali u svoje radne sveske sve što se nalazilo u predmetu. Oni su težili da upišu što više materijala. Pošto popune veliki broj radnih sveski, oni zadovoljni napuštaju arhiv. Ali čim otpočnu temeljnije da analiziraju pribeleške koje su izvadili iz arhiva, razočaraju se i nađu u teškom položaju. Vremena je utrošeno vrlo mnogo, raspolažu obiljem beleški, ali one ne daju odgovor na mnoga pitanja. U nekim slučajevima nedostaju osnovni podaci za svestranu analizu ove ili one činjenice; neke pojave, koje su u toku rada u arhivu izgledale manje-više jasne, kasnije je nemoguće

rekonstruisati na osnovu pamćenja. Zbog toga je istraživač primoran da ponovo posećuje arhiv.

Radi što boljeg proučavanja sadržine i suštine borbi i operacija, iz svih dokumenata, u prvom redu, treba da se crpe činjenični materijal na osnovu kojeg se može utvrditi pouzdanost činjenica i dogadaja, najkarakterističnije crte izvedenih borbi i operacija i uočiti sve novine nastale u toku njihovog izvođenja.

Da bi se odredila uzajamna veza i uslovljenošć borbi i operacija koje se istražuju, neophodno je proučiti materijale pretpostavljenih i potčinjenih komandi i suseda.

Podatke (tekstuelne i grafičke) o dejstvima svake jedinice treba uzimati za jedinice za jedan stepen više i za dva stepena niže, što treba obavezno predvideti prilikom izrade molbe za dozvolu korišćenja materijala. Podatke o dejstvima drugih robova vojske treba koristiti u što širem obimu da bi se ona mogla svestrano istražiti.

U toku proučavanja činjeničnog materijala arhivskog fonda, istraživač često neće naći one podatke ili dokumente koji su mu preko potrebni radi analize. U tom slučaju je celishodno koristiti posredne izvore, kao što su, na primer, referati i izveštaji načelnika službi u pretpostavljenim komandama. U takvim dokumentima, uporedno sa izlaganjima po pitanjima svoje službe, obično će naći odraza i druga pitanja koja mogu da interesuju istraživača. Sem toga, mnoge pojave iz borbe i operacije moguće je rekonstruisati prema pojedinim borbenim zapovestima, naređenjima, naredbama i izveštajima, koji se mogu naći u potčinjenim štabovima i u štabovima suseda.

Podatke po pojedinim pitanjima možemo dobiti iz referata — predloga koje pripremaju komandanti robova vojske i načelnici službi svome komandantu.

Najčešće se moraju koristiti posredni dokumenti za određivanje borbenog i brojnog sastava jedinica pre početka borbe. Naime, izveštaji o borbenom i brojnom

sastavu sačinjavaju se svakog 1., 10. i 20. u mesecu, a borbena dejstva su mogla da počnu i u druge dane. Sem toga, pre borbe često je vršena popuna ljudstvom, oružjem i borbenom tehnikom. Sve je to moglo za relativno kratko vreme da unese znatne promene u formacijski sastav jedinice. Da bi se odredilo stvarno brojno stanje trupa u svakom konkretnom slučaju, treba pažljivo analizirati podatke o popuni i gubicima od dana kada je sastavljen poslednji izveštaj o borbenom i brojnom stanju. Popuna i gubici u ljudstvu, naoružanju i borbenoj tehničkoj obično se nalaze u naredenjima o ličnom sastavu, operativnim izveštajima i izveštajima komandanata rodova vojski i načelnika službi. Ukoliko nema izveštaja o borbenom i brojnom stanju, takvi se podaci mogu ponekad naći u otpremljenim šifrovanim telegramima.

U toku rada na arhivskim materijalima mogu se sresti vrlo interesantni činjenični podaci, a razmišljanje o njima mogu kod istraživača pobuditi originalne misli, pojedine predloge o temi koja se obrađuje, a isto tako i o pitanjima koja nisu vezana za određenu temu. Takve misli treba obavezno pribeležiti u naročito za to određenoj svesci. I to ne samo misli u vezi sa temom već i one koje se odnose na druga pitanja i koje istraživač može bilo kada koristiti. To će mu pružiti veliku pomoć pri istraživanju i pisanju dela.

U toku rada u arhivu korisno je voditi dnevnik rada, u koji treba beležiti sve interesantne podatke na koje se nađe. Ako se to ne učini, kasnije će se često zažaliti.

7. KORIŠĆENJE BORBENIH ISKUSTAVA PROTEKLIH RATOVA PRI VOJNONAUČNOM ISTRAŽIVANJU

Načini istraživanja borbe i operacije, prema postojećim iskustvima, mogu biti veoma različiti. Oni se određuju zavisno od izabrane teme i cilja istraživanja, stepena razrade teme, od raspoloživih arhivskih izvora

i njihove sadržine i, najzad, od ličnih osobina istraživača.

Najtipičniji načini istraživanja iskustava iz borbi i operacija jesu: izrada monografija posebno za svaku borbu (operaciju) radi dubokog proučavanja vojnog zbijanja i formulisanja novih postavki vojne teorije; iskorisćavanje vojnoistorijskih primera za analizu pojedinih karakterističnih borbi i operacija, na primer, širine fronta napada, dubine borbenih zadataka itd.; korišćenje vojnoistorijskih primera radi sagledavanja najkarakterističnijih momenata u borbenim dejstvima trupa, koja mogu biti korišćena za objašnjenje, a u nekim slučajevima i kao potvrda pojedinih postavki teorije.

Izrada monografija omogućava najpotpunije istraživanje borbe (operacije). Istraživač može da izvuče za sebe korisne pouke samo u slučaju ako dogadjaj koji istražuje ume da oživi toliko detaljno da mu pri tom nijedno pitanje ne ostane nejasno.

Ako je, na primer, oficir postavio kao cilj da istražuje borbu divizije u okruženju na osnovu ratnog iskustva, onda on prikuplja što više odgovarajućih primera iz borbe. I sve te primere treba da prouči do tančina. Ukoliko to ne učini, neće moći da izvuče nikakve opšte zaključke u odnosu na taj vid borbe. Ali, da se proučio svaki takav primer, treba ga opisati, oživeti sve detalje borbe, tj. izraditi monografiju i napraviti zaključke. Zatim na bazi mnogih činjenica može se izvući ono što je tipično u dejstvima trupa i izraditi opšti teorijski zaključci. U odnosu na taj vid borbe oni mogu da sadrže: zaključke o uslovima u kojima nastaje okruženje, o dozvoljenom i celishodnom protezjanju fronta odbrane, o načinima i postupcima pri vođenju borbe u okruženju i proboru iz okruženja itd.

U toku proučavanja arhivskog dokumenta o borbi i operaciji, istraživač neće nikad u njima naći podatke u onom obliku u kojem bi on to želeo. Podataka će biti vrlo mnogo, ali oni će se nalaziti u najrazličitijim izvorima. Čak i prilikom posebnog razmatranja svakog takvog izvora neće se dobiti potpuna slika o borbi (opera-

ciji). Sem toga, dokumenti na osnovu kojih je planirana i izvedena borba retko kada je održavaju u potpunosti, jer uporedo sa dokumentima koje razrađuje štab u svakoj borbi (operaciji) veliku ulogu imaju usmene zapovesti i naredenja komandanata, koji se često ne mogu pronaći u arhivu u pismenom obliku.

Da bi se borba (operacija) mogla rekonstruisati sa svim pojedinostima, neophodno je da se za svaku borbu (operaciju) razradi monografija u kojoj će se uporedo sa detaljnim opisom organizacije, pripreme i toka borbenih dejstava dati i obrazložiti zaključci.

Radi sastavljanja takve monografije treba izraditi plan, tj. odrediti pitanja koja je potrebno pokrenuti u opisivanju primera kao i redosled njihovog osvetljavanja da bi se, polazeći od toga, mogli obraditi potpuni zaključci.

Naročito pri istraživanju veoma pokretnih oblika borbe, kao što su: gonjenje, proboj odbrane organizovane na brzu ruku, borba u okruženju, proboj iz okruženja i drugi, dešava se često da istraživač, pošto se po dolasku u arhiv na brzinu upozna sa dokumentima, dolazi do zaključka da za njegovu temu materijali gotovo i ne postoje. Ali, sudeći prema iskustvima, to ni približno nije tako. U arhivima postoje materijali o svim vidovima borbe a isto tako i o njenim različitim oblicima. Međutim, za neki vid borbe oni su sasvim pristupačni i pregledni a za drugi vid veoma ih je malo i u prvi mah može izgledati da nemaju značaja. No to je sasvim pogrešan zaključak. Istraživanje veoma pokretnih oblika borbe je vrlo teško, ali nije nemoguće. Potrebno je samo da se obavi obiman, strpljiv rad i sigurno je da će biti stvorena monografija visoke vrednosti.

Pri izradi monografije treba početi od pripreme topografske karte onog rejona gde se odigrala borba (operacija). Zatim je celishodno preći na izučavanje dokumenata prepostavljene komande, pa sve ono što se odnosi na pitanje koje se istražuje naneti na kartu. To će omogućiti pravilno orijentisanje u opštoj situaciji, tj. praćenje razvoja borbenih dejstava operacije i uloge

koju je u njoj imala jedinica čiji se rad proučava. Zatim je neophodno da se prouče svi dokumenti koji se odnose na taj period, pa da se podaci koji se iz njih izvuku takođe nanesu na kartu. Jednovremeno treba pažljivo analizirati dokumente potčinjenih komandi i obavezno naneti na kartu čitav tok njihovih borbenih dejstava.

Kao rezultat takvog proučavanja istraživač će postepeno da dobije potpunu sliku postanka, pripreme i razvoja vida borbe ili operacije koja se istražuje. Razumljivo je da će se u toku rada nailaziti na protivrečne podatke. Tako, na primer, prema zapovesti pretpostavljene komande jedinica je trebalo da izvodi borbena dejstva na način koji joj je naređen; međutim, zbog niza uzroka, koji često nisu zavisili od nje, dejstvovala je sasvim drukčije. Uporedujući podatke jedinice čija se dejstva istražuju, njene pretpostavljene i njenih potčinjenih komandi, kao i suseda, a zatim i detaljnog progравanja čitavog toka borbe na karti, istraživač može da rekonstruiše relativno potpunu i preglednu sliku događaja koji su se odigrali.

Pošto prouči dokumente i uzme iz njih sve neophodne podatke, a u slučajevima kada po nekim pitanjima nema podataka tek pošto ih dobije iz posrednih izvora, istraživač će na osnovu karte i pribeležaka prići detaljnem opisivanju primera iz borbe. Pri izradi takvog opisa istraživač učvršćuje, razvija i produbljava svoja znanja o dogadajima i pojавama koje proučava. Činjenica koja je opisana na hartiji jasno se projektuje u svesti, uspostavlja se logičan razvoj događaja, a to opet pruža mogućnost da se izrade sadržajni zaključci.

Celishodno je da se zaključci rade uporedo sa logičnim razvojem događaja. Iz početka je neophodno da se naprave zaključci u odnosu na uslove nastanka borbe, tj. da se odredi uticaj koji su izvršili konkretni uslovi borbene situacije na nastanak ove ili one borbe. Zatim treba napraviti zaključke u pogledu organizacije i pripreme borbe, tj. odrediti sa kakvom je pažnjom organizovana borba, šta je pri tome bilo pozitivno a

šta negativno, i šta je bilo novo, tj. ono što još ne postoji u vojnoteorijskoj i istorijskoj literaturi, u pravilima i uputstvima. Zatim se izrađuju detaljni zaključci u odnosu na tok borbenih dejstava. Pri tome je neophodno da se uporede dejstva sopstvenih trupa sa dejstvima neprijateljskih jedinica i da se razjasni u kojoj su meri dejstva neprijatelja uticala na dejstva naših trupa, kao i kakav bi karakter mogla da poprими borba ako bi jedna od strana primenila druge načine dejstva.

Prilikom formulisanja zaključaka, naročito onih koji se odnose na tok borbenih dejstava, istraživač treba više da se koristi određenom kartom nego opisima. Karta sa nanetom situacijom obezbeđuje sprovodenje svestrane analize i pruža mogućnost da se izrade temeljni zaključci. Ali to je moguće samo ako istraživač koristi kartu ne kao fotografiju, već kao igrač šaha kada analizira potere prekinute partije.

Kada izradi iscrpne zaključke u odnosu na primer koji razmatra, istraživač stiče još dragocenija znanja koja mu omogućavaju da se savršeno snalazi u pitanjima teorije. Mnoge stvari postaju jasnije, a neka pitanja koja su u prvi mah izgledala drugostepena, mogu postati veoma važna.

Takve monografije treba raditi na osnovu nekoliko primera, i što god ih je više tim je bolje, jer će to omogućiti da se izvrši izbor najtipičnijih i najpoučnijih. Primere treba uzimati istog razmara, po mogućnosti iz raznih perioda rata.

Pošto posle napregnutog rada u arhivu pripremi nekoliko takvih monografija, razrađenih prema određenoj šemi i sa iscrpnim zaključcima, istraživač pristupa uopštavanju, upoređivanju i analizi zaključaka, koji su izrađeni u svakoj monografiji posebno, pa na osnovu svega toga formuliše opšte zaključke. Pri formulisanju opštih zaključaka istraživač određuje šta se u toku borbenih dejstava pojavilo kao novo, a šta počinje da odumire, koje su činjenice imale sasvim slučajan karakter i teško da će se primenjivati u budućnosti.

Zbir zaključaka iz niza monografija omogućice autoru da uradi takva bogata teorijska uopštavanja, koje on nikad ne može da crpe iz literature, niti iz zvaničnih uputstava.

Vojnoistorijski primeri mogu se koristiti za analizu pojedinih borbi i operacija uporedno sa stvaranjem monografija ili bez njih. Ovakav način korišćenja iskustava iz proteklih ratova najviše se primenjuje pri istraživanju užih tema koje ne obuhvataju borbu u celini, već samo neko njeno pitanje, na primer, određivanje širine fronta napada, dubine borbenih zadataka itd. U tom slučaju istraživač odabira samo podatke koji ga interesuju i raspoređuje ih po pravilu u tablice. Prilikom primene ovog metoda treba uvek imati na umu da odabiranje ni u kom slučaju ne treba da bude mehaničko. O svakom primeru iz kojeg izvlači za sebe potrebne činjenice istraživač treba da ima jasnu predstavu, zašto su činjenice baš takve i čime su one uslovljene u konkretnim uslovima borbene situacije.

Kao rezultat takvog rada treba sastaviti temeljno diferencirane tablice sa rubrikama, koje će sadržati ne samo podatke interesantne za istraživača već i takve koji do izvesne mere karakterišu objektivne uslove dejstava trupa.

Prilikom istraživanja borbe ili operacije u celini taj način istraživanja ima takođe obaveznu primenu, zbog čega istraživač blagovremeno određuje pitanja koja treba na takav način istraživati. U tom slučaju se koriste primeri iz borbe, za koje se rade monografije, a isto tako i oni primeri za koje se monografije neće raditi. Sem toga ovaj način se široko primenjuje prilikom formulisanja opštih zaključaka u odnosu na niz monografija.

O svakoj tablici istraživač je obavezan da uradi temeljne zaključke.

Korišćenje vojnoistorijskih primera radi objašnjenja, a ponekad i radi potvrde pojedinih postavki teorije ima veoma široku primenu. Radi objašnjenja najbolje je navesti kratak primer, čija suština ne bi bila

prikrivena pojedinostima. Ako je određena činjenica dobro poznata čitaocima, moguće je prosto pozvati se na nju a da se pri tome ona ne opisuje. Neki autori, naročito mlađi, često navode primere kao dokaze svojih teorijskih postavki i pri tom zaboravljuju da se korišćenjem takvog načina, kad se primenjuje izolovano, ne može ništa dokazati. »Primer — nije dokaz«, — pišeao je V. I. Lenjin.²²

Naime pojave rata su raznovrsne, usled čega se može naći potvrda za ma koju postavku, čak i najniverovatniju. Zato taj način treba primenjivati razumno. Na primer, kada se govori o nanošenju koncentričnih udara u osnovicu izbočine radi okruženja neprijateljske grupacije, možemo se pozvati na iskustva iz okruženja nemačko-fašističkih trupa kod Staljingrada. Ali u tom slučaju primer ništa ne dokazuje, već samo objašnjava, tj. omogućava bolje razumevanje.

Kao potvrda nečega, borbeni primeri se mogu koristiti u svojstvu analogije sa razrađenom teorijom. Takav je slučaj, na primer, ako istraživač, pošto izvrši dužnu analizu, dode do zaključaka da komandovanje trupama koje su namenjene osiguranju i zaštiti treba centralizovati pod komandom zamenika komandanta i kao dopunsku potvrdu ovoga, navodi dva primera. U jednom od njih sve ukazuje na to da su samo stroga centralizacija i čvrsto komandovanje obezbedili savlađivanje ogromnih teškoća i zadatak je bio izvršen. U drugom, pak, primeru u znatno lakšim uslovima došlo je do katastrofe samo zato što na licu mesta nije bilo nikog da koordinira dejstva nekoliko jedinica, da ih organizuje i oduševi za izvršenje borbenog zadatka. Očigledno je da se takvo korišćenje primera iz borbe može smatrati uspešnim, jer se teorija ne gradi iz tih primera, ali oni vrlo jasno i ubedljivo potvrđuju vitalnost te teorije.

Pri pisanju vojnoistorijskih radova u kojima se istražuje jedna operacija, koristi se isti način kao i pri izradi monografija. Ali u tom slučaju istraživač može

²² В. И. Ленин, Сочинения, т. 33, стр. 179.

da ode i u rejon izvođenja operacije. To će mu omogućiti da u mislima reprodukuje potpunu sliku pojave čije se istraživanje vrši.

Prilikom istraživanja pojedinih operacija vrlo veliki značaj ima svestrano razmatranje dejstava ne samo svojih snaga nego i neprijatelja, u njihovoј uzajamnoj povezanosti. Kao što je poznato, rat je aktivan dvostrani proces. Dejstva zaraćenih snaga su u velikoj meri zavisna jedna od drugih. Međutim, u nekim vojnoistorijskim istraživanjima proučavanje dejstava protivnika ograničava se uglavnom na izbor materijala za pisanje posebnih odeljaka o stanju i grupisanju neprijatelja u toku pripreme operacije. A u istraživanju samog toka borbenih dejstava protivnik se često pretvara u neku vrstu apstraktne pozadine, u neodređenog »neprijatelja« koji samo »podigrava« našim snagama i često nema određenih obeležja. Potrebno je da se objektivno istražuje ratna veština neprijatelja, da se izlažu zamisli i odluke njegovih komandanata i dejstva trupa, da se analiziraju uzroci njegovih uspeha i poraza itd. Zato treba do tančina proučiti ne samo naše dokumente o neprijatelju već i koristiti njegove originalne dokumente, naravno ako se takvima raspolaže.

Treba takođe nešto reći i o istraživanju dejstava raznih rodova vojske, borbenih sredstava kao i o određivanju odnosa snaga. Savremena borba i operacija imaju opštevojni karakter. Zato u vojnoistorijskom istraživanju treba svestrano analizirati dejstva raznih vidova oružanih snaga, rodova vojske i specijalnih trupa, a isto tako i raznih sredstava borbe imajući u vidu zemljište, godišnje doba i meteorološke uslove.

Prilikom određivanja odnosa snaga treba imati u vidu, naročito pri istraživanju napadnih operacija, da sopstvene trupe u toku pripreme napada nisu uvek uspevale da prikupe potpune i iscrpne podatke o neprijatelju. Fašistička komanda je poklanjala veliku pažnju prikrivenom rasporedu svojih trupa, preuzimala je mere brižljivog maskiranja, stvarala lažne objekte itd. Zbog

toga se stvarna slika odbrane i grupisanja neprijatelja mogla stvoriti tek u toku borbenih dejstava. Prema tome, prilikom određivanja odnosa snaga treba imati u vidu sve trupe neprijatelja, koje su stvarno učestvovalle u operaciji, a ne samo one koje su, recimo, bile raspoređene u granicama taktičke zone pre prelaska naših snaga u napad. Osim toga, prilikom proračuna odnosa snaga, celishodno je uzimati u obzir čitav front napada, pa zatim izvući odnos snaga po pravcima na odseku proboba. To će karakterisati stvarnu sliku borbe i pokazati umešnost sovjetskih komandanata da pravilno i na vreme koncentrišu snage na osnovnim pravcima dejstva.

Ocenjujući ma koji događaj iz prošlosti, vojni istraživač uvek treba da ima u vidu da tu ocenu treba dati na osnovu znanja i podataka, kojima je raspolagao komandant u vreme kada se odigrao događaj, a ne na bazi onoga što je istraživač saznao mnogo kasnije. Jedan od krupnih nedostataka nekih istorijskih istraživanja jeste težnja (namerna ili nemernica) da se dâ ocena o događajima i odlukama koje su nekad donete, razmatrajući ih sa tačke gledišta današnjeg dana. Drugi nedostatak je težnja da se odluci komandanta (vojskovode) ili događaju iz prošlosti daje privid sadašnjice, da se učini savremenim. Takva »sloboda« u naučnom istraživanju nije dozvoljena. Ocenu pravilnosti ili, obratno, nepravilnost odluke vojskovode, ocenu borbe i operacije treba davati polazeći od svestrane analize konkretne situacije odgovarajućeg vremena.

Posebno mesto u takvoj vrsti vojnoistorijskih rada treba da zauzima analiza činjenica i zaključaka. Istraživač treba da zna da je prosto opisivanje činjenice bez analize — besciljno. Borba i operacija koje su jednom izvedene, kao što je poznato, nikad se neće ponoviti. Zato vrednost imaju samo zaključci i pouke urađeni na bazi analize istraživanja borbi i operacija.

Činjenice, ma kako bile mnogobrojne, same za sebe još ne čine ono što je dostoјno da se nazove naukom. To je slično gomili cigle i kamenja, od čega tek treba

da se zida zgrada nauke. Nauka se rađa iz analize mnoštva činjenica. Samo na osnovu analize može se prići određivanju zakona, načela i pravila. Baš u tom pravcu i treba da je orijentisana analiza vojnoistorijskih događaja i činjenica. Treba otkrivati pouku borbenog iskustva koje se proučava, a ne pretvarati istraživanje u »optužbu« protiv ovih ili onih vojnih rukovodilaca. Svaka operacija ima nešto specifično, nešto različito od drugih, svoju »draž«. Baš zbog toga ta operacija i predstavlja poseban interes za istraživača. Zato u zaključima treba pre svega da se temeljno otkriju osobenosti određene operacije, tj. šta ona može da doprinese razvoju ratne veštine, i da se prikaže vrednost njenog iskustva.

8. KORIŠĆENJE ISKUSTAVA SA TRUPNIH VEŽBI I MANEVARA

U vojnonaučnom radu veliki značaj ima umešno-korišćenje iskustava sa trupnih vežbi i manevara koji se izvode po planu borbene i operativne obuke. Vrednost tih zanimanja, kao objekta vojnonaučnog istraživanja, sastoji se pre svega u tome što se izvode sa onom borbenom tehnikom i naoružanjem i u uslovima one organizacione strukture trupa koji postoje u dato vreme.

Međutim, treba imati u vidu da se vežbe i manevri izvode bez stvarnog neprijatelja. Sem toga oni mogu da imaju i druge momente uslovljenosti, kao, na primer, nepotpuno angažovanje tehnike i naoružanja, ograničen broj motočasova, ograničenu veličinu poligona itd.

Prilikom razrade teme istraživač može da proučava referate i druge materijale izvedenih vežbi i manevara ili pak da ih lično posmatra.

Da bi se imala jasna predstava o tome koji podaci se mogu dobiti proučavanjem materijala ili ličnim posmatranjem raznih vrsta vežbi, treba poznavati zadatke koji se postavljaju pojedinima od njih.

Najbliže borbenoj situaciji su dvostrane trupne vežbe i manevri trupa. Zato nije slučajno što istraživači obično teže da dobiju materijale ili da prisustvuju baš takvim vežbama. To je nesumnjivo opravdana težnja, ali treba imati u vidu da se u nizu slučajeva mogu dobiti dragoceni podaci i u toku drugih vrsta obuke, čak i u toku takvih koje se izvode bez trupa ili u kojima ove učestvuju samo u ograničenom sastavu.

Proučavanju materijala sa vežbi treba pristupiti ili otići radi ličnog posmatranja njihovog toka tek pošto se prouči literatura po datoј temi, sastavi radni plan i prouče arhivski materijali prošlih ratova. Pošto obavi taj posao, autor će odrediti pravac svoga istraživanja kao i pitanja koja treba osvetliti u razrađivanom delu. On će steći određeno mišljenje o nizu pitanja koja istražuje, a iskrasnije i ona pitanja za koja tek treba naći rešenje na praktičnoj borbenoj obuci trupa. Na taj način istraživač neće prići vežbama vezanih očiju, pipajući, već sa određenom tendencijom, namerama, planom, a što je najvažnije biće pripremljen teorijski, prikupiće iskustva istraživačkog rada na dokumentima, dobiće mogućnost da uporedi iskustvo iz prošlosti sa savremenim stanjem teorije i prakse po ovom ili onom pitanju, da kritički prilazi ustaljenim postavkama a isto tako da pronalazi i ističe nove teorijske i praktične predloge.

Prilikom proučavanja materijala sa vežbi istraživač treba stalno da misli na određenu njihovu uslovljenošć, zbog čega je neophodno te materijale svestrano analizirati i uporedivati sa drugim podacima. Tek posle toga istraživač ima pravo da donosi zaključke i da ih koristi za vojnonaučni rad.

Pri oceni materijala sa vežbi najpre treba odrediti do koje su mere oni bliski uslovima borbene delatnosti trupa, da nisu učinjena uprošćavanja i »navlačenja« trupa. Ako je to bio slučaj, podaci takvih vežbi u znatnoj meri gube značaj i treba ih koristiti vrlo oprezno.

Drugi važan zahtev koji se postavlja u odnosu na korišćenje materijala sa vežbi jeste u tome da se prili-

kom proučavanja jednog te istog pitanja ne uzima iskustvo samo sa jedne, već sa niza vežbi. I što god je veći broj vežbi analiziran, tim je manja opasnost da će istraživač izvesti pogrešne zaključke. Korišćenje velike količine materijala sa vežbi u znatnoj meri će omogućiti da se izbegnu njihove negativne strane koje se sastoje u tome što se vežbe izvode bez stvarnog uticaja neprijatelja.

Ipak, u nekim slučajevima može biti dovoljno iskustvo i sa manjeg broja vežbi. Tako, na primer, pri određivanju vremena za izradu bataljonskog rejona u dubini vlastite odbrane sa ljudstvom bataljona ili utroška municije za neutralisanje različitih vatreñih sredstava neprijatelja, dovoljno je da se izvedu dve-tri vežbe.

U toku rada koji prethodi proučavanju materijala sa vežbi, istraživač određuje pravac istraživanja i pitanja koja treba obraditi.

Materijali sa vežbi se mogu iskoristiti za ilustrovanje ili potvrđivanje ovih ili onih postavki, a isto tako za određivanje aktuelnosti pitanja koja istražuje autor. Proučavanje ovog materijala omogućuje da se proveri pravilnost izabranog pravca u istraživanju, da se odrede drugi putevi prilaženja pitanjima koja se razrađuju, a isto tako i da se istaknu nova aktuelna pitanja koja zahtevaju naučnu razradu.

Pre nego što se pređe na proučavanje materijala sa vežbi, istraživač treba da odredi koje podatke želi da ima kao rezultat svoga rada. Tako, na primer, pri razradi teme: probaj neprijateljske odbrane, zadatak proučavanja materijala sa vežbi može se sastojati u tome da se dobiju podaci o širini odseka probaja, dubini borbenih zadataka i tempu napada trupa. Ako se ti podaci uporede sa podacima proteklih ratova, pružiće mogućnost da se izvuku odredene tendencije.

Veliki značaj u proučavanju materijala sa vežbi ima pravilno određivanje karakteristika i uslova situacije, od kojih će istraživač polaziti prilikom prikupljanja ovih ili onih podataka. Ako se ovaj zahtev dijalektičkog materializma o uzročnoj vezi pojava ne poštu-

je, onda će istraživač neizostavno doći do pogrešnih zaključaka. Zato prilikom proučavanja materijala, na primer o širini odseka probaja, treba ove grupisati po sličnosti u odnosu na uslove kao što su dejstva trupa na glavnim i pomoćnim pravcima, stepen neutralisanja odbrane neprijatelja, borbeni zadaci trupa, karakter zemljišta itd.

U vezi s tim, materijale sa vežbi treba proučavati u celini čak i kada istraživač postavlja sebi zadatak da dobije samo neke određene podatke. Takvo proučavanje neophodno je i zato što će ono u nizu slučajeva omogućiti određivanje najcelishodnijih puteva za rešavanje pitanja koja se istražuju ili će isteći nova aktuelna pitanja koja zahtevaju naučnu razradu.

Jedan od osnovnih zahteva prilikom proučavanja materijala sa vežbi je svestrana i duboka njihova analiza. Pri tome veliki značaj ima umešnost istraživača da po najsitnjim znacima primeti zametak novog, na primer, da odredi nesklad između načina i oblika vođenja borbenih dejstava i sredstava borbe. Zato istraživač mora da raspolaže visokom teorijskom pripremom i da ume kritički da ocenjuje postojeće stanje.

U toku korišćenja materijala sa trupnih vežbi niukom slučaju ne sme se dozvcliti specijalno prikupljanje raznih podataka radi potvrde mišljenja koje autor već ima. Štaviše, treba imati dovoljno naučnog poštenja i smelosti pa se odreći gledišta o kojima podaci sa vežbe dovoljno ubedljivo svedoče da su pogrešna.

Celishodnc je da se kao iskustva sa vežbi koriste ne samo pozitivni već i negativni momenti. Tamo gde nema odgovora na postavljeno pitanje, kada trupe nisu umele da uspešno reše ovaj ili onaj zadatak, istraživač se često nalazi na pragu novog otkrića, velikog naučnog rezultata, ukoliko ne mimoide to pitanje.

Prilikom proučavanja materijala sa trupnih vežbi u nizu slučajeva istraživač će naići na pitanja na koja neće moći da nađe odgovore u tim materijalima. Zato je celishodno da se obrati onima koji su neposredno učestvovali na vežbi ili pak onima koji su joj prisustvo-

vali kao posmatrači. Materijale stečene na osnovu takvih razgovora neophodno je uporediti sa drugim podacima, jer ocena koju daju učesnici vežbe ima neminovno subjektivan karakter, pa i niz činjenica koji oni iznose može biti netačan.

Način na koji će se iskoristiti materijali sa trupnih vežbi zavisi od toga za koju će ih svrhu istraživač upotrebiti pri obradi operativno-taktičke teme. Kada se ovi materijali koriste kao potvrda novih postavki koje istraživač ističe, neophodno je da se navedu podaci sa niza trupnih vežbi, sa kraćom karakteristikom uslova u kojima su ove izvedene. Takođe je celishodno da se sastave tablice i dijagrami, a opis vežbe da se iznese kao prilog uz vojnonaučni rad. Ako su materijali sa vežbe već izdati, dovoljno je samo pozvati se na izdanje.

Kada se materijali sa vežbi koriste samo za ilustriranje određenih razmišljanja ili kao potvrda postojećih postavki, onda se istraživač obično poziva na ovu ili onu trupnu vežbu. Međutim, ako se navodi jedan primer, neophodno je da je on tipičan, tj. da podaci takvog primera budu potvrđeni iskustvom sa niza drugih trupnih vežbi.

Lično posmatranje rada komandanata, štabova i dejstava trupa može da pruži istraživaču veoma dragocene podatke.

Bez obzira na činjenicu da se prilikom proučavanja materijala sa vežbi može dobiti odmah ili u relativno kratkom roku znatan broj podataka, treba imati u vidu da u nizu slučajeva oni neće u potpunosti odgovarati onim zahtevima koje u odnosu na njih postavlja istraživač. To dolazi otud što se oni koji sastavljaju izveštaje o trupnim vežbama rukovode ciljevima koji se ne mogu uvek poklapati sa ciljevima istraživača. U tom pogledu prisustovanje vežbi i posmatranje njenog toka imaju preim秉stvo da istraživač može sam odabrati onaj materijal koji mu je neophodan.

Mora se imati na umu i značajna činjenica da lično posmatranje rada komandanata i štabova, dejstava trupa i upotrebe raznovrsnog naoružanja i borbene teh-

nike doprinosi zbližavanju teorije i prakse, omogućuje autoru da bolje prouči potrebe trupa, čini njegovu misao stvarnijom i obuhvatnijom, a time se u znatnoj meri obezbeđuje uspešna razrada teme. Zato je prisustvovanje vežbama veoma poželjna etapa u vojnonaučnom istraživanju.

Rezultati ličnog posmatranja rada komandanta i dejstava trupa u znatnoj meri zavise i od samog istraživača. Poznati su i primeri da nekoliko oficira koji prisustvuju trupnim vežbama ocenjuju ove na razne načine. Jedni izjavljuju da ničega interesantnog na njima nije bilo, drugi da je bilo štošta korisno, a treći nalaze niz poučnih momenata i uspešno ih koriste u vojnonaučnom radu.

Iskustvo pokazuje da umešnost u prikupljanju materijala kao i u analiziranju dejstava trupa na vežbama, kao, uostalom, i uopšte uspeh u vojnonaučnom radu, zavise neposredno od stepena teorijske pripreme i ličnog iskustva istraživača.

Lično iskustvo se sastoji iz borbenog iskustva istraživača i iskustva kojim on raspolaže u praktičnom komandovanju trupama. Teško je preterati u oceni značaja takvog iskustva. U isto vreme to ne znači da se, na primer, razradom operativne veštine treba da bave samo komandanti frontova i armija. Bio bi absurd zahtevati od istraživača da je on sam učesnik ovih ratova čije iskustvo koristi pri pisanju teme. Međutim, treba smatrati da istraživač mora da raspolaže određenim minimumom praktičnog i borbenog iskustva.

Čak i kad se istraživač u radu oslanja na svoje iskustvo, tome iskustvu, kao i drugim izvorima, treba prilaziti kritički, jer ono može biti jednostrano ili u znatnoj meri zastarelo.

Međutim, da bi sagledao najinteresantnije momente vežbi i prikupio dobar materijal, osim teorijske pripreme i ličnog iskustva istraživač treba da ima izvesnu rutinu za rad na vežbama.

Pre odlaska na vežbe neophodno je da se odrede podaci koje istraživač prvostepeno želi da ima. Treba imati u vidu da su mogućnosti istraživača za lično posmatranje ograničene te zato ne treba sebi postavljati zadatku da se vide svi momenti vežbe.

Dolazak na vežbu treba planirati tako da se u trupu dođe nekoliko dana pre njenog početka. Te dane treba iskoristiti za upoznavanje sa osnovnim materijalima vežbe. Posebnu pažnju treba posvetiti proučavanju zamisli i plana vežbe. To će omogućiti da se odrede uslovi i za istraživača najinteresantniji momenti vežbe.

I proučavanje rejona gde se vežba izvodi u znatnoj meri doprinosi uspešnom rešenju tog pitanja. Prilikom proučavanja tog rejona treba svestrano analizirati zemljišne uslove u pogledu njihovog uticaja na karakter dejstva trupa. Pri tome je neophodno da se u prvom redu odrede mesta gde će trupe naići na najveće teškoće, jer se često baš tamo mogu posmatrati najpoučniji momenti vežbe.

Proučavanje rejona gde se vežba izvodi celishodno je vršiti najpre po karti. To će omogućiti istraživaču da proceni rejon u celini. Zatim, ako postoji mogućnost, neophodno je izaći na zemljište radi njegove detaljnije procene neposredno u rejonu izvođenja vežbe.

Na osnovu rezultata proučavanja zamisli i plana vežbe i rejona gde će se ona izvesti, kao i na bazi ranije izrađenog pregleda podataka koje istraživač namerava da dobije, celishodno je da se izradi lični plan posmatranja vežbe. Ovaj plan se radi u proizvolnjom obliku, ali u njemu treba predvideti gde, kada i šta će istraživač posmatrati i koje podatke pri tome treba da nribeleži. U toku izvođenja vežbe plan se, po potrebi, doteruje.

Tako, na primer, za vreme taktičke vežbe neke manje jedinice, koja u toku gonjenja forsira reku iz pokreta, rad istraživača može da se planira na sledeći način. U polaznom rejonu istraživač posmatra rad ko-

mandanta i štaba jedinice sve do donošenja odluke i postavljanja zadatka potčinjenim. Zatim odlazi da posmatra rad starešina jedinica i pripremu trupa za izvršenje postavljenih zadatka. U toku gonjenja istraživač je sa trupama i postepeno prelazi u one rejone gde će te jedinice da rešavaju različite zadatke: uništavanje neprijatelja koji se povlači, savladivanje raznih prepreka, uklanjanje posledica atomskog napada neprijatelja, odbijanje vazdušnog napada i sl.

Zatim istraživač planira povratak na komandno mesto da bi prisustvovao donošenju odluke komandanta za forsiranje reke. Pošto je odluka donesena, polazi na reku radi posmatranja kako je trupe forsiraju. Dalji rad se planira u zavisnosti od nastavnih pitanja koja se proraduju.

Vreme bavljenja istraživača na pojedinim mestima planira se u skladu sa planom vežbe i detaljnije se u toku njenog izvođenja.

Pošto su mogućnosti ličnog posmatranja ograničene, potpunost podataka o vežbi koji će kasnije da omoguće istraživaču svestranu analizu rezultata posmatranja, u znatnoj meri zavisi od materijala koje će posrednički aparat dostaviti štabu rukovodstva.

Iskustvo pokazuje da se materijali obično pišu u proizvoljnoj formi i bez određenog sistema. To otežava rad istraživača u konačnoj sistematizaciji rezultata posmatranja vežbe. Često se, na primer, može naći da se u referatu govori o radu komandanta na stvaranju odluke, ali se ne iznosi koliko je vremena na to utrošeno, ili, na primer, iznosi se vreme, ali se ne daje redosled rada komandanta.

Da bi se izbegle slične pojave, celishodno je da istraživač odredi koja pitanja moraju objasniti posrednici u svojim izveštajima. Ta se pitanja mogu sačiniti kako za ceo posrednički aparat u toku čitave vežbe, tako i za pojedine posrednike za određene momente vežbe. Takav upitnik istraživač usklađuje sa rukovodiocem vežbe i preko štaba rukovodstva daje posredničkom aparatu.

Ne manje značajna je i lična priprema istraživača za vežbu u pogledu njegove lične opreme i opremljenosti potrebnim priborima i drugim sredstvima.

Istraživač se mora pridržavati i opštih zahteva u pogledu odeće za stroj. Pošto će duže vreme provesti na terenu, zimi su mu potrebne čizme od uvaljane vune i kratka bunda. Tople rukavice treba da su takve da se, ne skidajući ih, može vršiti pribeležavanje. Ako takvih nema, treba imati pored lakih rukavica i tople kojima se povremeno utepljavaju ruke.

Leti treba poneti na vežbu kišnu kabanicu i čizme koje ne propuštaju vodu.

Ako se predviđa kišovito vreme, celishodno je poneti obične olovke, a ne hemijske, i sveske sa tvrdom hartijom, a za čuvanje karte od vlage — planšetu na sklapanje sa koricama od celuloida.

Sve radne sveske u kojima će se upisivati poverljivi podaci treba da se na odgovarajući način evidentiraju.

U obavezan komplet opreme spadaju: dvogled, bušola, sat i sekundomer. Ukoliko je istraživaču odobreno da u toku vežbe vrši foto i filmska snimanja, potrebno je da na odgovarajući način pripremi aparaturu i razne druge materijale. Da bi se i noću mogle vršiti pribeležke, treba imati džepnu električnu lampu.

U toku pripreme za vežbu celishodno je da istraživač dobije od štaba rukovodstva kartu i da na ovu u toku proučavanja zamisli i plana vežbe nanese osnovne momente vežbe. Veoma je pogodno da u tu kartu unese i svoj plan rada. Pri tom se na kartu mogu naneti tačke sa kojih istraživač planira da ostvari posmatranje dejstva trupa i da ukaže orientirno vreme rada na njima. U legendi se mogu navesti nastavna pitanja koja na vežbi prorađuju trupe kao i cilj posmatranja.

Pripremni rad ima veliki značaj, ali on igra pomocnu ulogu u odnosu na neposredan rad u toku izvođenja vežbe. Radi uspešnog ličnog posmatranja i prikupljanja neophodnih materijala, istraživaču treba stalno da je poznata situacija na vežbi, jer se njen plan razrađuje u opštим crtama, a pojedinosti toka vežbe izvo-

de se u zavisnosti od odluka starešina i stvarnih dejstava trupe. Da bi stalno bio u toku situacije i znao gde i koje će se pitanje obradivati, istraživač treba da dobije obaveštenje u štabu rukovodstva i u štabovima jedinica koje učestvuju u izvođenju vežbe.

Prilikom posmatranja rada starešina, štabova i dejstva trupa veliki značaj ima vodenje pribeležaka.

Istraživači često greše što ne vode iscrpne beleške. Iskustvo pokazuje da se ne treba potpuno osloniti na svoje pamćenje. Ne treba štediti ni snage ni vremena da bi se detaljno i jasno registrovale zapažene činjenice. Pri vođenju beleški, najveću pažnju treba obratiti detaljnem osvetljavanju činjenica. Celishodnije je da se kasnije izvede zaključak na osnovu detaljnih pribeleški, nego da se samo raspolaže zaključkom bez podataka na kojima se on zasniva. Sem toga, brzo donesen zaključak može biti i pogrešan. Radi skraćivanja vremena celishodno je da se na vežbama crtaju razne šeme, na primer, odluka komandanta sa kratkom legendom.

U toku vežbe, ukoliko za to ima vremena, treba se upoznati u štabu rukovodstva sa materijalima koje šalju posrednici.

Na analizi vežbe treba pažljivo pribeležiti sve ocene koje daje rukovodilac komandantima, štabovima i trupama. To će kasnije omogućiti istraživaču da u svojoj analizi uporedi lična zapažanja sa ocenom rukovodstva vežbe.

Posle završetka vežbe celishodno je upoznati se sa svim materijalima koji se odnose na nju. Pri tome se mogu proučavati materijali štaba rukovodstva, pomoćničkâ rukovodioca vežbe za pojedine rodove vojske i specijalne jedinice, posredničkog aparata i štabova jedinica koje su učestvovali na vežbi. U toku tog rada treba da budu napravljeni potrebni izvodi i skinute kopije karata na kojima su uneseni situacija, odluke strana i dejstva trupa.

Zatim istraživač vrši detaljnu analizu, upoređuje rezultate svojih zapažanja sa tim materijalima i donosi

određene zaključke, koje kasnije koristi u svom vojnonaučnom radu.

Pošto svaka vežba ima određenu vrednost ne samo za istraživača, celishodno je da se rezultati prisustovanja vežbi saopšte oficirima one ustanove ili jedinice gde istraživač radi ili čak i širem krugu ljudi. To se može postići referatom ili pisanjem manjeg članka u periodičnoj vojnoj štampi.

U isto vreme to će doprineti da analiza samog istraživača o rezultatu vežbe bude dublja, a pri pisanju članka on će steći bogata iskustva u vojnonaučnom radu.

9. PRIKUPLJANJE I SISTEMATIZACIJA SOPSTVENIH MATERIJALA

Pri proučavanju literature i materijala koji su prikupljeni u toku neposrednog učešća na vežbanja, naučnim konferencijama, konsultovanjima i na obuci, veliki značaj ima umešno prikupljanje materijala, a isto tako registrovanje i pravilno sistematizovanje svojih misli. Treba podvući da to nije mehanički, već stvaralački rad.

Veliki značaj ima beleženje misli samog istraživača. Na žalost, treba istaći da se tome beleženju često poklanja malo pažnje. Preko toga se, međutim, ne može preći, jer sopstvene misli i ideje su najdragoceniji proizvod stvaralaštva istraživača. Ako se blagovremeno ne pribeleže, te misli mogu da se smetnu s uma. U drugim slučajevima zaboravlja se niz pojedinosti osnovne ideje, a bez njih odredena ideja u znatnoj meri gubi svoju vrednost.

Stvaralački proces se odvija neprekidno, često čak i posle napisanog dela. U tom pogledu zanimljiva je misao poznatog konstruktora aviona generala Lavočkina: »Verujte mi da čak ni u snu ne mogu da se oslobođim od svog aviona. Ponekad sanjam crteže, proračune. Ponekad, da bi se odmorio, pokušavam da na izvesno vreme „pobegnem“ od svog aviona, da lovim ribu, ali dok

sedim sa udicom misli me progone».²³ Da bi se misao autora mogla zabeležiti, pa ma kad se ona pojaviia treba uvek pri ruci imati beležnicu, svesku, olovku ili nalivpero. Naravno, pri tome se uvek treba pridržavati zahteva koji se postavljaju u vezi sa čuvanjem državne i vojne tajne.

Vodenje pribeležaka i njihov pravilan raspored doprinose boljem shvatanju i usvajanju svega onoga što istraživač proučava.

Prilikom proučavanja raznih izvora, istraživači često ne prave pribeleške, jer smatraju da je u pitanju koje se proučava sve jasno. Medutim oni u tome čine veliku grešku. U stvari pitanje koje se proučava je samo po sebi jasno, ali između razumevanja i dubokog i svestranog shvatanja postoji velika razlika. Tek kada je delo koje se proučava pažljivo prostudirano sa olovkom u ruci i izloženo svojim rečima, može se smatrati da je ono proučeno i da će se uspešno iskoristiti u vojnonaučnom radu.

Pribeleška omogućava tačno fiksiranje vlastitih misli ili bilo kojih podataka, što opet sa svoje strane oslobođa mozak od suvišnog naprezanja izazvanog potrebom da se takvi podaci pamte duže vreme.

Redovno vodenje pribeležaka takođe doprinosi kritičkom prilaženju proučavanim pojавama i činjenicama, jer čak i kod najprostijeg ali svojim rečima sažećo izloženog materijala koji se proraduje neophodna je analiza, a ona je nerazdvojno vezana za kritičko razumevanje proučavane pojave.

Da bi se materijal prikupio neophodno je da se iskoriste sve raspoložive mogućnosti. O beleženju prilikom proučavanja literature, materijala sa vežbi i arhivskih materijala, govoreno je ranije.

Prilikom izvođenja nastave sa officirima može se pribeležiti mnoštvo interesantnih misli. Često se u toku te nastave iznose originalni predlozi po ovim ili onim

²³ Citati iz knjige: К. Г. Воблый, Организация труда научного работника, изд. АН УССР, Киев, 1949.

pitanjima koja se prorađuju. Kod nastavnika se u toku razmatranja tih pitanja i diskusije o odlukama slušalaca, često pojavljuju nove postavke, a isto tako i drugčija rešenja pojedinih pitanja nego što je ranije bilo predviđeno. Ukoliko istraživač sve to ne bi blagovremeno pribeležio, a kasnije analizirao i uporedio sa drugim podacima, nepovratno bi propalo sve ono dragoceno što bi se moglo izvući iz nastave za vojnonaučni rad.

Na predavanjima treba pribeležiti ne samo osnovne postavke materijala koje izlaže predavač već i misli koje se pri tome javljaju. Često se dragocen materijal može prikupiti u toku diskusije, naročito sa drugovima visoke spreme.

Celishodno je da se vode detaljne pribeleške na raznim naučnim konferencijama i saopštenjima na kojima se učestvuje. Od interesa je pribeležiti mišljenja diskutanata kao i tok diskusije da bi se kasnije taj materijal uporedio sa drugim.

Kasnije proučavanje celokupnog prikupljenog materijala kao i analiza i međusobno upoređenje omogućice istraživaču da kao konačan rezultat rada izvede određene teorijske zaključke po temi koju razrađuje. Čak i materijali koji ne budu neposredno korišćeni, mogu doprineti nastanku novih ideja.

Pri vođenju pribeleški treba razraditi određeni sistem, naročito u prikupljanju materijala po pojedinim pitanjima. U protivnom moraće se izvesti dopunsko proučavanje raznih materijala da bi se popunili oni podaci čije prikupljanje istraživač nije blagovremeno predviđeo. Tako, na primer, prilikom proučavanja pitanja prelaska jedinica preko mostova izgradenih od teškog pontonskog parka, jedan od autora je obavio veoma opsežan rad. Međutim, kasnije se ispostavilo da je on izostavio tako važan momenat, kao što je brzina kretanja trupa preko mostova. Zato je morao posebno da proučava to pitanje, što je prouzrokovalo nekorisno gubljenje vremena.

Veoma je značajno da istraživač ovlada tehnikom vođenja pribeležaka. U tom pogledu se mogu dati samo neki saveti. U suštini, pak, tehniku vođenja pribeležaka izgrađuje sam istraživač i to onakvu kakvu smatra da mu je najcelishodnija.

Pribeleške treba da su kratke i jasne. Izrada opširnih pribeležaka dovodi do toga da se proces proučavanja pretvara u mehanički rad. Pokušaji da se predavanja, referati i konferencije doslovno pribeleže neizbežno dovode do toga da se materijal ne može stvarački usvojiti. U takvom slučaju istraživač će umesto pažljivog razmišljanja i analiziranja materijala težiti samo da zapiše ono što čuje.

Tekst koji se pribeležava treba raspoređivati određenim sistemom koji omogućava brzo pronalaženje potrebnih mesta. Nove misli treba počinjati novim stavom. Pojedine reči, koje imaju važan suštinski značaj, mogu se podvlačiti.

Pozitivnu ulogu može da odigra umešnost u korišćenju olovaka u boji. Tako, na primer, sve što se odnosi na grupu pitanja o načelima borbenih dejstava može se u pribeleškama podvlačiti olovkom, ono što se odnosi na grupu pitanja po organizaciji, — plavom, i najzad, materijal po pitanjima izvodenja borbenih dejstava — crvenom olovkom.

U nizu slučajeva može se pribeleška učiniti preglednjom, a da se pri tome utroši manje vremena, tj. mogu se izraditi razne šeme i tablice. Vojni istraživač treba često da primenjuje metod izrade šema.

Na svim pribeleškama treba staviti datum. Pri tome treba naznačiti mesto, dan, mesec i godinu kada je beleška napravljena.

Ukoliko se pribeleška vodi rukom mora biti dovoljno čitko napisana. U protivnom se može desiti da istraživač posle izvesnog vremena neće moći da pročita ono što je sam napisao.

Pribeleške treba pisati kratko, ali pri tome ne upotrebljavati proizvoljna skraćivanja završetaka reči. Skra-

ćenice radi smanjivanja vremena koje se troši na pribeleške treba koristiti prema određenom sistemu.

Celishodno je primenjivati skraćenice koje su usvojene u ratnoj službi štabova. Tako, na primer, umesto »protivtenkovska rezerva«, piše se PTR. Mogu se upotrebljavati i znaci jednakosti, znak »više« ili »manje« itd. Sem toga, istraživač može da stvori samo za sebe niz uslovnih skraćenica. Na primer, izraz »prednji kraj« može se napisati samo početnim slovima PK, »prvi pojas odbrane« — PPO itd. U početku takvih uslovnih skraćenica ne sme biti mnogo i ne treba ih mnogo izmišljati, jer se na brzinu izmišljene skraćenice brzo zaboravljuju, pa se zbog toga ni sopstvene pribeleške neće moći da pročitaju. Broj novih skraćenica treba povećavati postepeno, učvršćivati ih, pa zatim unositi u pribeleške. U daljem radu ne treba ih menjati.

Sopstvene materijale neophodno je rasporedivati i čuvati određenim redom. Samo na taj način moguće je da se brzo pronađu i koriste.

Ovi materijali se mogu sistematizovati korišćenjem sveski ili naročitih kartona. Izbor sistema zavisi od individualnih sklonosti istraživača, a isto tako i od prirode materijala koji se prikuplja. Prirodno je da pribeleške poverljivog karaktera treba čuvati tako da budu zagarantovani zahtevi čuvanja državne i vojne tajne. Tim zahtevima u najvećoj meri odgovara vodenje pribeležaka u naročito za to namenjenim sveskama.

Pri vodenju pribeleški u sveskama neophodno je da se odvoji određen broj strana za razne odeljke i pododeljke prema kojima se planira prikupljanje materijala. Pri tome treba ostavljati dovoljan broj strana, ne štедеći hartiju. U protivnom, ukoliko se popune stranice rezervisane za određeni odeljak, bićemo prinudeni da pređemo na stranice koje su planirane za drugi odeljak. Na taj način razrađeni precizan sistem biće poremećen.

Da bi se materijal u svesci lakše pronalazio, treba ga grupisati u korice po određenim temama i podtemama. Ako postoji veći broj sveski i raznih odeljaka,

celishodno je u njima napraviti katalog u kojem treba evidentirati sve svoje pribeleške po brojevima korica, sveski i strana.

Pozitivna strana vođenja pribeležaka u sveskama je u tome što se stiče navika na urednost i istraživač navodi na stalno klasificiranje pribeležaka prema određenom ustaljenom sistemu.

U isto vreme takav metod pribeležavanja ima i slabosti. Ponekad za proučavanje bilo kojeg pitanja treba uzimati mnogo sveski. Materijali se ne mogu razmestiti pred sobom da bi se obuhvatili u celini. Istraživač je često prinuden da uzima razne sveske i da ih prelistava radi pronalaženja potrebnog materijala. Sve to odvlači mu pažnju i dekoncentriše misli.

Pribeleške se mogu praviti i na kartonima određenog formata, koji odabere istraživač. Kartoni mogu biti veličine pola lista hartije za pisaču mašinu. Pribeleške na njima se vode u osnovi na isti način kao i u sveskama.

U svaki karton treba upisati jedno pitanje, jednu inisao, jedan citat ili anotaciju o knjizi ili članku.

Kartoni mogu biti u nekoliko boja. Na primer, na kartonima jedne boje prave se pribeleške vojnoteorijskog karaktera, a na kartonima druge boje — vojnoistorijskog.

Kartoni se grupišu prema određenom sistemu, a obično se pri tome polazi od njihovog sadržaja. Zatim se slažu u sandučiće, koji su izrađeni po ugledu na bibliotečne kataloge, ili u korice.

Dopisni član Akademije medicinskih nauka SSSR P. V. Koževnikov²⁴ iznosi u svojoj knjizi dragocena lična iskustva u korišćenju sistema kartona. Sve kartone koje je već popunio, istraživač raspoređuje po grupama. Kartoni po jednoj temi se prikupljaju i stavljaju u jedne korice u obliku presavijenog lista. Kad se takvih os-

²⁴ П. В. Кожевников, Вопросы методики работы над кандидатской медицинской диссертацией, Туркменгиз, Ашхабад, 1947.

novnih korica nakupi više od 300, za njih se sastavlja spisak tema. U skladu sa tim spiskom sve osnovne korice se numerišu i raspoređuju prema radnim brojevima. Ako je potrebno, autor u spisku pronalazi broj i iz specijalnih sandučića, gde se korice čuvaju, uzima potreban materijal. Da bi se pronašla određena grupa pribeleški, koje P. V. Koževnikov prikuplja već preko 25 godina, potrebno je 1—2 minuta. Međutim, kod sistema sveski to je nemoguće, jer bi se pribeleške autora, kojih ima na više od 30 000 kartona, nalazile u mnoštvu sveski.

10. SVODENJE REZULTATA ISTRAŽIVANJA I FORMULISANJE OSNOVNIH ZAKLJUČAKA

Prikupljanje materijala je veoma važna etapa vojnonaučnog rada. Ali se na toj etapi istraživač ne sme suviše dugo zadržavati na račun vremena planiranog za svodenje rezultata istraživanja i formulisanje osnovnih zaključaka. Na žalost, često možemo naići baš natakte slučajeve. Kao posledica želje da se prikupi što veća količina materijala, istraživači mahom ne uspevaju da razrade temu u određenom roku. Još negativnije je što se u slučaju nedostatka vremena za svodenje zaključaka i razradu iznetih teorijskih postavki ova izvanredno značajna i odgovorna faza rada obavlja na brzinu, a prema tome je i nedovoljno kvalitetna. Istovremeno se baš u toj fazi rezimira celokupan prethodni rad i stvara se osnovni materijal, koji određuje vrednost razradivane teme.

Zato je bolje da se prikupi manje materijala, manje činjenica ali da se ono što je prikupljeno svestrano i duboko analizira i da se urade obrazloženi zaključci i predlozi, nego da se u delu navede mnogo različitih činjenica, pa da se u suštini ograniči samo na to. Jer, ukoliko potrebe zahtevaju, u daljem radu je uvek moguće prikupiti materijal koji nedostaje.

Pre nego što se pređe na svodenje rezultata istraživanja, neophodno je da se pažljivo pregleda čitav prikupljeni materijal i da se grupiše određenim logičnim redosledom. Pri tome se mogu pojaviti neka pitanja, koja u sledećem radu treba razraditi, jer se može desiti da ta pitanja još uopšte nisu istraživana.

Prilikom svodenja rezultata i formulisanja osnovnih zaključaka ne treba gubiti vreme da bi se dokazale već poznate istine. Na žalost, takve greške se dešavaju čak i istraživačima koji imaju izvesno iskustvo u naučnom radu. U takvom slučaju se u veoma teškom položaju nađu oni koji brane disertaciju, a pisci sličnih članaka obično dobijaju iz redakcije negativne odgovore u pogledu objavljivanja svojih dela. Poneke postavke se mogu iznositi i svestrano obrazlagati samo u slučaju ako se podvrgnu ponovnom razmatranju i kritici, a istraživač, koji ih proučava, smatra da to ne treba da se radi.

Osnovnu pažnju treba poklanjati smelom isticanju novih postavki, na dalje razvijanje vojne teorije. U tom pogledu ne treba se plašiti kritike. Osnovu svakog vojnonaučnog rada treba da čine baš nove postavke i njih ne treba gušiti i zaklanjati drugostepenim a pogotovo ne poznatim pitanjima. Istraživač treba da usredredi svu pažnju na svestrano obrazlaganje i dokazivanje novih teorijskih zaključaka i predloga. Pri tome treba obratiti pažnju na to da se operativno-taktički proračuni zasnivaju na mogućnostima ratne tehnike, jer će u protivnom takvi proračuni da vise u vazduhu i da postanu suvišni.

Svestrano obrazloženje iznetih postavki ima veliki značaj u vojnonaučnom istraživanju. Piscu se često puta čini da je postavka koju on iznosi, nesumnjivo, pravilna te zato nema potrebe da se obrazlaže. Ali kada on sam pokuša da dà svestrano obrazloženje takvoj postavci, onda na veliko njegovo iznenadenje primećuje njena slaba mesta, koja ga ponekad primoravaju ili da je se uopšte odrekne ili pak zahtevaju dalji rad

u toku kojeg postavka doživljuje ova ili ona doterivanja i izmene.

Osim toga, iskustvo pokazuje da u nizu slučajeva iznošenje nedovoljno obrazloženih postavki na ocenu pred naučnu javnost može ponekad da upropasti čak i veoma dobru ideju, da pokoleba veru u takvu postavku i kod drugova pa i kod samog pisca.

Umešno naučno obrazloženje iznetih postavki zahteva izvesno iskustvo i pravilnu metodološku razradu ovog ili onog pitanja. Ukoliko nema iskustva a radi bez rukovodioca, istraživač treba da prouči sve objavljene radove slične njegovom radu da bi upoznao metode drugih pisaca i da bi mogao pravilno odrediti na koji način će da pride obrazlaganju i izlaganju ovog ili onog pitanja.

Prilikom svodenja rezultata, istraživač treba dobro da proveri sve činjenice i razlike podatke koje će upotrebljavati. Ni u kom slučaju se ne sme dozvoliti da se koriste podaci iz nedovoljno proverenih izvora.

U toku rada pri svodenju rezultata treba vešto korištiti kako deduktivne, tako i induktivne metode istraživanja.

Ako istraživač postavi radnu hipotezu, onda će on, polazeći od opšte ideje, prikupljati za nju — naravno bez predubedenja — pojave i činjenice, tj. koristiće deduktivni metod. Međutim, ta radna hipoteza, koju postavlja istraživač, obično je rezultat njegovog proučavanja nekih pojedinih pojava i činjenica. U drugom slučaju autor na bazi analize prikupljenog materijala od pojedinih činjenica dolazi do opštih zaključaka, tj. on će vršiti istraživanje induktivnim metodom. Ali čim on istakne određenu teorijsku postavku, biće mu potrebne dopunske konkretne činjenice i podaci koji potvrđuju tu postavku. Zato su deduktivni i induktivni metod istraživanja nerazdvojno vezani i stalno se oba primenjuju u toku sumiranja rezultata rada.

Da bi se iznete teorijske postavke zasnivale na pravilno odabranim podacima i činjenicama, ove poslednje

treba ne samo najsavesnije proveravati već i pravilno grupisati prema nizu pokazatelja, naročito onih najbitnijih. Na primer, prilikom istraživanja pitanja postrojavanja borbenog poretku puka u napadu pri proboru pripremljene odbrane neprijatelja, ne smeju se uzimati odreda svi podaci sa vežbi. U tom slučaju, u prvom redu neophodno je uzimati u obzir borbeni zadatak puka, širinu odseka probora, karakter odbrane neprijatelja i stepen njenog neutralisanja, popunjenošć puka i osobine zemljišta, jer će od tih uslova u znatnoj meri zavisiti postrojavanje borbenog poretku puka. Prirodno je da što god je dublji borbeni zadatak, tim dublji treba da je borbeni poredak puka, što god je širi odsek probora, tim više snaga i sredstava je potrebno izdvojiti u prvi ešelon ili uopšte postrojiti borbeni poredak samo u jednom ešelonu itd.

Prilikom analize sopstvenih materijala veoma je važno utvrditi određene tendencije i zakonitosti ove ili one pojave. Pri tome je naročito potrebna brižljiva analiza i izbor činjenica. U nizu slučajeva celishodno je da se izrade tablice i dijagrami koji će omogućiti da se na očigledan način predstavi razvoj određenog pitanja.

Objektivnost istraživanja zahteva pažljivo i savesno upoređivanje sopstvenih misli i ideja sa drugim materijalima i podacima po tim pitanjima. Naročito pažljivo treba razmatrati materijale koji protivreče sopstvenim zaključcima. Ni u kojem slučaju ne treba se odricati tih materijala. Naprotiv, treba bez oklevanja vdbacivati sopstvene misli i prepostavke, ako su one nepravilne. Međutim, to treba činiti posle duboke analize materijala, jer ništa nije gore od odricanja sopstvenih misli čim istraživač naide na oprečne podatke. U tom pogledu umereno je napomenuti da se ništa novo ne rada bez borbe sa starim i da je u razvitku svojstvena borba protivrečnosti.

Prilikom svodenja rezultata neophodno je da se materijal izlaže u određenom redosledu u uzajamnoj

povezanosti. Ovaj zahtev se odnosi kako na vojnoteorijske tako i na vojnoistorijske teme. Na primer, u vojnoistorijskom radu koji obrađuje upotrebu vazdušnih desanata treba pre svega otkriti uslove u kojima se ovi desanti mogu izvršavati, pa tek onda preći na razmatranje moguće prirode njihovog borbenog zadatka, a ne obratno.

Određivanje uzročne veze pojava pri istraživanju omogućice najpravilnije otkrivanje tih pojava. Osim toga, materijal koji je izložen u skladu sa ovim zahtevom je razumljiviji i pristupačniji za proučavanje.

Završni, najodgovorniji i najteži deo istraživačkog rada jeste formulisanje zaključaka. Zaključci čine rezime, konačni rezultat istraživanja. Može se prikupiti mnoštvo materijala i činjenica, ali ako se na kraju ne dođe do naučno obrazloženih zaključaka, čitav obavljeni rad biće beskoristan ili u svakom slučaju od male vrednosti. Zaključaka ne treba da bude naročito mnogo. Vrednost zaključaka se ne određuje prema njihovom broju ili obimu, već prema sadržaju. Pri formulisanju osnovnih zaključaka kao rezultata istraživanja treba poštovati određene zahteve.

Zaključci treba da logički proizilaze iz ranije izloženog materijala. Ne može se dozvoliti da se pri sumiranju rezultata po izvesnom pitanju iznosi neki praktičan predlog, koji kao što se kaže, »visi u vazduhu« jer u materijalu koji je prethodio zaključku istraživač nije dao za taj zaključak potrebnu osnovu.

Prilikom formulisanja zaključaka ne isključuje se ni to da istraživač izvede ovaj ili onaj zaključak koji ranije nije predviđao. Ako je taj zaključak važan te je neophodno da se iznese u radu, onda treba na odgovarajućem mestu izložiti potreban materijal, a zatim polazeći od tog materijala izvesti zaključak.

Zaključci treba da se zasnivaju na nepobitnim tačno utvrđenim činjenicama i podacima, a ne na pretpostavkama i prolaznim utiscima istraživača. Treba praviti razliku i odvajati tačno odredene zaključke autora

od zaključaka u vidu pretpostavki, koji po njegovom mišljenju još zahtevaju dopunsko proveravanje. Time će se obezbediti objektivnost istraživanja, sprečiti iznošenje pogrešnih predloga i kasnije omogućiti preciziranje ovog ili onog zaključka.

Celishodno je da zaključci budu svestrani, da osvetljavaju sa svih strana ne samo pitanje koje se proučava već, ukoliko je moguće, i druga sroдna pitanja vojne delatnosti. Tako, na primer, pri razradi načina i oblika vođenja nekog vida borbenih dejstava, u zaključcima treba davati preporuke ne samo u odnosu na temu koja se istražuje već i predloge o naoružanju, borbenoj tehnici i organizaciji trupa. Naime, razrada novih ili usavršavanje raspoloživih sredstava borbe, borbene tehnike i osnovna organizacija trupa u znatnoj meri zavise od zahteva taktike i operatike. U isto vreme istraživač treba da poznaе nivo razvitka tehnike i proizvodnje, da ne bi postavljaо zadatke koje tehnička misao nije u stanju da izvrši. Sem toga ne treba raditi ni predloge na brzinu. Ponekad se, na primer, dešava da istraživač samo na bazi razrade pitanja borbenog obezbeđenja trupa pokušava da dâ predloge u pogledu organizacije združenih i manjih jedinica u celini. Očigledno je da su takvi pokušaji neumesni. Ozbiljne i obrazložene predloge u pogledu organizacije trupa moguće je dati samo ako se prouči čitav kompleks pitanja, povezanih sa prirodnom izvršavanju raznovrsnih borbenih zadataka združenih i manjih jedinica.

Potrebno je jasno razgraničiti zaključke o raznim pitanjima teme koja se razraduje. Posebno treba da se izlažu predlozi o načinu vođenja borbe i operacije, o komandovanju trupama, o zahtevima koji se traže od sredstava za vođenje borbe i o borbenoj tehnici itd.

Zaključci treba da su kratki i da se izlažu u potvrđnom obliku. Iznošenje primera u zaključcima je neeligodno. Zaključci obavezno treba da proističu iz određenog sistema obrazloženja, u protivnom oni će sigurno delovati vrlo neubedljivo.

Konačan rezultat rada i formulisanja osnovnih zaključaka može se obraditi u obliku pismenog naučnog saopštenja ili referata; njihov materijal treba podneti u vidu predavanja ili pismenih teza na diskusiju naučnoj javnosti kao i na praktičnu proveru u trupi. Ako se pak razrađuje mali vojnonaučni rad, na primer, članak, onda se može ograničiti na pretresanje suštinskog sadržaja takvog rada.

11. PROVERAVANJE REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Proveravanje rezultata istraživanja je neophodna i važna etapa u opštem procesu vojnonaučnog istraživanja. U zavisnosti od karaktera teme, cilja istraživanja i mogućnosti, proveravanja može imati oblik naučne ekspertize, diskusije, recenzije, proigravanja rezultata istraživanja na kartama, a isto tako i na specijalnim vežbama.

Diskusija i recenzija rezultata istraživanja ili pismenog sastava javlja se kao najdostupniji oblik proveravanja i treba ga svuda primenjivati.

Suština diskusije i recenzije svodi se na to da se rezultati autorovog istraživanja, koji su dotada bili poznati samo njemu ili uskom krugu ljudi, iznose na javnost da ona o tome da svoj sud.

Autoru se iznose mišljenja o njegovom radu od strane nekoliko lica, koja na razne načine shvataju njegove predloge. Oni koji razmatraju taj rad, uporedo sa slaganjem ili neslaganjem sa istaknutim postavkama, unose svoje predloge, daju izvesna obrazloženja.

Kao rezultat diskusije, autor obično dobija veliki broj primedbi, koje se po sadržini u opštim crtama mogu da svedu na priznavanje, razvijanje ili obrazlaganje istaknutih postavki, ili negiranje tih postavki i kritikovanje sistema obrazloženja, ili, najzad, na isticanje novih postavki i novih obrazloženja.

Pošto dobije takve primedbe, autor, naravno, ne može da ih prihvati u celini već i zbog toga što su mno-

ge od njih međusobno protivrečne. U takvim slučajevima neki autori rado se slože sa pozitivnim predlozima, prihvataju ih i uporedo sa tim lako odbacuju negativne primedbe.

Takvo prilaženje pisca materijalu diskusije je bezuslovno nepravilno. Autor mora podjednako pažljivo da prilazi svemu što je rečeno, jer svako mišljenje ima svoju određenu osnovu.

Čak i kod očigledno nepravilnih primedbi treba se ozbiljno zamisliti, jer one obično nisu slučajne a glavni uzrok tome je, po pravilu, nedovoljno ubedljivo obrazloženje autora. Prema tome, pošto kritički razmotri primedbe, autor može da proširi ili čak da izmeni svoj sistem obrazloženja.

Veliki nedostatak nekih autora u usvajanju primedbi diskutanata jeste što neće da izvrše dublju analizu svih primedbi, a naročito onih opštег karaktera koje se odnose na rad u celini.

Tako, na primer, u recenzijama i u izlaganjima diskutanata o većem radu jednog istraživača navedeno je da mnoge postavke tog dela nisu dokazane, a zatim to na jednom primeru i ilustrovano ukazivanjem na određenu stranicu.

Pošto je dobio takve primedbe, autor je, umesto da duboko analizira čitav sistem svojih obrazloženja, uneo neke ispravke na onoj stranici na koju su se kao na primer pozivali diskutanti i recenzenti. Naravno, slični postupci se ne mogu dozvoliti.

Recenzija se u principu ne razlikuje od diskusije. Međutim, dok se diskusija ograničava na usmeno iznošenje primedbi, kod recenzije se moraju rezultati istraživanja prethodno izneti u pismenoj formi. Osim toga u toku diskusije može se izložiti mišljenje ne samo o tom delu, već i o istupanjima drugih diskutanata, što doprinosi plodnijem razvitku stvaralačke diskusije. Međutim kod recenzija autor dobija određen broj pismenih mišljenja.

Potpuno je razumljivo da diskusija i recenzija mogu da pruže samo onda pozitivne rezultate kada diskutanti i recenzenti duboko prouče čitavo delo i uđu u njegovu suštinu. Ukoliko to ne učine, nego se upoznaju samo sa delom materijala, ne može se dobiti pravilno mišljenje o njemu. Štaviše, pri takvom metodu prućavanja mogu se dati ne samo površne nego i štetne preporuke. Mišljenja diskutanata i recenzentata treba da budu obrazložena, ubedljiva i izražena taktično i bez predubedenja. Samo u tom slučaju ona mogu da pruže autoru određenu korist. Izrazi kao, na primer, »ne svi da mi se«, »ovde nešto nije u redu«, »ne zvuči«, ne koriste i ne dokazuju da je autor nešto pogrešno izložio.

Naročito dobro treba da su obrazložene negativne recenzije i diskusije. U tom pogledu vrlo su poučni saveti M. V. Lomonosova, koje je dao pre više od 20 godina nekom recenzentu iz Lajpciga, kad je ovaj pokušavao da krivo protumači novu teoriju o topotri koju je predlagao Lomonosov. Mihail Vasiljevič Lomonosov je napisao: »...evo pravila koja smatramo da treba staviti kao zaključak na ovo mišljenje i koja savetujemo da publicista iz Lajpciga kao i sve njegove kolege dobro upamte:

1. Ko želi da saopšti publici sadržaj novih dela, mora najpre da oceni svoje snage, jer on se prihvata posla koji je veoma težak i složen. Cilj takvog posla nije u tome da iznosi poznate stvari i opšte istine, vec da ume shvatiti novo i bitno u delima koja ponekad pripadaju najgenijalnijim ljudima. Govoriti o njima netačno i nerazumno znači izlagati sebe preziru i ismejavaju, znači biti nalik na kepeca koji bi želeo da na svoja pleća digne planine.

2. Da bi se moglo dati pravedno i iskreno mišljenje, treba osloboditi svoj um od svake predrasude i od svakog predubedenja.

3. Dela o kojima se iznosi mišljenje, treba da budu podeljena na dve vrste: u prvu vrstu spadaju dela autora koji ih je napisao kao privatno lice; u drugu vrstu

— dela koja, posle detaljnog razmatranja izdaju ustanove uz opštu saglasnost. Obe vrste dela, naravno, zasljužuju punu pažnju i poštovanje kritičara. Nema takvog dela u odnosu na koje se ne treba pridržavati osnovnih načela pravednosti i pristojnosti. Međutim, moramo se složiti s tim da treba dvaput više opreznosti kada se govori o delima koja već imaju pečat autoritativnog odobrenja, koja su pregledale i našle da zasljužuju da se objave ličnosti čija ukupna znanja prirodno prevazilaze znanje kritičara, pre nego što se ovaj odluči da ukaže na nedostatke i da kritikuje, on mora više puta da izmeri ono što namerava kazati da bi bio u stanju da podupre i opravda svoje reči, ako to bude potrebno.

6. Kritičaru je dozvoljeno da osporava ono što po njegovom mišljenju u novim delima treba da se kritikuje, iako to uopšte ne spada u njegov stvarni delokrug rada niti je to njegov pravi poziv. Ali ko se toga jednom prihvati mora da se u potpunosti upozna sa mislima autora, da razmotri sve njegove dokaze i da im suprotstavi realne prigovore i argumentovane razloge pre nego što prisvoji pravo da osuđuje drugoga. Samo sumnje i proizvoljna pitanja ne daju takvo pravo, jer ne postoji takva neznačilica, koja ne bi predložila daleko više pitanja nego što ih može i najspremniji čovek da reši. Kritičar naročito ne treba da zamišlja da je ono što je nerazumljivo i neobjasnjivo njemu isto tako nejasno i autoru, koji je mogao da ima svoje razloge za to što je skratio ili izostavio neke činjenice.

7. Najzad, on nikad ne treba da ima suviše visoko mišljenje o svom preimcuštvu i autoritetu i o vrednosti svoga mišljenja. Rad koji on obavlja već sam po себи neprijatan je za one u čije samoljublje on zadire; s njegove strane bilo bi vrlo nerazumno da vreda njihove namere i da ih pobudi i da ucće njegovu sposobnost.²⁵

²⁵ Skraćen citat prema knjizi: Сборник материалов к изучению истории русской журналистики, вып. I, М., 1952, стр. 45—46.

Recenzija treba da pruži svestranu ocenu naučnog dela, da ukaže na njegove pozitivne i negativne strane kao i na koji način treba odstraniti nedostatke i na pravac daljeg istraživanja u cilju ozbiljnog poboljšanja kvaliteta dela koje je predmet recenzije.

Recenzenti često zameraju autorima naučnih dela ono što, prema njihovom mišljenju, autori nisu uradili dok, međutim, oni treba da ocene delo s obzirom na ono što je urađeno i kako je urađeno.

Svaka primedba i recenzija treba da budu naučno obrazložene, konkretne i nedvosmislene.

Po obliku, recenzije mogu biti različite. Ponekad one se daju jednovremeno za nekoliko radova — u drugim slučajevima samo za jedan rad se može dati opšte mišljenje ili pak posebna ocena svakog odeljka. Ova poslednja vrsta recenzije ima nesumnjivo najveću vrednost, jer u tom slučaju autor može da uvidi sve svoje nedostatke.

Međutim, bez obzira na oblik koji odabere recenzent, svaka recenzija naučnog rada treba da obuhvatí sledeća pitanja:

- aktuelnost teme i njena naučnoteorijiska i praktična vrednost;
- do kojeg je stepena autor savladao temu i da li je izabrao pravilan metod istraživanja.
- stepen do kojeg je autor razradio temu: kakve je nove postavke istakao i da li su one stvarno novi doprinos naući;
- nedostaci metodološkog, kompozicionog i redaktorskog karaktera;
- način otklanjanja postojećih nedostataka i pravac daljeg istraživanja;
- opšti zaključak o radu.

Proigravanje rezultata istraživanja na kartama kao proces istraživanja primenjuje se na raznim etapama rada. Karta je stalni saputnik autora prilikom istraživanja operativno-taktičkih pitanja. Uporedo sa kartom pisac proučava arhivske materijale i materijale sa

vežbi, proverava na karti svoje hipoteze i proigrava rezultate istraživanja. To što na karti postoji reljef zemljišta i osnovnih predmeta, koji su dati u razmeri, pomaže istraživaču da stvori sliku borbe i operacije koja postoji u njegovoj uobrazilji.

Karta pruža istraživaču takođe mogućnosti dvostrane provere njegovih hipoteza, tj. da uporedi sopstvena dejstva sa dejstvima »neprijatelja«.

Posle diskusije i recenzije radova koji obrađuju operativno-taktičke teme celishodno je izvesti kolektivnu igru na kartama. To se može učiniti prilikom izvođenja raznih taktičkih zanimanja. Razumljivo je da što god je savršeniji oblik taktičke pripreme, tim se veće mogućnosti pružaju za proveravanje istaknutih postavki.

Najbolji rezultati se mogu dobiti prilikom izvođenja takvih vežbi gde postoji potpuna mogućnost da čitav kolektiv istraživača dobije vodeće dužnosti i da aktivno istupa prema drugoj strani, primenjujući svoj način dejstava, i da se očigledno ubedi u preimcuštva i nedostatke postavki koje su istaknute u naučnom radu.

Međutim, mogućnosti za proigravanje rezultata istraživanja iznetim metodom su relativno ograničene. Zato će često biti potrebno da se rezultati istraživanja provere izvođenjem vežbi na kojima će oficiri moći da budu uglavnom u jednoj ulozi.

Suština takve provere se svodi na to da sastavljač zadatka uzme rezultate naučnog istraživanja kao osnovnu zamisao i zatim da ih progra sa oficirima na karti. Prethodno oficire treba upoznati sa rezultatima istraživanja.

Nećemo se upuštati u pojedinosti ovog načina provere rezultata istraživanja, ali ipak treba podvući da je takav način jednostran.

Specijalne vežbe su jedan od najboljih načina provere zaključaka i rezultata istraživanja. Cilj i zadaci takvih vežbi se ne određuju interesima borbene i operativne obuke trupa, već vojnim problemom koji se ra-

zrađuje, čije uspešno rešenje će se kasnije koristiti za pripremu oficira, generala i obuku trupa. U skladu sa tim sam istraživač će odrediti teorijske postavke čija će se vrednost i pravilnost ispitati u praksi.

Elementi takvih vežbi mogu postojati i na vežbi koja se izvodi radi borbene obuke trupa. To može biti onda ako se izvesno teorijski razradeno pitanje, koje treba proveriti, stavlja u plan vežbi uporedno sa nastavnim pitanjima. Tako, na primer, na vežbi iz forsiranja reke može se eksperimentalno proveriti prenošenje helikopterima do nje nekih sredstava za prebacivanje.

Izvođenje specijalne vežbe zahteva detaljnu pripremu i značajna praktična iskustva kako u pogledu njene organizacije, tako i u pogledu komandovanja trupama. Vežbe i manevri staju mnogo i zato treba da se organizuju i izvode tako da se postavljeni ciljevi i ostvare. U tom pogledu je umesno da se setimo reči I. P. Pavlova o tome da »stvar nije u broju opita, već u kvalitetu posmatranja«.

Teorijske postavke za koje se traži praktična provera treba da su pre svega solidno razmotrene i provere drugim jednostavnijim i pristupačnijim načinima. Zatim treba dobro promisliti o putevima i načinima koji obezbeđuju svestranu proveru tih teorijskih postavki na vežbama.

Kao što islednik postavlja pitanja okrivljenome sa određenim ciljem, rukovodeći se izvesnim pretpostavkama, i ne bez izvesne računice, tako isto i vojni istraživač ne prilazi eksperimentalnom radu bez nekih pretpostavki koje prethode određenom opitu. Rezultati opita se tumače kao određeni odgovori na veoma određena pitanja. Može se reći da se čitava težina eksperimentisanja baš i svodi na to da se po mogućству postavljaju pitanja iste vrednosti i da se dobijaju odgovori jednakog značaja.

Pošto se na vežbama ili manevrima po pravilu proverava niz teorijskih zaključaka, a za njihovo izvođenje upotrebljava mnogo trupa i borbene tehnike tako da

njihova dejstva ne može osmotriti jedan čovek, potrebn je da se za njihovu pripremu, izvođenje, prikupljanje materijala u toku vežbe i uopštavanje ovog formira specijalna grupa. Nju treba obavezno da sačinjavaju pisci, čije se teorijske postavke praktično ispituju, a isto tako oficiri i generali koji raspolažu visokom teorijskom spremom i praktičnim iskustvom u komandovanju trupama.

Uloga jednog ili više autora, a isto tako oficira i generala koji se angažuju u rukovodjenju vežbom kao i medusobna podela dužnosti zavise od razmere i karaktera vežbe kao i niza drugih uzroka.

Članovi grupe su u prvom redu dužni da razrade osnovne elemente ili program vežbe, tj. da odrede: temu vežbe; teorijska pitanja koja treba proveriti; uslove u pogledu mesta izvođenja vežbe; njeni trajanje; sastav trupa koje učestvuju u vežbi; utrošak motočasova za borbena, strojeva i transportna vozila, nastavnih i borbenih potreba, eksploziva, goriva i maziva kao i drugih sredstava.

Priprema osnovnih elemenata za vežbu je vrlo važna etapa rada. Tu treba predvideti sve do detalja. Tako, na primer, vežba neće postići svoj cilj čak iako je pravilno odredena njena tema i teorijska pitanja koja treba proveriti ako, na primer, motočasova i rezerve goriva ima samo za jedan njen deo. Ništa neće biti bolje ni onda ako uslovi u pogledu rejona izvođenja vežbe budu određeni tako da trupe neće moći da se razviju na određenom frontu ni da razviju borbena dejstva na dubini koja se traži.

Da bi se što svestranije i smišljenije razradili osnovni elementi, celishodno je da istraživači, u toku ovog rada, razrade taktičku (operativnu) zamisao vežbe (manevra). Istraživači treba da ovu zamisao razrade kao za sebe. To je u neku ruku koncept za pripremu osnovnih elemenata.

Taj rad ne treba nikad da se zapostavlja. Ako se, naime, tema vežbe i teorijska pitanja koja treba pro-

veriti određuju kao rezultat razrade teme vojnonaučnog rada, onda takvi momenti, kao što je određivanje uslova u pogledu izbora rejona, trajanje vežbi, sastav trupa koje se angažuju u izvođenju vežbe, njeno materijalno obezbeđenje, utrošak motočasova i drugih sredstava mogu biti određeni tek kad budu u opštim crtama isplanirana dejstva trupa i štabova na vežbi, a to se opet može uraditi samo na osnovi razrađene zamisli vežbe. Pri tome treba paziti na to da se ne planira učešće trupa i utrošak raznih materijalnih sredstava u većem obimu nego što je stvarno potrebno.

Takvi osnovni elementi su neka vrsta zahteva za izvođenje vežbe. Da bi prepostavljeni mogao još svestranije analizirati osnovne elemente, celishodno je da se uz njih priloži i zamisao vežbe. Zatim se taj materijal dostavlja prepostavljenom starešini radi odobrenja.

Pošto se dobije odobrenje za izvođenje određene vežbe, počinje rad na njenoj organizaciji. On sadrži mnoštvo pitanja i zahteva od svog rukovodioca visoku teorijsku spremu i praktično iskustvo u pripremi i izvođenju vežbi.

Rukovodilac vežbe je obično najstariji komandant onih jedinica koje učestvuju na vežbi. Ako istraživač nije u isto vreme i najstariji starešina tih jedinica, onda ga ne bi trebalo određivati za rukovodioca vezbe jer on neće moći da u kratkom roku prouči stepen pripreme jedinica i starešina i nema svog štaba, od kojeg treba da se oformi štab rukovodstva. On bi pri tom naišao i na velike teškoće pri rešavanju pitanja materijalnog i tehničkog obezbeđenja vežbe. Sem toga, ako istraživač nije istovremeno i rukovodilac vežbe, obezbeđena je veća objektivnost praktične provere teorijskih postavki. Uvek treba, naime, uzimati u obzir da postoji opasnost da istraživač unese (iako to ne želi) u vežbu subjektivne momente, tj. da pokuša dobiti takve rezultate vežbe koji bi potvrđivali istaknute teorijske postavke.

Međutim, sve to ni u kom slučaju ne treba da bude uzrok sužavanja a još manje osporavanja prava i uloge istraživača kako u toku organizacije, tako i u toku izvođenja vežbe. Oni treba neposredno da učestvuju u razradi zamisli i plana vežbe, sastavljanju organizacijskih uputstava i taktičkih zadataka, pripremi posredničkog aparata, trupa, štabova i rejona vežbi. U toku vežbi oni će učestvovati u razradi raznih supozicija, polazeći od odluka starešina i dejstava trupa, težeći pri tome da se vežba odvija u pravcu postavljenog cilja, a isto tako da se obezbedi stvaranje situacije što sličnije borbenoj.

Kao što je ranije rečeno, za učestvovanje u tom radu, a isto tako i za prikupljanje materijala i obrađu rezultata vežbe, obično se formira specijalna grupa oficira i generala. Njen starešina treba da je pomoćnik rukovodioca vežbe. Sva pitanja u pogledu organizacije i izvođenja vežbe rukovodilac treba da rešava zajedno sa njim.

Ostali članovi grupe rade zajedno sa pomoćnicima rukovodioca vežbe za rodove vojske, specijalne jedinice i službe, ulaze u sastav grupe za analizu i prikupljaju i materijale sa vežbe, prateći dejstva trupa, starešina i štabova.

Nije celishodno da se članovi grupe odreduju za posrednike, jer posrednik mora da se stalno nalazi uz određeno lice koje ima svoju ulogu, ili u nekom odeljenju štaba. To u znatnoj meri umanjuje mogućnost u pogledu prikupljanja materijala sa vežbe. Tako, na primer, ako se oficir nalazi u puku, a nije posrednik, on može, pošto komandant puka postavi zadatak za marš, da ode u jedinicu radi posmatranja njene pripreme za marš, a zatim i toka marša. U određeno vreme, kada je neophodno da se prati rad komandanta puka, taj oficir se vraća u kolonu, gde se nalazi komandant puka. Ako bi oficir bio određen za posrednika kod komandanta puka, on ne bi mogao da ide u jedinicu, jer bi bio obavezan da se stalno nalazi uz komandanta puka i da ocenjuje njegov rad.

Celishodno je da se uloge na vežbi podele između članova grupe još pre odlaska u trupu da bi se mogli pripremiti za nju. To će im omogućiti da se na odgovarajući način pripreme za izvršenje zadataka koji im se poveravaju.

Pri rešavanju pitanja o rasporedu učesnika vežbe treba imati u vidu da u razradi svih osnovnih materijala treba da učestvuju svi članovi grupe, a u toku vežbe treba da je obezbeđeno prikupljanje materijala i lično praćenje osnovnih momenata u radu trupe.

Potrebno je da članovi grupe, učestvujući u razradi materijala za vežbe, zajedno sa rukovodstvom i štabom, obezbede stvaranje situacije koja će omogućiti provjeru određenih teorijskih postavki u uslovima koji do najveće mere odgovaraju realnim borbenim uslovima. Ni u kom slučaju se ne mogu dozvoliti razna upropošćavanja da bi se lakše postigli rezultati koji potvrđuju iznete teorijske postavke. Tako, na primer, ako se provjerava brzina kretanja trupa na maršu sa težnjom da se ova poveća, onda se ne smeju odabirati pravci za kretanje jedinica samo na putevima sa kamenom podlogom. Neophodno je da u takvim slučajevima trupe na maršu koriste i krčanike, seoske i kolonske puteve.

Pre početka rada na organizaciji vežbe oficirima i generalima iz štaba rukovodstva treba obavezno saopštiti njene ciljeve i zadatke i osnovni sadržaj rezultata istraživanja, na kojima će se razradivati materijali za vežbu. Uvek je celishodno da se osnovne postavke rezultata istraživanja iznose u nizu predavanja, a isto tako da oficiri i generali individualno proučavaju materijale tog vojnonaučnog rada.

Takva ista prethodna teorijska priprema treba da se izvede i sa posredničkim aparatom, a takođe sa oficirima iz sastava trupa koje učestvuju na vežbi. To će im omogućiti da se na odgovarajući način mobilišu za izvršenje dobijenih zadataka i da rade u duhu postavljenog cilja u toku priprema vežbe kao i u toku njenog

izvođenja. Ovaj važan zadatak je neposredna obaveza rukovodioca vežbe i članova grupe.

Rezultati izvođenja taktičkih vežbi i manevara u znatnoj meri zavise od kvaliteta obuke jedinica. Zato pitanju obuke trupa treba poklanjati najveću pažnju. Međutim, to nipošto ne znači da jedinice treba specijalno obučavati za predstojeću vežbu na taj način što će se zadaci, koji će se postavljati na toj vežbi proradivati više puta neposredno u rejonu njenog izvođenja.

Kao što je poznato, jedna od negativnih strana korišćenja materijala sa vežbi za razradu vojne teorije je ta što se vežba izvodi bez stvarnog neprijatelja. Zbog toga vrednost rezultata vežbi u mnogome zavisi od toga u kojoj će meri dejstva trupa uspeti da se približe dejstvima u uslovima prave borbe. Da bi se taj zadatak postigao, na njemu treba usredsrediti pažnju kako članova grupe, tako i rukovodstva i posredničkog aparata. Ti uslovi ni u kom slučaju ne smeju se uprošćavati u toku vežbe. Rejon gde će se ona izvoditi ne sme biti poznat jedinicama. Pri sastavljanju pretpostavke treba imati na umu protivdejstva jakog i tehnički odlično opremljenog neprijatelja. Stvaranje pretpostavke koja bi bila slična borbenoj situaciji pri izvođenju dvostrane vežbe, takođe će doprineti boljoj proveri dejstava jedne od strana učesnica u pogledu taktike verovatnog neprijatelja. U tom slučaju je neophodno blagovremeno pripremati trupe i, ako je potrebno, izraditi za njih odgovarajuću formaciju.

Celokupan formacijski sastav trupa koje učestvuju na vežbi treba u opštim crtama upoznati sa zadacima vežbi, objasniti im značaj koji ima određena vežba za poboljšanje odbrambene moći zemlje, pa u vezi s tim mobilisati vojnike, podoficire i oficire za izvršenje njihovih obaveza uz puno naprezanje moralnih i fizičkih snaga.

Pri rešavanju ovog važnog zadatka izvanredan značaj ima politički rad. Njegov sadržaj, oblici i metodi zavise od konkretnih uslova. Međutim, u svakom slu-

čaju taj rad treba da se odvija neprekidno, na visokom idejno-organizacijskom nivou i u tesnoj vezi sa zadacima koje izvršavaju trupe.

Neophodno je da se političkim radom razviju inicijativa, snalažljivost i smelost ljudstva, borbeno sađestvo jedinica, pravilno korišćenje naoružanja i borbene tehnike, visoka vojnička disciplina, izdržljivost u savlađivanju svih teškoća i oskudica vezanih za pretpostavku vežbe, primeran rad komunista i komsomolaca na vežbi, zatim da se oficiri i generali vaspitaju u duhu nepomirljive borbe protiv svakojakih elemenata uproščavanja i popustljivosti, a isto tako da ispoljavaju i brigu za zadovoljavanje materijalnih i kulturnih potreba celokupnog ljudstva koje učestvuje na vežbi.

Sve odluke i naredenja starešina, rad štabova i dejstvo trupa u toku vežbi treba brižljivo beležiti. Celis hodno je takođe prikupljati predloge i mišljenja o vežbi od ljudstva jedinica koje učestvuju na njoj.

Metodi rada članova grupe biće u osnovi slični radu istraživača na prikupljanju materijala, kada ovi odlaze na druge trupne vežbe.

Pri obradi onih materijala sa vežbi koji će u potpunosti stajati na raspolaganju članovima grupe, neophodno je pridržavati se osnovnih principa naučnog rada.

Pri tome ne treba zaobilaziti negativne momente, naročito ako su u suprotnosti sa pokrenutim teorijskim postavkama, već ukazati na ono što zahteva dopunsko proveravanje i kritikovati sumnjiće zaključke.

Poligonska i trupna ispitivanja raznih novih modela naoružanja i borbene tehnike omogućavaju da se u znatnoj meri proveri onaj deo zaključaka istraživača koji razrađuje vojnoteorijski rad, u kojima ističe taktičko-tehničke zahteve za naoružanje i borbenu tehniku i njihovu upotrebu u borbi. Zato je veoma poželjno da i sami istraživači učestvuju na tim ispitivanjima.

U drugom slučaju pri razradi novih modela naoružanja i borbene tehnike istraživač može da učestvuje u

određivanju taktičko-tehničkih zahteva koje ovi treba da zadovolje kao i načina njihove primene u borbi. Posle izrade probnih modela i obavljenih fabričkih ispitivanja on će učestvovati u razradi programa poligonskih i trupnih ispitivanja. Ta ispitivanja biće praktična provera pravilnosti predloga koji su u tom pogledu učinjeni.

Program ispitivanja treba da obezbedi ispitivanje ovog ili onog modela naoružanja ili borbene tehnike u situaciji koja je do najveće moguće mere slična borbenoj, na raznovrsnom zemljištu i u različitim klimatskim uslovima. Pri tome istraživač koji obrađuje taktičku stranu pitanja, usredsređuje glavnu pažnju na to da se obezbedi ispitivanje u uslovima koji su što približniji borbenim.

Posmatranje ispitivanja, prikupljanje materijala i izvođenje zaključaka vrši se u osnovi slično onome kako je opisano kod trupnih i specijalnih vežbi.

12. IZRADA PLANA PROSPEKTA DELA

Plan prospekt dela se razrađuje obično tek pošto je prikupljen, proučen i uopšten materijal te je potrebno samo u pismenom obliku izložiti postignute rezultate. U suštini posle izrade plana prospekta završava se prvi ciklus naučnog istraživanja, koji sadrži njegove najgovornije etape. Posle tih etapa počinje pisanje i priprema za štampanje teksta naučnog dela. Prilikom izrade prospeksa samom piscu postaje jasno koliko je potpuno i brižljivo prikupljen i obrađen materijal, na koliko se čvrstom temelju zasniva istraživanje.

Plan prospekt se razlikuje od radnog plana po tome, što umesto pitanja koja treba istraživati (ili nerazrađenih naslova) u njemu se već ukratko izlažu odgovori na ta pitanja. Ukoliko je materijal prikupljan i tema naučno razrađivana na bazi radnog plana, plan prospekt se izrađuje preciziranjem i detaljizovanjem

radnog plana: preciziraju se naslovi i sadržaj odeljaka, redosled izlaganja, određuju se mesta šema, tablica, crteža i ostalog, iznosi se kratka sadržina glava, odeljaka i pododeljaka, ukazuje se na njihov verovatan obim i planiran rok ili vreme koliko će trajati pisanje.

Teško je davati preporuke kako se izrađuje plan prospekt, jer to zavisi od raznovrsne tematike vojne delatnosti i nejednakih stvaralačkih mogućnosti ljudi, od iskustva u vojnonaučnom radu, individualnih navika itd. Očigledno je da svaki pisac sastavlja uvek za svaki svoj rad poseban individualni plan prospekt.

Ipak se mogu navesti osnovni elementi plan prospeksa, koji će obično biti obavezni u razradi svake operativno-taktičke teme i koji se svrstavaju određenim redosledom. U takve elemente spadaju: uvod, istorijski osvrt, osnovni deo istraživanja i opšti zaključci.

Uvod ili predgovor sadrži pre svega obrazloženje aktuelnosti teme, zatim izlaganje cilja i najzad objašnjenje metoda koji je autor primenio u istraživanju. Obično pisac objašnjava čime se rukovodio pri izboru teme, kakvo joj je mesto u krugu opštih problema ratne veštine, kakav teorijski i praktičan smisao ima rešenje tog pitanja za vojnu nauku u celini ili za njene pojedine grane.

Posle uvida, celishodno je dati istorijski osvrt, izložiti osnovne etape razvitka pitanja koje se istražuje i sadašnje stanje njegove teorijske obrade. Pri tome glavnu pažnju treba pokloniti analizi iskustava prvog, a naročito drugog svetskog rata, i tendencijama razvoja istraživanog pitanja koje su se ispoljile u toku tih ratova. Korisno je takođe izneti kratak kritički pregled literature i izvora koji se odnose na tu temu, ističući naročito one koji sadrže nešto što je bitno novo u rešavanju problema koji se istražuje. Taj deo treba završiti jasnim isticanjem problema koji još nisu rešeni u tom domenu a kojima je (ili samo kojem je) u stvari namenjen određeni istraživački rad.

Istorijski osvrt omogućice da se istaknu određene zakonitosti, principi u načinima vodenja ovog ili onog vida borbenih dejstava, organizacije i obuke trupa itd. Ako je taj osvrt dobro obrađen i potkrepljen neophodnim zaključcima za dalje istraživanje, onda on može biti baš onaj najkorisniji deo rada. Na žalost, često baš ovaj deo nedostaje u planu prospektu mnogih vojnih istraživača, a prema tome i ne nalazi odgovarajuće mesto u vojnonaučnim radovima.

Sledeći momenat u sastavljanju plana prospeksa jeste izlaganje teme. To je glavni, centralni deo plana prospeksa, tj. onaj koji obuhvata samo istraživanje. Ovaj deo treba da je najpotpunije i najbrižljivije izložen. Baš tu treba da se ispolji određeni naučni rezultat, da se obrazlože nove postavke, preporuke itd., što prirodno i mora naći svoga odraza u tome delu plana prospeksa.

Najzad, u poslednjem delu se izlažu opšti zaključci po temi u celini. Samo se po sebi razume da se u planu prospektu takvi zaključci ne mogu uvek u potpunosti formulisati, ali je neophodno da se oni iznesu orijentirno, tj. po kojim pitanjima i u kom pravcu će biti obrađeni. Ako su pak zaključci, koji će u delu biti izneseni, poznati piscu makar i u opštim crtama, celisnodno je da se prikažu i u planu prospektu.

Plan prospekt obezbeduje postepenos izlaganja, njegov jasan i logičan razvoj. Svaka pojedinost zauzima svoje mesto i proizilazi iz prethodne. Ako pak takvog plana nema, onda se sve to raspada, ne mogu se izbeći disproporcije odeljaka u radu, kao ni praznine i izstavljanja, i uporedo sa tim ponavljanja i pretrpanost. Ako ne postoji plan i nema sistema izlaganja, to može dovesti do toga da autor zloupotrebljava izraze kao što su »ranije je već kazano (ili dokazano)«, »kao što je već istaknuto«, »još ćemo se vratiti na to pitanje«, »kao što će se još dokazati«, »ono što će se dalje izložiti pokazaće još«, »ponavljam« itd.

Plan prospekt, kao i radni plan, treba da se podvrgnu kolektivnoj diskusiji.

Razumljivo je da sastavljanje plana prospekta ne treba da sužava okvire daljeg autorovog stvaralačkog rada. Inicijativa i stvaralačke mogućnosti autora ispoljavaju se u punoj meri tek u toku pisanja dela.

Glava šesta

LITERARNO UOBLIČAVANJE NAUČNOG DELA

1. NEPOSREDNA PRIPREMA ISTRAŽIVAČA ZA PISANJE DELA

Literarnom uobličavanju vojnonaučnog dela se obično prilazi posle svodenja rezultata istraživanja i izvođenja neophodnih eksperimentata, tj. pošto je istraživanje u suštini završeno, napravljeni određeni zaključci i izrađen plan prospekt vojnonaučnog rada pa ostaje još samo da se dobijeni rezultati izlože na hartiji. Međutim, bez obzira na obiman prethodni rad, literarno uobličavanje dela se ne sme smatrati tehničkim procesom. Taj proces je duboko stvaralački. U njegovom toku se ranije dobijeni zaključci mogu precizirati, razviti i obogatiti novim idejama.

Pored toga, u toku literarnog uobličavanja može iskrasnuti potreba za dopunskim istraživanjem nekih pitanja. Literarno uobličavanje u određenom smislu svodi rezultate istraživanja, čini ih reljefnim, očiglednim i pristupačnim širokom krugu vojnonaučnih radnika.

Upoznavanje čitavog prikupljenog materijala i čitanje svih pribeležaka treba da prethodi neposrednom pismenom uobličavanju vojnonaučnog dela. To će pružiti mogućnost da se materijali koji se nalaze u kartonima, pribeleškama, tablicama, šemama i dijagra-

mima sistematizuju, klasifikuju i rasporede u određenom redosledu na osnovu već preciziranog plana pro-spekta dela i pomoći će da se ono najpotpunije zamisli u glavi, kao i da se razmisli o sistemu i redosledu izlaganja materijala.

Takav prethodni rad pružiće mogućnost piscu da izbegne nepotrebna ponavljanja i da unapred odredi značaj svakog odeljka u radu i njegovu srazmeru u odnosu na obim čitavog dela, da bi sopstvenu misao orijentisao na one momente koje je neophodno izložiti što reljefnije. Najzad, što je najvažnije, takav rad će doprineti da pisac pri pisanju dela ne odstupi od postavljenog cilja.

Prilikom razrade većih vojnoteorijskih radova celis-hodno je da se, prilazeći pisanju nove glave (odeljka) bez obzira na ranije obavljeni rad, još jednom razmotri i pročita materijal koji je prikupljen za tu glavu.

Pisati je vrlo teško. Da bi se napisao članak ili knjiga po ma kojem vojnoteorijskom pitanju, potrebna je ogromna snaga volje, radna sposobnost i strpljenje. Klasici marksizma daju izraziti primer takvog rada. F. Engles je bio izrazito produktivan u pisanju. Tako, na primer, pripremajući za štampu II tom »Kapitala«, on je svakodnevno završavao oko pola tabaka ili nešto manje.¹ U pismu zajedničkom drugu o radnoj sposobnosti Engelsa Marks je pisao: »On je prava enciklopedija. Sposoban je da radi u svako doba dana i noći, posle jela ili praznog stomaka, piše brzo i dovitljiv je kao davac.²

Veliki majstor umetničke reči A. N. Tolstoj u svom radu »Mladim piscima« pisao je: »Iskustvo svakog od nas govori: proces pisanja to je proces savlađivanja. Savlađuješ materijal — savlađuješ i samog sebe. Proces pisanja prepleten je čitavo vreme nizom prepreka, koje treba da savladate. Stalno vam je teško. Nikad i

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXVII, стр. 393.

² Ф. Меринг, Карл Маркс. История его жизни, Госполитиздат, 1957, стр. 258.

nikome se ne dešava da piše lako, da mu 'teče iz pera'. Pisati je uvek teško i što god je teže, tim bolje stvar ispada.« I tu on ističe »da prepreke ne treba prelaziti kao od bede, već iznad njih treba preletati kao na krilima«.³

Da bi pisao sigurno i promišljeno piscu je potrebna stalna vežba. U stvaralačkom procesu izlaganja materijala najgore je ako postoje duži prekidi u radu. Upran i sistematski rad na pisanju naučnog dela je neophodan uslov da bi se ono uspešno završilo. Svakodnevno treba odvajati makar i malo vremena za pisanje. Pri tome je vrlo važno da se piše u isto doba dana, da se ni u kom slučaju ne menja vreme rada a još manje da se prekida, jer se to može nepovoljno odraziti na njegov kvalitet. To se objašnjava i fiziološki. Naš organizam je, naime, takav da se može prilagoditi određenom načinu života čak i u granicama jednodnevnog perioda.

Prema iskustvu mnogih naučnika i pisaca, najbolje je pisati u jutarnjim časovima. Ujutru je čovek najbodriji i ima najveću radnu sposobnost, glava je sveža i prijemljiva, jer još nije ispunjena sitnicama svakodnevnog života koje naravno imaju svoj određeni smisao, ali ne doprinose stvaralačkom procesu.

Međutim, ma koliko da je takva preporuka korisna ne mogu je, na žalost, usvojiti svi istraživači. Uslovi rada mnogih od njih to neće dozvoliti. Ali i u tom slučaju istraživač može da sebi odredi vreme rada, na primer, uveče, a možda i u slobodne dane. Koristeći takvo vreme, vrlo je važno da autor obezbedi sebi pre toga makar kraći odmor i da se, pre nego što počne da piše, odvoji od utisaka koji se nakupe u toku radnog dana.

Literarno uobličavanje zahteva od autora veliku koncentraciju i intenzivno naprezanje uma. Dostojevski je takvu koncentraciju misli pri pisanju izrazio rečima: »Kada nešto pišem, onda o tome mislim i kada ručam,

³ Русские писатели о литературном труде, т. 4, изд. «Советский писатель», Л., 1956, стр. 524—525.

i kad spavam i kad sa nekim razgovaram«. Ako je rad obiman, onda takvu koncentraciju snaga treba zadržati u toku dužeg perioda. Zato autore i kolektive autora ne treba bez velike potrebe odvlačiti na duže vreme od rada koji nije vezan sa temom, naročito kada oni otpočnu literarno uobličavanje materijala.

Umešnost pisanja je individualna osobina, zato se ne mogu dati bilo kakva konkretna uputstva, čijim bi se proučavanjem omogućilo da se sedne i napiše naučni rad po određenoj temi. Stečena znanja i postepeno usvajanje načina i metoda izlaganja materijala pomoći će autoru da izbegne ozbiljne greške pri pisanju dela kao i da ne troši vreme uzalud.

2. NAČIN I REDOSLED IZLAGANJA MATERIJALA

Načini izlaganja materijala su različiti. Oni zavise od stepena pripremljenosti autora, njegovog iskustva u pisanju, njegovog uma i karaktera. Zato u načinu izlaganja ima mnogo individualnog, svojstvenog samo određenom autoru. Međutim, bez obzira na sve to, načini izlaganja gotovo svih autora mogu se klasifikovati po određenim grupama, polazeći makar od spoljašnjih ali veoma bitnih obeležja.

Neki pisci razmišljaju o čitavom svom radu do najmanjih sitnica, zamišljajući ga u glavi u onakovom obliku kakav taj rad treba da ima na papiru, pa zatim pišu odmah načisto, bez precrtavanja i brisanja. Takav način pisanja primenjivao je V. I. Lenjin. Tako su pisali i mnogi klasičari: Gončarov, Dikens i drugi. Takav način pisanja zahteva veliku pribranost i izvanrednu moć pamćenja kao i veliku rutinu u književnom radu.

Pri takvom načinu pisanja moguće je uspešno koristiti diktiranje materijala neposredno daktilografski. Diktiranje naučnog materijala primenjivao je često general-pukovnik V. D. Grendalj, koji je radio u vojnoj akademiji »M. V. Frunze«. Treba istaći da takav na-

čin zahteva veliku moć pamćenja i jaku uobrazilju, te ga ni iz daleka ne može svaki savladati. Čak mnogi veliki pisci i naučnici nisu u stanju da se prilikom pisanja svojih dela koriste tim načinom.

Diktiranje je veoma produktivan način. Kao što pokazuje iskustvo iz rada nekih naučnika i pisaca, za 1-2 sata može se izdiktirati jedan štampani tabak, naravno ako se pisac dobro pripremio: prikupio kartone, isečke i šeme, rasporedio ih kako treba i promislio o redosledu izlaganja. U takvom slučaju moguće je takođe uspešno koristiti stenografske beleške i savremeni aparat koji beleži reči, tj. magnetofon.

Pisati uz pomoć stenografa ili magnetofona nije lako. Treba imati iskustva i sposobnosti za brzo izlaganje misli. Ali ko poseduje takvu osobinu, može vrlo korisno da primenjuje takav način pisanja. Naravno, rad koji se obavlja na takav način daleko je od savršenstva. Tu može biti ponavljanja, suvišnih reči, ili, obratno, nekih postavki koje su iznete tako sažeto da se u štampanom tekstu teško mogu razumeti. Sem toga, stenograf može nešto da propusti, da napravi grešku, pa čak i da iskrivi smisao pojedinih izraza. Zato je neophodno da se primljena stenografska beleška brižljivo rediguje i ispravi i da se zatim dovrše ona pitanja koja su bila ispuštena.

Neki naučnici i pisci pišu u nekoliko razdela. Isprva izlažu čitav materijal bez detaljne obrade onoga što je napisano, a zatim ga u toku daljeg rada ponekad više puta prepisuju i na taj način postižu neophodan kvalitet. U svojoj autobiografiji Darwin je pisao da je on ispočetka imao običaj da razmišlja o rečenicama pre nego što ih napiše; ali posle nekoliko godina došao je do zaključka da štedi vreme ako što brže ispisuje čitave strane, skraćujući reči napol, pa ih kasnije ispravlja. U tom slučaju pisac ne obraća pažnju na činjenicu da nije nađena odgovarajuća reč, pravi izraz ili zaokrugljena rečenica. Važno je

da se brzo zabeleži tok misli, naročito ako se stvara-lački proces nalazi na uzlaznoj liniji i ako autor ima stvaralačko nadahnuće.

Tempo pisanja je veoma različit. Neki teško na-laze potrebne rečenice, često ispravljaju i precrtaju ono što je napisano, vraćaju se na pribeleške, primed-be, razmišljaju o svakoj misli i tek posle toga stavljaju je na hartiju. U tom slučaju delo se rađa, ako se tako može reći, u »stvaralačkim mukama«. Drugi, pošto promisle o onome što žele da napišu, pišu brzo i bez prekida, rečenice im jedna za drugom izlaze ispod pera.

Za naučne radnike početnike čak i takav način može biti težak. Zato je najbolje da se u početku naučne delatnosti literarno uobličavanje vrši ovim redosledom: da se prikupe svi neophodni pomoćni mate-rijali, da se rasporede po odeljcima i glavama dela u skladu sa planom prospektom, pa zatim, pošto se ra-zradi detaljan plan odeljka (glave): da se piše najpre koncept po odeljcima, a onda da se svaki odeljak (gla-vu) posebno detaljno obradi, s tim da se prethodno rad u konceptu pokaže iskusnijem drugu.

Treba težiti da se rukopis u pogledu stila obradi uporedo sa pisanjem. Treba dobro promisliti o rečenicama i tek posle toga pisati ih. Ali to nikako ne zna-či da kasnije neće biti posla oko obrade stila. Čak i najveći majstori stila preradivali su svoj rad po ne-koliko puta pre nego što su ga dali u štampu. Tako je, na primer, L. N. Tolstoj neka svoja dela prera-divao i petnaest do dvadeset puta.

Najbolje je početi od prve glave i postepeno izla-gati čitav rad. Ali to, kao što pokazuje iskustvo, nije uvek mogućno. Za neke glave (odeljke) može da ne-dostaje materijal ili da se prilikom izlaganja pojedi-nih pitanja naide na ozbiljne teškoće, čije savladiva-nje će zahtevati mnogo napora. Da se ne bi gubilo vreme, kako u prvom tako i u drugom slučaju celis-hodno je preći na pisanje onih glava (odeljaka) koje

se lakše pišu, pa se zatim vratiti na ostale. Dotle će već moći da se prikupi nedostajući materijal, a isto tako postojaće mogućnost da se bolje promisli o pitanjima pri čijem se izlaganju naišlo na ozbiljne teškoće.

Vojnonaučni radnici koji nemaju iskustva često pristupaju pisanju svoga dela počev od uvoda. Pri tome utroše na njega veliki deo vremena, pa kad čitav rad bude napisan, dolaze do zaključka da uvod ne odgovara. Uvod je celishodno pisati tek pošto je napisan čitav rad, jer uvod u kratkoj i sažetoj formi treba da uvede čitaoca u temu rada i da dà kratko obrazloženje strukture i sadržine knjige. Međutim, govoreći o tome, treba primetiti da postoji niz veoma zrelih autora koji smatraju da rad treba početi sa pisanjem uвода, obrazlažući to time što kod takvog metoda autor odmah prikazuje u najsažetijem obliku sadržaj svog budućeg rada, koji zatim razvija. Ali i ti autori, kao što pokazuje iskustvo, moraju ranije napisani uvod da temeljno prerade pošto završe svoj rad.

Neki vojnonaučni radnici iz početka skiciraju kratak referat ili teze, u kojima izlažu osnovne misli budućeg rada. Zatim se u jednom ili više navrata te misli u znatnoj meri produbljuju i proširuju i najzad se prvo bitna skica pretvara u brošuru ili knjigu. Takav način izlaganja mogu uspešno da koriste i početnici u pisanju. On ima neosporno preim秉stvo u tome što pruža mogućnost autoru da makar i u sažetom kratkom obliku sagleda čitav svoj rad i da pravilno odredi njegov opšti pravac, da precizira obim i da uoči nedostatke kompozicije.

Prilikom literarnog uobičavanja reljefno se ističu dva metoda rada autora: konstruktivno-sintetički i kritičko-analitički.

Konstruktivno-sintetički metod rada ispoljava se u osnovi prilikom uobičavanja misli koje se radaju u svesti.

Kritičko-analitički metod rada ispoljava se u dubokoj analizi misli koje se pojavljuju, u brisanju jednih i u iznicanju drugih, jasnijih i reljefnijih.

Na početku pisanja, kao što pokazuje iskustvo, ima razloga da se dà puna sloboda prvom metodu da bi se pribeležio čitav tok misli koje naviru, a da se pri tome ne bojimo da će biti upotrebljena neka nezgodna reč ili da rečenica neće biti baš sasvim doterana. U protivnom slučaju tok pisanja će biti vrlo spor, a usled toga će neizostavno opadati i stvaralački zanos.

Konstruktivno-sintetički metod po intenzivnosti i naprezanju prevazilazi kritičko-analitički, ali to dakako ne znači da mu treba dati prednost u svim slučajevima. Čim je napravljena prva skica glave ili odeljka, i autor prede na njihovu obradu, u prvi plan dolazi kritičko-analitički metod, koji omogućuje da se odbaci sve suvišno i nepotrebno, da se uključe nove misli i da se izglađi sve ono što je još nedovoljno doterano i što neubedljivo zvuči.

U toku pisanja autor ne treba da teži da u rad unese sve što je prikupio. Treba odabratи samo ono glavno, bitno, izbegavajući nepotrebne detalje. Prilikom izlaganja materijala ne treba polaziti od apstraktnih razmatranja, već od čitaocu bliskih događaja i činjenica koje ga uzbuduju pa postepeno određenim redosledom prikazivati povezanost tih činjenica sa pitanjima koja se istražuju. Činjenice koje čitalac dobro poznaje ne moraju se opisivati, jer je dovoljno da se na njih samo pozovemo. Činjenice koje još nisu objavljene ili su malo poznate čitaocu treba navesti u potpunijem obliku. Međutim, i u ovom poslednjem slučaju ne treba pretrpavati tekst izlaganjem činjenica ili primera i pažnju čitaoca odvlačiti od osnovne ideje. Prilikom izlaganja niza činjenica treba uzimati samo neophodne i u svakoj od njih podvlačiti jedne te iste crte istim redosledom.

Naučna vrednost dela u velikoj meri zavisi od toga koliko pravilno autor može da izdvoji najvažnija pita-

nja određene teme, da analizira suštinu njihovog sadržaja, da pokaže unutrašnju vezu pojava i njihovu izajamnu povezanost sa drugim pojavama, da jasno i izražajno izloži svoje misli. U tekstu naučnog dela treba da postoji jasna granica između osnovne misli i argumenata, između polaznih postavki i zaključaka; delo treba da je dosledno i razumljivo.

Neki mladi pisci teže da unesu u svoj rad sve prikupljene materijale, smatrajući da će obimom svoga rada napraviti dobar utisak na čitaoce. Ali to je velika zabluda. Takav rad je teško čitati, u njemu će zbog drugostepenih, a često i nepotrebnih detalja biti skriveno ono što je stvarno važno. Zbog toga takvo delo neće postići postavljeni cilj a iskusni recenzent neće ga nikad odobriti.

Skraćivanje takvog rada zahtevaće kasnije od autora i redaktora veliki napor. Iz rada treba izbaciti sve što je suvišno. Kao što je poznato, skraćivanje dela je komplikovana stvar. Piscu je obično teško da se rastane od onoga što je napisao a redaktor ponekad može da skrati i ono što ne bi trebalo skraćivati. Zato autor od samog početka stvaranja dela treba da misli o njegovom obimu, da bi ga uklopio u određeni okvir, birajući najvažnije i najbitnije.

Ne treba nikad zaboraviti da se naučna vrednost dela određuje njegovom sadržinom a ne obimom. V. I. Lenjin u »Aprilskim tezama« je izložio zadatke proletarijata u periodu prelaza od buržoaske revolucije ka socijalističkoj na manje od pet strana; Č. Darwin izneo je čitavu teoriju evolucije na četiri strane; A. Ajnštajn je izložio teoriju relativiteta na dvema stranama; D. I. Mendeljejev čitav periodski sistem elemenata — u jednoj tablici.

A to su najveća otkrića, koja su dala ogroman doprinos nauci, dok u isto vreme mnoga dela koja broje stotine strana nisu donela nikakve koristi.

Cilj literarnog uobičavanja dela je pre svega da postane pristupačno najširem krugu čitalaca. Zato kad

počinje da piše, autor treba u prvom redu da misli na čitaoca i da izloži materijal tako da mu ovaj bude potpuno pristupačan i razumljiv. To je posebno neophodno pri pisanju udžbenika, nastavnih skripata, članaka u časopisima i naučnopopularnih brošura.

Prilikom pisanja rada autor će neizbežno da nađe na potrebu da pozajmi tude misli, koje postoje u raznim izvorima. Misli drugih autora koje su iznete u ranije napisanim delima ne treba ignorisati. Treba ih iskoristiti. Gotovo da i nema rada u kojem bi sva pitanja bila nova i ne bi bilo nijedne ranije iznete misli. To je potpuno prirodno. Nijedan rad se ne piše »na puštoj ledini«. Njega pokreće i u njemu nalazi odraza, iskustvo prethodnih generacija.

Sve to ukazuje nam da se tude misli mogu koristiti, ali to treba raditi na koristan način. Osim toga, treba najstrože razgraničiti misli autora neke knjige od tudihih ideja koje on koristi. Treba se pozivati na izvode odakle se pozajmaju misli.

Međutim, treba imati u vidu da u nizu slučajeva autor, koristeći tudu ideju toliko je kritički razrađuje i razvija da ona uopšte ne liči na predavanju ni po obliku ni po sadržini. Jasno je da u takvim slučajevima ne samo da nije nužno pozivati se na izvore već nije ni potrebno; dovoljno je da se izvori navedu u spisku korišćenih materijala.

Mnogi autori, pozajmajući misli iz drugih izvora, ne pozivaju se na njih. Zbog toga je prilikom čitanja takvih dela teško shvatiti koje su misli autora, a šta je on pozajmio. Jasno postaje samo to da je rad izvršen na osnovi širokog korišćenja tudihih misli, jer se u velikoj meri zapaža šarenilo i raznovrsnost stila.

Često je potrebno prilikom izlaganja materijala da se navedu ovi ili oni citati kako bi se potvrdile ili ilustrovale iznete misli.

Citati se ne smeju zloupotrebljavati. Kada se rad šareni od citata, čitalac može da stekne nepovoljno mišljenje o autoru, kao o čoveku koji je sposoban sa-

mo da kompilira tude misli a ne ume ili ne želi da kritički obrađuje citirani materijal.

Zato, pre nego što se citat iznese, treba shvatiti šta je originalno u citiranom materijalu i da li je citat ubedljiv.

Naročito neprijatan utisak ostavlja na čitaoca zlo-upotreba »sopstvenih citata«, tj. kada se autor poziva na svoja ranije objavljena dela koja su ponekad sa-svim prosečna.

Da bi se izbegao veliki broj citata, naročito u vojnoistorijskim radovima, celoshodno je da se borbeni dokumenti i izveštaji, koji imaju vrednost samo kao pomoćni materijali, iznose u prilogu, a da se u tekstu samo poziva na njih.

Citirati treba pozivajući se na originalne izvore i ni u kom slučaju ne dozvoljavati izvrtanje citata.

Naučno izlaganje materijala je karakteristično po tome što u njemu svaka izneta postavka treba da je ubedljivo obrazložena i dokazana, a materijal izložen najstrožim redosledom, tako da iz jedne iznete postavke neizbežno proizlazi druga. To je, kao što je poznato, vezano pre svega sa pravilnom kompozicijom rada u širem i u užem smislu reči.

U širem smislu kompozicija je pravilna struktura rada, određeni redosled glava i odeljaka i njihova srazmera. U užem smislu pod kompozicijom se podrazumeva redosled izlaganja misli autora unutar svakog odeljka i pododeljka pa čak i stava. Samo pravilna kompozicija misli obezbeduje logički neprekidno, strogo naučno izlaganje.

Kompozicija misli za razliku od kompozicije delova knjige je vrlo složen posao i zahteva, uporedo sa određenim iskustvom, i uporan rad.

Uspela kompozicija misli mogućna je samo ako je autor temeljno ovlađao materijalom i ima pred očima jasno izraženu rukovodeću ideju čitavog dela, koja treba kao crvena nit da se provlači kroz sva izlaganja. Samo postojanje rukovodeće ideje pruža autoru mo-

gućnost da svaku misao, svaku novu postavku stavi na svoje mesto.

Prilikom izlaganja materijala ne sme se preskakati sa jedne misli na drugu. Treba završiti jednu misao, pa zatim preći na drugu, izlažući ih određenim logičkim redosledom, da bi svi delovi rada bili povezani jedan sa drugim i proisticali jedan iz drugoga.

Neki autori, težeći da svome delu daju logičku neprekidnost, često zamenjuju rukovodeću ideju vezujućim rečenicama i time čine najgrublju grešku. Prelazeći od jednog dela izlaganja na drugi, oni obično pišu: »Pošto smo razmotrili to pitanje, prelazimo na drugo«. Takve nepotrebne rečenice, kao i uvodne reči, treba izbegavati i zamenjivati ih skladnim izlaganjem materijala, koji će sam po sebi biti dovoljno rečit. Materijal treba da bude izložen tako da misli čitaoca stalno idu napred, da nagađaju tok narednog izlaganja.

Težeći da učini istaknute postavke što ubedljivijim, neki mladi pisci ponekad padaju u drugu krajnost. Oni obrazlažu i dokazuju postavke koje su već davno dokazane i unete u pravila i uputstva ili druge radove. Očigledno je da to čini rad nezanimljivim i da čitaoca odbija od sebe.

Prilikom pisanja treba obratiti pažnju ne samo na sadržaj pitanja koja se izlažu već i na način izlaganja. Način izlaganja treba da je ubedljiv, jednostavan, pristupačan i u isto vreme u dovoljnoj meri skroman. U radovima treba izbegavati pozivanje na sebe i ne upotrebljavati izraze koji su, na žalost, rasprostranjeni u našoj literaturi, kao što su: »prema mišljenju pisca«, »pisac smatra« itd. Nije prikladna ni reč »mi« kada se govori o sebi. Tim pre ne treba upotrebljavati izraze koji imaju karakter samopohvale: »kao što smo već dokazali«, ili »kao što će se još više puta dokazati«, »naše iskustvo ubedljivo svedoči« itd. Opštton tvrdjenja treba da je skroman i da se ne zasniva na ličnim tvrdnjama autora, već na prirodi dokaza i njihovom logičnom redosledu.

Treba takođe ispoljiti izvesnu skromnost pri određivanju naslova rada, pojedinih glava i odeljaka. Naslov treba da ukazuje na sadržinu i da izražava najznačajnija dostignuća dela i po mogućnosti da ne sužava i ne proširuje okvire sadržine. Dosadno je čitati senzacionalne, gromoglasne naslove dela koje je proščeno i beznačajno, oskudno po sadržini i nezgrapno u pogledu jezika i stila.

3. ZAHTEVI U POGLEDU JEZIKA I STILA

Jezik je sredstvo za izražavanje misli i najvažnije sredstvo za opštenje između ljudi. Pomoću jezika se izražava život misli, koja se prenosi od usta do usta, od pokolenja do pokolenja. A. N. Tolstoj, govoreći na prvom Svesaveznom kongresu pisaca, dao je sledeću karakteristiku jezika: »Jezik je trag gigantskog produktivnog rada ljudskog društva. To su nataloženi kristali bezbrojnih radnih pokreta, gestova i duhovne energije koju su oni izazvali. Svi složeni pokreti, rođeni u dubini našeg bića, dobijaju svoj oblik kroz jezičko izražavanje. Jezik je orude mišljenja. Ako se jezikom služimo kako bilo, znači da i mislimo kako bilo: neprecizno, približno, nepravilno.«⁴

Ako se ne ovlada složenom i raznovrsnom tehnikom jezičkog izražavanja, teško da se može naučiti pravilnom pisanju. Ako ne umemo da držimo u rukama sekiru, ne možemo poseći drvo, ako ne znamo jezik, ne možemo dobro, lepo, jednostavno i jasno pisati. Ko jasno misli, taj jasno izlaže misli.

U stilu izlaganja odražava se vidik i opšti razvitak autora. Uzrok nedoslednog, zamršenog izlaganja treba tražiti pre svega u nejasnoći autorovih misli, u slabom poznavanju onoga o čemu piše.

⁴ Русские писатели о литературном труде, т. 4, изд. «Советский писатель», 1956, стр. 538—539.

Naša Partija je uvek poklanjala veliku pažnju jeziku boljševičke štampe. U odluci CK SKP (b) koja je doneta u oktobru 1936. bilo je izneto: »Pisati treba sažeto i smelo, jednostavnim i razumljivim jezikom. Nešteditimice goniti dugačke i zamršene rečenice. Objasnjavati i tumačiti sve neophodne strane reči i terminе. Pisati treba tačno, konkretno i popularno ne upotrebljavajući nerazumljive i apstraktne konstrukcije i izraze, niti lažna uprošćavanja i štetne vulgarizacije. Treba izbaciti ukalupljivanje i šablonizam. Treba težiti jasnom, slikovitom, zanimljivom i živom izlaganju, ne dozvoljavajući izveštačen i kitnjast stil«.⁵

Ovaj zahtev Centralnog komiteta se u potpunosti odnosi i na jezik u vojnim radovima, koji su na žalost još daleko od savršenstva u jezičkom smislu i koji se odlikuju velikom suvoparnošću izlaganja.

U vojnonaučnim delima, kao i u drugim naučnim radovima, jezik služi kao sredstvo za izražavanje pojmoveva i dokazivanje iznetih postavki. To jeziku postavlja sasvim određene zahteve: tačnost, jasnoća, pismenosnost, kratkoća, revolucionarni žar, popularnost i pristupačnost. Sem toga, jezik vojnih dela mora biti živ i gramatički pravilan.

Tačnost jezika u vojnonaučnim radovima je naročito neophodna. Bez nje je teško pravilno izložiti istakнуте postavke i izbeći dvosmislenost u objasnjanjima, koja obično nastaje zbog pogrešnog izlaganja rečenica ili nevešto odabranih reči. Da bi jezik u vojnim delima bio tačan, treba pravilno i bez logičkih protivrečnosti izložiti materijal i upotrebiti terminologiju koja je usvojena u vojnoj literaturi.

Dvosmislenost u objasnjanju može nastati zbog nedovoljno razvijene misli u rečenici, neumešne primeне frazeološkog izražavanja, nepravilnog postavljanja sintaksičkih veza, neveštog povezivanja reči kao i iz

⁵ Б. Яковлев, Классики марксизма - ленинизма о языке и стиле, изд. Центр. кабинета редакторов при Управлении пропаганды и агитации ЦК ВКП(б), 1942, стр. 4—5.

drugih uzroka. Da se to izbegne, autor treba da se duboko unese u smisao svake rečenice i da analizira svaku reč, koja upravo i daje mogućnost da se misao izlije u realan oblik, da postane »opipljiva« i pristupačna čitaocu.

Pravilna primena naučne i vojne terminologije osloboдиće delo nepotrebnih objašnjenja i učiniće ga pristupačnim za čitaoca. Termini, kao što je poznato, nisu stalni, oni se tokom vremena menjaju i postaju precizniji. Zato u teorijskim radovima treba primenjivati najsavršeniju terminologiju, koja odgovara opštěusvojenim pojmovima, i zadržavati jedinstvo termina u toku čitavog izlaganja.

Prilikom pisanja vojnoistorijskih radova i korišćenja u tekstu istorijskih dokumenata, može se sresti zastarela terminologija, koja ne odgovara savremenim pojmovima. U tom slučaju treba davati objašnjenja kao i pri uvođenju novih termina.

Jasnoća jezika se odreduje pre svega jasnoćom misli. Što god je misao jasnija, tim je jasniji, jednostavniji i pristupačniji jezik autora. Da bi se opisala neka vojna pojava (predmet) jasno i reljefno, potrebno je svestrano i duboko razumevanje njene suštine i proučavanje u sam njegov sadržaj. Uporedo s tim, neophodno je poznavanje jezika, raspolaganje velikom rezervom reči, kojima izražavamo sva naša razmišljanja i shvatanja. Bogat rečnik je neophodan uslov dobrog izražavanja.

Jasnoća jezika je osnovni zahtev pri obradi moga dela. Zato treba težiti da se piše tako da ono što je napisano može da razume svaki čitalac, da to ne može biti nerazumljivo, da čitalac vidi pojavu izraženu rečima kao da se ona stvarno odigrava pred njegovim očima, da misli koje su izložene na hartiji dopru u samo srce čitaoca. Zato treba izbegavati komplikovane rečenice, nerazumljive reči, besadržajne i oveštale izraze, koji kvare tekst i odbijaju čitaoca. Osuđujući upotrebu nerazumljivih reči L. N. Tolstoj je izneo u jednom

od svojih pisama: »Kad bih ja bio car, doneo bih zakon da se pisac koji upotrebi reč čije značenje on sam ne može da objasni liši prava da piše i da dobije 100 udaraca prutom«.⁶

Na jasnoću jezika i pristupačnost širokom krugu čitalaca takođe negativno utiču i strane reči. Zato po mogućству treba težiti da se izbegava upotreba stranih reči a još manje da se koriste bez potrebe.

V. I. Lenjin je vodio nepomirljivu borbu za čistotu ruskog jezika i protiv njegovog kvarenja stranim rečima. U svom članku »O čišćenju ruskog jezika« on je pisao: »Mi kvarimo ruski jezik. Upotrebljavamo strane reči bez potrebe. Upotrebljavamo ih pogrešno. Zašto da kažem „defekti“, kad možemo reći nedostaci ili propusti?... Zar nije došlo vreme da se objavi rat izopačavanju ruskog jezika?«⁷ Vojni istraživač treba da pamti ova uputstva V. I. Lenjina i da u svojim radovima vodi borbu za čistotu ruskog jezika.

Boreći se odlučno protiv kvarenja ruskog jezika upotrebom stranih reči, treba imati u vidu da se ne može uvek izbeći upotreba ovih reči. Mnoge strane reči su zbog svog internacionalnog značenja brzo uključuju u rečnik, a neke i u osnovni fond reči. Takve reči treba upotrebljavati u zavisnosti od nivoa spreme čitaoca, a u neophodnim slučajevima davati objašnjenja za njih.

Uporedo sa objašnjavanjem stranih reči V. I. Lenjin je takođe smatrao da je neophodno objasniti novostvorene reči, (neologizme), koje je on, uzgred budi rečeno, retko koristio i stavljao ih pod navodnice sve dok nisu postale sastavni deo ruskog jezika i stekle pravo gradaštva. Kad je bilo neophodno, objašnjavao je u tekstu njihovo značenje.

Bez obzira na očigledan značaj jasnoće jezika, u našim vojnim delima se još može sresti mnogo maglo-

⁶ Русские писатели о литературном труде, изд. »Сов. писатель«, 1955, стр. 593.

⁷ В. И. Ленин, Сочинения, т. 30, стр. 274.

vitih i nerazumljivih mesta. Analizirajući te radove, nije teško uočiti uzroke zbog kojih pisac delo ne piše lakim i pristupačnim jezikom.

U nekim radovima to se objašnjava uglavnom nemarnošću pisca, koji ne želi ili ne ume da usavršava svoj stil, u drugim — njegovom slabom erudicijom, time što je počeo da piše rad iz oblasti o kojoj nema dovoljno znanja, što nije temeljno ovладао materijalom i piše o onome u čemu se još i sam često ne snažazi potpuno. Takve teškoće često nastaju kod pisaca koji kada dobiju zadatak da napišu delo o novoj temi, prilaze odmah neposredno njegovom literarnom uobličavanju, a preskaču proces istraživanja.

Nejasnoća u izlaganju ponekad je posledica slabe razrade novog problema, kada izložene hipoteze i teorije idu suviše napred u odnosu na postojeći činjenični materijal. Nejasnoća jezika u tom slučaju nastaje uglavnom zbog neubedljivosti i nedovoljnog obrazloženja istaknutih postavki. Takvi nedostaci mogu se naći kod onih autora koji, u želji da obrade aktuelnu temu, prihvataju se posla a nisu u stanju da ga obave.

Ponekad su pojedini pisci prinudeni da namerno ne razjasne svoje ideje do kraja. Oni to čine zato da sakriju detalje iznetog načina dejstva trupa ili pronačlaska. To se obično radi kada su dobijeni interesantni podaci i neophodno je da se deo takvih podataka objavi u otvorenoj stampi, a drugi njihov deo se ne sme objavljivati.

I najzad, mogu se sresti radovi pisaca-konjunkturista, koji svesno ne iznose svoje mišljenje, zadržavajući pravo da svoje misli tumače onako kako im bude zgodno. Takvi pisci obično nemaju svoje mišljenje po ovim ili onim pitanjima, već samo »podražavaju« izvesne autore i slepo, mada oprezno, idu njihovim stopama.

Dvosmisleni jezik u velikoj meri primenjuju buržoaski pisci, ali on je kod njih uslovjen klasnim interesima, težnjom da se prikriju ciljevi buržoazije pred

širokim masama trudbenika. U našim uslovima ovome svesno pribegavaju nečasni ljudi, koji ne misle o koristi nauke, već samo o sopstvenim interesima.

Vojni istraživač treba da teži postizanju maksimalne jasnoće u izlaganju. Njegova prvenstvena obaveza je da izlaganje učini jednostavnim i razumljivim. Nemoguće je dati uputstva za jasno izlaganje. Sve zavisi od konkretnog sadržaja pitanja. Treba stalno imati na umu jasnoću izlaganja i pre svega učiti se u tom pogledu kod klasika marksizma-lenjinizma.

Povodom trećeg toma »Kapitala« F. Engels je pisao: »Jasnoća u izlaganju je takva da je neposredno neslaganje sa piscem više nemoguće. Najteže tačke su razjašnjene i razmršene na tako lak način, kao da je to prosto dečja igra, a čitav sistem dobija nov i jednostavan izgled.«⁸

Međutim, treba imati na umu da jasnoća u izlaganju ne oslobađa čitaoca od potrebe da misli da bi ušao u smisao onoga što je napisano. Ponekad duboki smisao onoga što je napisano zahteva da se stvar više puta pročita.

Literarna vrednost vojnonaučnog dela se sastoji pre svega u umešnom usklađivanju našeg bogatog ruskog jezika i vojne terminologije. Ruski jezik je bogat i razgranat, njime je moguće jasno i reljefno kao i pristupačno za sve izraziti ma koji pojам.

U pogledu bogatstva reči, raznovrsnosti sintaksičkih sredstava, zvučnosti i gipkosti nema mu ravnog. O ruskom jeziku pišu svi ruski pisci sa plemenitim osećanjem nacionalnog ponosa. Takvu moć i lepotu russkog jezika poštovali su predstavnici književnih škola i pravaca. Klasici marksizma su sa ushićenjem govorili o njemu.

Zadatak istraživača jeste da vešto iskoristi bogatstvo jezika, da ne opterećuje tekst nepotrebnim rečima i nepravilnim konstrukcijama. Treba imati veliku

⁸ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXVII, стр. 460—461.

rezervu reči i naučiti da se one upotrebljavaju. Onda će reč autora teći lako i bez prekida. Veliku pomoć piscu u tome mogu da pruže dela klasika, rečnici sa tumačenjem reči ruskog jezika i razni vojni rečnici. Oni će doprineti obogaćenju autorovog rečnika i pomoći da se nađu reči kojima se može jasno i pristupačno izraziti svaka misao.

V. I. Lenjin je bogatio svoj jezik na taj način što je stalno koristio rečnike. On je rado upotrebljavao poslovice, izreke i krilatice. Mogao je satima da sedi i prelistava rečnike i raznovrsne priručnike.

Danas imamo dosta rečnika koji mogu da pomognu piscu. Sem Daljovog, treba koristiti rečnike Ušakova, Ožegova i druge.

Korišćenje poslovica, izreka, a isto tako i krilatica približava stil dela živoj narodnoj reči i čini da se ono lako čita. Uporedo s tim, za oživljavanje pismene reči i njeno podizanje i u literarnom pogledu, ponekad je veoma celishodno da se uporedenje i objašnjenje nekih misli koriste figurativni izrazi umetničke literature.

Revolucionarni žar i popularnost jezika su najtešnje povezani sa njegovom literarnom vrednošću. Književni jezik omogućava da se prenese ne samo sadržina misli autora već i njegove emocije, njegov zanos, njegov borbeni duh. Revolucionarni žar je bio uvek karakterističan za boljševičku štampu u borbi za sprovođenje politike Partije. Taj žar kao osnovna crta stila očigledno se ističe u delima osnivača marksizma-lenjinizma. Uporedo s tim, vode naše Partije su uvek istupale protiv suvišne oštchine i zajedljivosti. U osnovi piščevog negodovanja treba da leži duboka partijska principijelnost, a ne želja da se sa svojim neprijateljima preciste lični računi. Popularnost i jednostavnost jezika se postižu veštim izborom takvih reči i sintaksičkih konstrukcija koje čitalac lako usvaja. Autor uvek treba da teži da mu jezik bude popularan, ali da ni u kom slučaju ne pada u drugu krajnost — da nametljivo tumači ono što je svima već dovoljno poznato pa

da to iznosi kao novo otkrivenu istinu. Takođe ne sme da se radi popularnosti uprosti tekst korišćenjem jednostavnih reči i izraza koji ne objašnjavaju već samo zamagljuju njegovu sadržinu.

Kratkoća čini jezik pristupačnim i razumljivim; ona ga oslobada od svega suvišnog. Zato nije slučajno što su mnogi pisci i naučnici više puta govorili da pisati treba tako da rečima bude tesno, a mislima prostrano. Mnogorečivost čini rad maglovitim i nezanimljivim, a njegov smisao razvodnjenim i nejasnim. Iz nagomilanih praznih reči teško je shvatiti sadržinu. Mnogorečivost obično nastaje zbog toga što se ne zna da odredi razlika između dve ili nekoliko misli i da se između njih nađe jasna granica, a isto tako i zbog toga što autor nema neophodnog iskustva u stilizovanju. Naučni radnik od samog početka treba da teži da piše kratko i da stalno kod sebe razvija tu osobinu. Nije lako pisati kratko. Da bi se to postiglo, treba mnogo raditi na usavršavanju stila, nepoštедno odstranjivati iz svojih radova sve ono što nije neophodno, što ne poboljšava, već samo zamagljuje misao. U rukopisu treba ostavljati samo ono što je neophodno, ne pretovarivati ga podacima koji se ne odnose na temu i izbegavati ponavljanja.

U interesu kratkoće ne treba uvek prikazivati sve borbene primere koje je prikupio autor, već se mogu uzeti iz njih samo oni podaci koji su neophodni za obrazloženje i objašnjenje iznetih postavki. Pa i broj navedenih primera treba ograničiti, odabirajući samo najtipičnije od njih. Mnoge činjenice iz ratnih iskustava i trupnih vežbi ne moraju se opisivati u teorijskim radovima već se mogu izneti u obliku obradenih statističkih podataka, svedenih u tablice. Kratkoća u izlaganju može se takođe postići uprošćavanjem rečenica.

Boreći se za kratkoću u izlaganju, autor ne treba da pada u drugu krajnost. Kratkoća, kao što je rečeno, vrlo dobra je stvar, ali ponekad može da osiromaši

rad i da suzi krug misli autora. U svemu treba imati osećanje mere, treba stvaralački prilaziti rešavanju svakog pitanja. Ponekad suvišna kratkoča u izlaganju primorava čitaoca da utroši daleko više vremena na dešifrovanje onoga što je izloženo u nekoliko reči, koje su samom autoru jasne, ali nejasne čitaocu.

Neophodno je takođe imati u vidu činjenicu da pojedini autori, izgovaraajući se zahtevom za kratkočom izlaganja, pišu štura dela, koja sadrže samo opštепoznate postavke, a u suštini ne otkrivaju sadržinu teme koja se istražuje.

Pristupačnost izlaganja se postiže konkretnošću sadržaja, veštim iznošenjem činjenica, jasnoćom i pospešenošću izlaganja. Tome doprinose logičnost i ubedljivost izlaganja, popularnost i jednostavnost jezika.

Pristupačnost i izraženost u izlaganju ne mogu se postići bez primene figurativnih i ekspresivnih sredstava jezika. I prilikom pisanja vojnih radova sa uspehom se mogu primenjivati metafore, upoređenja, inverzije i sl. u skladu sa sadržinom i stilom rada.

Pri tome, ipak, treba imati na umu da pristupačnost i izražajnost jezika nemaju ničega zajedničkog sa faziranjem, sa jagmom za »lepotom«. Stvarna lepota jezika se sastoji u jednostavnim a ne u nakidurenim izrazima.

Na pristupačnost u izvesnoj meri utiče stilistička konstrukcija rečenica. Dugačke, komplikovane rečenice sa mnogo umetnutih otežavaju čitanje. Sa druge strane, rad koji je napisan suviše kratkim rečenicama takođe je teško čitati. Rečenice treba graditi tako da pravilno izlažu misao i da se u isto vreme lako čitaju i da lepo zvuče.

U jezičkom uobličavanju dela nemoguće je izbeći uporan rad na stilu. Kratkoča, jasnoća i izražajnost postižu se u procesu dugog i strpljivog rada.

Stil je individualna stvar svakog autora. On nije urođen, već se izgrađuje u procesu napregnutog rada. U istoriji ima dosta primera da pisci i naučnici na po-

četku svog rada nisu imali dobar stil ali su u toku strpljivog rada otkrili sve tajne pisanja i postali izvanredni stilisti.

Tako je, na primer, poznati naučnik Helmholc 1850. godine, kada je imao 29 godina, poslao naučniku Diboa-Rejmonu izveštaj o svome otkriću — o brzini širenja nervnog uzbudjenja — i uskoro dobio veoma neutešan odgovor. Diboa-Rejmon je pisao: »Tvoj rad, ja to kažem sa ponosom i gorčinom, ovde u Berlinu jedino sam ja shvatio i ocenio njegovu vrednost. Ti si izložio suštinu stvari, nemoj da se ljutiš na mene, toliko nedosledno i maglovito da tvoj rad može služiti samo kao materijal za odgometanje metoda istraživanja.»⁹

Mladi Helmholc je samokritički usvojio primedbe svog kolege i počeo brižljivo da radi na stilu izlaganja i kasnije je, kao što je poznato, postao izvanredan stilist. Njegovi članci i predavanja smatraju se i danas klasičnim u pogledu jasnoće i lepote jezika.

4. NEKI TIPIČNI NEDOSTACI U JEZIKU I STILU VOJNIH DELA I NAČINI NJIHOVOG ODSTRANJIVANJA

Jezik mnogih vojnih dela je siromašan figurativnim izrazima, lepim konstrukcijama i obično je suvoparan i jednolik. Ograničenost u izboru reči se oseća svugde. Ponekad se može sresti obimno vojno delo u kojem se autor služi sa svega nekoliko stotina reči; u takvim delima se često nailazi na ukalupljene izraze — »morak«, »obavezan«, na mnogobrojna nabranjanja i zapovedni superiorni ton. Svaka od tih reči i izraza se može potpuno usvojiti, ali kada se oni ponove nekoliko puta na jednoj strani, takvo se delo teško čita. Čak i povezivanja reči kao što su »linija fronta«, »pro-

⁹ Citira se prema knjizi: К. Г. Вобльй, Организация труда научного работника, изд. АН УССР, Киев, 1949.

boj fronta», »na frontu odbrane« i »komandant fronta«, čine da se tekst teško čita ako se na takve reči često nailazi.

To se uglavnom objašnjava ranije usađenim sistemom vaspitanja vojnih lica u lažnom shvatanju lakonskog izražavanja svojih misli. Vaspitači, pristalice lakonskog izražavanja nisu shvatili da stvarni, svi-ma pristupačni i razumljivi lakonski izrazi mogu da nastanu samo kod ljudi bogatog rečnika, koji umeju da odaberu one reči koje najkraće ali razumljivo iznose suštinu ove ili one pojave. Ti isti »vaspitači« su sveli pojam lakonskog jezika na zahtev da se upotrebljavaju samo komande ili nabubane ukalupljene fraze. Stalno korišćenje pravila ili dokumenata iz kojih je sasvim zakonito izvučeno sve ono što je nepotrebno, takođe navikava vojna lica na stalno korišćenje ograničenog broja reči.

Sve to stavlja posebne obaveze vojnom istraživaču i zahteva da sistematski i uporno radi na proširivanju i bogaćenju svog fonda reči. U vojnem pisanju treba izbegavati pravilski jezik i »lakonska izražavanja« koja su uslovljena siromaštvo istraživačevog jezika. Suvoparno, jednoobrazno izlaganje zamara čitaoca i on brzo gubi interesovanje za sličnu literaturu. Razumljivo je da se iz rečenog, ne može zaključiti da vojnonaučni rad treba opterećivati nepotrebnim i suvišnim rečima.

Siromaštvo rečnika nastaje takođe zbog neumešnosti da se iskoriste veoma bogate mogućnosti ruskog jezika, zbog zloupotrebe u ponavljanju nekih reči i izraza kao što su na primer: »pokazuje«, »upućuje«, »upravlja«, »obezbeduje« itd. Sve te reči i izrazi potpuno su prihvatljivi, ali kada se ponavljaju nekoliko puta na jednoj strani, delo se čita vrlo teško. Takav rad ostavlja mučan utisak kod čitaoca.

Da bi se izbegla slična ponavljanja, potrebno je pri konačnoj obradi rukopisa naći reči koje tačnije izražavaju izloženu misao, ali da se u isto vreme ne

ponavlja ono što je već napisano. Ponavljanja se mogu izbeći i izmenom strukture rečenice ili zamenom nekih reči koje se ponavljaju zamenicama.

Reč »obezbediti« koja se često upotrebljava u vojnoj literaturi može se uspešno zameniti sinonimima »postići«, »organizovati«, »pripremiti« itd. Ali sinonime treba vešto koristiti, jer one nisu istovetne, potpuno jednake reči, već samo reči bliske po svom značenju. Veliku pomoć autoru u izboru potrebnih reči mogu da pruže rečenici sinonima i poznati rečnik Dalja, koji objašnjava reči uglavnom sinonimima.

Pri izboru nužnih reči treba se čuvati omonima, tj. reči koje podjednako zvuče, ali znače različite, međusobno nevezane pojmove. Tako, na primer, reč »ključ« može jednovremeno da ima nekoliko značenja: ključ kao osnova za mesto, ključ za kod ili šifru itd. Omonime nije teško izbeći, treba samo pažljivo razmisliti o svakoj rečenici, pa ako stvarno omonimi dovode do dvoismislenog tumačenja, valja ih zameniti ili objasniti drugim rečima.

Zloupotreba skraćenica i njihova pogrešna upotreba ostavljaju neprijatan utisak.

U naučnom radu nije dozvoljeno da se propuštaju sveze i predlozi, kao što se često čini u borbenim dokumentima. To se može dozvoliti samo u slučajevima originalnog izlaganja u ovom ili onom dokumentu. Nazine naseljenih mesta treba takođe menjati u padežima. Skraćenice tipa PTR, sd, sp se ne mogu upotrebljavati.

U naučnoj literaturi skraćenice su dozvoljene samo za označavanje mera dužine, težine itd. Ali u tom slučaju treba, prvo, koristiti ustaljene skraćenice i, drugo, postupati jednoobrazno u čitavom radu. Splitskovi takvih skraćenica mogu se naći u specijalnim priručnicima i uputstvima za tipografske rade, koje može, uzgred rečeno, naučni radnik vrlo korisno da upotrebljava.

Treba takođe primenjivati strogu jednoobraznost u nabrajanju. Tako, na primer, jedan autor piše: »Ranjanje lobanje je primećeno u prvoj grupi kod 5%, druga grupa — 7,5%, treća sa 9% ranjanja«. Ova rečenica je pogrešno formulisana. Trebalo bi je napisati ovako: »Ranjanja lobanje su primećena u prvoj grupi — 5%, u drugoj — 7,5% i u trećoj — 9%«.

Osnovne brojeve treba pisati bez nastavaka, a ove poslednje upotrebljavati samo kod rednih brojeva: 5-ti, 8-og, 26-om.*

Treba dobro paziti na slaganje padeža, naročito pri nabrajanjima. Greške nepravilnog slaganja se često susreću u onim slučajevima kada nabranje dolazi posle uopštene postavke.

Tako, na primer, jedan autor umesto da napiše: »U pozitivne osobine metoda toplotne pelengacije treba ubrajati: potpunu prikrivenost i nemogućnost da se otkrije toplotni pelengator;** relativno veliku daljinu dejstva; složenost maksiranja ciljeva od toplotnih pelengatora«, napisao je: »U pozitivne osobine metoda toplotne pelengacije treba ubrajati: potpuna prikrivenost i nemogućnost da se otkrije toplotni pelengator utoku rada; relativno veliku daljinu dejstva; složeno maskiranje ciljeva od toplotnih pelengatora«.

Da se to ne bi desilo, treba pre svake nove rečenice u sebi ponavljati prvu rečenicu i uskladivati završetke ostalih rečenica sa njom.

Pravilan raspored stavova ima veliki značaj u naučnom radu. Stavovi dele tekst na delove koji sadrže određenu misao. Ako su stavovi pravilno postavljeni, tekst se lako čita i čitalac ga brzo usvaja. Sviše veliki stavovi onemogućavaju čitaocu da brzo shvati sadržaj, sitni stavovi otupljuju pažnju. Normalno je da na jednoj stranici teksta kucanog na mašini ima 2—3 sta-

* Važi za ruski pravopis. — Prim. red.

** Pelengator je sprava za iznalaženje pelenga — ugla između pravca magnetne igle i pravca pod kojim se posmatra izvestan predmet. — Prim. prev.

va. Ali to treba raditi umešno, vodeći računa da svaki stav treba da sadrži određenu misao.

Najneprijatniji utisak ostavlja zloupotreba ukalupljenih izraza. U većini slučajeva ti izrazi potiču iz pravila i uputstava a naročito često na njih nailazimo u početku članaka. Pri tome isti šablonski uvodi mogu se naći u dva vojna članka koji su napisani na razne teme. Najčešće se takvi ukalupljeni izrazi sreću u iznošenju karakteristika atomskog oružja ili borbe.

Pisac, iz nekih razloga smatra da je dužan da u početku iznese karakteristike atomskog oružja, a da zatim pređe na suštinu stvari. Tako ne treba činiti. Šablonske i profanisane fraze redaktor će uvek da precrta, a ako to ne uradi, knjiga će mnogo izgubiti u očima čitalaca.

Mnogi naučni radnici pišu veoma dugačke rečenice, nižu umetnute rečenice jednu na drugu i teško stižu do tačke. Sadržina takve rečenice se vrlo teško shvata, tim pre ako je rđavo obrađena.

Neki pisac je, na primer, napisao ovaku rečenicu: »Glavne osobine zaštite trupa lovačkom avijacijom u odbrani mogu biti: veliki rejoni borbenih dejstava i velika dubina baziranja jedinica; šire mogućnosti aerodromskog manevra po frontu i po dubini; organizacija sadejstva lovačke avijacije može biti sprovedena sa nekoliko strategijskih jedinica po varijantama odbrambene operacije, potreba za razvijanjem nekoliko komandnih mesta prema pravcima dejstava trupa strategijske jedinice; nedostatak snaga i sredstava protivvazdušne odbrane u strategijskim opštevojnim jedinicama; povećano borbeno naprezanje za posade lovaca«.

U ovoj rečenici je više od 60 reči. Veoma je teško shvatiti njen smisao. Vojni istraživač treba da izbegava takve rečenice. Teško je pisati dugačkim rečenicama, jer zahtevaju temeljno poznavanje jezika; zato je bolje da početnici u naučnom radu pišu jednostavnim, kratkim rečenicama.

Karakter dela diktira takođe jezik i stil. Ne može biti isti stil monografije i članaka iz časopisa, a još manje udžbenika. Čak i u istom naučnom radu moguć je različit stil. Teorijska obrazloženja zahtevaju što više pojedinosti i strogo logičnu konstrukciju rečenica. Pri opisivanju toka borbenih dejstava ne zahteva se takvo građenje rečenica. To pisac treba da ima u vidu.

Da bi se tačno izrazila misao, veliki značaj ima pravilna interpunkcija, koje, na žalost, još nema u mnogim rukopisima. To se dešava pre svega zato što autor čita svoje rečenice onako kako smatra da je potrebno. On upotrebljava odgovarajući akcenat i pauze, i rečenice u njegovim ustima zvuče pravilno. Ali kada te rečenice čita redaktor, upotrebljavajući akcenat i pauze u skladu sa interpunkcijom, stvara se sasvim drugi utisak, a ponekad rečenica dobija drugi smisao. Da bi to izbegao, autor treba sebe da navikne da upotrebljava akcenat i pauze tamo gde to zahtevaju znaci interpunkcije, pa će onda i nedostaci u primeni interpunkcije brzo izaći na videlo.*

U vojnim delima, istina, nisu u velikoj meri raširjeni ali se ipak susreću nedostaci u načinu pisanja prezimena stranih autora. Bolje je ta prezimena pisati u ruskoj transkripciji, ali je zato celishodno pitati za savet stručnjake filologe, jer se pri tome često mogu učiniti grube greške, naročito pri transkripciji ruskim slovima engleskih i francuskih prezimena.

Na žalost, često se nailazi i na pogrešan red reči u rečenici, susreću se suvišne, nepotrebne reči. Tako, na primer, neki autor piše u svom delu: »Kao rezultat vaspitanja misao svih vodećih armija je promenila svoje poglеде posle rata i počela se pridržavati drugih pokazatelja u odnosu na zamah napada«. U ovoj rečenici je masa jezičkih i stilskih grešaka, koje čine rečenicu potpuno nerazumljivom. Nema potrebe da se zastavljamo na svakoj od njih. Dovoljno je reći da bi,

* Ovo se odnosi na ruski pravopis. — Prim. red.

pravilno formulisana, ta rečenica izgledala, na primer, ovako: »Posle rata mišljenje o zamahu operacije je promenjeno u svim velikim armijama«.

Ili ovaj primer: »Zasićenost borbenih poredaka trupa tehnikom postavlja danas povećane zahteve za njihovo sistematsko popunjavanje neposredno u toku borbenih dejstava i to uglavnom za račun tehnike, koja se obnavlja na bojištu«. Teško je uhvatiti misao autora kod takvog redosleda reči. U stvari tu nije jedna već dve misli. Prva: »Danas je potrebno sistematski popunjavati tehnikom borbene poretkе trupa neposredno u toku borbenih dejstava«; druga: »To popunjavanje treba vršiti uglavnom onom tehnikom, koja se obnavlja na bojištu«.

Može se navesti još jedan primer koji ilustruje kako suvišne, nepotrebne reči i pogrešan redosled reči u rečenici izvrću njen smisao. »Težnja da se vek tehničke ispravnosti maštine produži dovodi do potrebe da se remontom produže rokovi funkcionisanja pojedinih agregata koji su dotrajali«. Trebalo bi napisati: »Težnja da se produži vek tehničke ispravnosti maštine prouzrokuje potrebu za remontom pojedinih dotrajalih agregata«.

Nepotrebno opterećenje rečenica rečima i grupama reči radi nekih objašnjenja susreću se skoro u svakom radu početnika u pisanju.

Da razmotrimo jedan takav primer: »Da bi se sproveo sistematski rad na proučavanju tehnike artiljerije, u našoj jedinici je organizovan kabinet tehnike artiljerije, čiji je cilj da se prikaže tehnika artiljerije svim vojnim licima, ubrajajući tu vojnike i oficire«. Da bi se izbegla nepotrebna ponavljanja i da bi se uprostila konstrukcija rečenice, moglo bi se napisati ovako: »U našoj jedinici je organizovan kabinet artiljerijskog naoružanja radi sistematskog prikazivanja svim vojnim licima«.

Ponekad možemo naići na složene rečenice u kojima su pogrešno upotrebljene sveze, pa je zbog toga

teško shvatiti autorovu misao. U jednom članku pisac je ovako konstruisao jednu rečenicu: »Trebalo je da izviđačka četa ovlada kotom 250,3, koja je pod dejstvom vatre neprijatelja bila primorana da se povuče«. Onaj ko pročita ovu rečenicu može pomisliti da kota mora da se povuče, a da bi sve to bilo razumljivo treba reč »koja« zameniti svezom »ali«.

U nekim rečenicama autor izostavlja izvesne vezujuće elemente koji logički uobičavaju misao, zbog čega se gubi smisao i tačnost izraza. Na primer: »Ako bataljon napada u prvom ešelonu, onda divizion koji ga podržava treba postavljati na polaznom položaju pozadi njega, što obezbeđuje najbolje uslove vatre nog dejstva«. Ovde je nejasno, kakva se misao podrazumeva u onome »što«. Boije je da se umesto »što« napiše »takvo postavljanje« i počne nova rečenica. Isto tako nepravilno je izražena misao i u sledećoj rečenici: »Hladnoća u odbrani ispoljava iste crte, kao i u napadu«. Hladnoća sama za sebe neposredno ne utiče na odbranu, niti na napad. Hladnoća utiče na ljudstvo, borbenu tehniku i na prohodnost zemljišta. Pri tome taj uticaj nikako nije isti u odbrani i u napadu. Stavviše, u nizu slučajeva promena uslova prohodnosti, kao posledice oštrog pada temperature, može da ima sa svim suprotan uticaj. Prema tome je besmisleno govoriti o nekim podjednakim uticajima koje ispoljava hladnoća u odbrani i u napadu.

Dvosmislenost objašnjavanja vrlo često nastaje pri mešanju direktnog i indirektnog govora, kada se u rečenicama pomešaju lične zamenice. Na primer: »Komandant puka predstavio me je oficirima i rekao im da će on izvesti zanimanje«. Nastaje pitanje, ko će da izvede zanimanje — ja ili komandant puka?

Često se sreću greške zbog nepravilne upotrebe reči u rečenici. Na primer, neki pisac piše: »Metodske razrade ne treba da se usavršavaju u smislu njihovog naduvavanja, već u pogledu metodskih načina«. Očigledno je da se »usavršavanje u smislu naduvavanja«

ne može dozvoliti. Evo još jednog primera: »Hladnoća smanjuje radni efekat ljudi i mehanizma«. Tu bi trebalo napisati: »Hladnoća smanjuje radni efekat ljudi i otežava rad mehanizama«.

Ponekad autor upotrebi reč koja se odnosi na tekst objašnjavanja, u cilju iznošenja karakteristike glavne misli. Tako na primer: »Veličine zona patroliranja karakterišu se brzinom leta aviona i velikim poluprečnikom njihovog zaokreta«. Jasno je da su brzina leta i poluprečnik zaokreta karakteristike aviona, a ne zone patroliranja. Prema tome trebalo je napisati: »Veličina zone patroliranja zavisiće od brzine leta aviona i mogućeg poluprečnika zaokreta«.

Logičke greške koje se sreću u tekstu delimično su razmotrone u glavi »Primena logike u vojnonaučnom istraživanju«. Zato ćemo ovde istaći samo to da takve greške ozbiljno utiču na jezik i stil, čine ga nerazumljivim i teškim za čitanje.

Glava sedma

PRIPREMANJE RUKOPISA ZA ŠTAMPU

1. OPŠTI IZGLED RUKOPISA I OSNOVNI ZAHTEVI ZA NJEGOVO TEHNIČKO UOBLIČAVANJE

P ošto je delo napisano, pred istraživačem stoji zadatak da pravilno pripremi rukopis za štampu. Od toga koliko će pedantno autor pripremiti rukopis, зависи vreme trajanja njegove obrade kod izdavača, a što je najvažnije i kvalitet izdanja. Ako je rukopis od početka dobro pripremljen, onda se svi dalji procesi ne samo ubrzavaju već mnogi od njih sasvim otpadaju. Na primer, ako je rukopis u svakom pogledu pedantno redigovan, računajući i jezičku redakciju, a posle toga prekucan i sravnjen, onda to neće zahtevati dopunsко prekucavanje i sravnjivanje, već samo ispravljanje pojedinih grešaka.

Uopšte uzev, rukopis do izdavanja prolazi kroz mnoge instance kojih zajedno sa izdavačkom ima oko dvadeset. To su odgovorni urednik, glavni redaktor, recenzenti, redaktori, korektori, tehnički urednik, slikar i dr. Svaki od učesnika izdavačkog procesa zainteresovan je da dobije za obradu materijal dobrog kvaliteta i zato se osnovnom i početnom delu izdavačkog procesa — piščevom rukopisu — postavljaju najstrožiji zahtevi.

Rukopis treba da bude uredan i čist. Prljav, neu-
redan rukopis već samim svojim izgledom odbija i re-
cenzente i redaktore, te se nehotice stvara negativan
odnos prema piscu.

Rukopis se dostavlja izdavaču u gotovom obliku i
treba da sadrži:

- a) naslov na koricama;
- b) tekst naslovne strane;
- c) anotaciju, predgovor i pogovor (ako je potreb-
no);
- d) osnovni tekst sa svim primedbama ispod tek-
sta, tablicama, šemama itd.;
- e) priloge, bibliografiju i sl.;
- f) detaljan sadržaj;
- g) spisak i nazine ilustracija;
- h) duplike primedabe, tablica, formula.

Korice ne treba da sadrže nikakav tekst, osim pre-
zimena autora i naziva dela, godine i naziva izdavača.
Pri tome najozbiljniju pažnju treba obratiti da naslov
bude što kraći i sadržajniji i da u potpunosti odgovara
sadržini rukopisa.

Naslovna strana, sem onoga što je dato na korici-
ma, može da sadrži nešto detaljniji naziv dela. Na
primer, na naslovnoj strani dela K. Marksa *Kapital*,
sem opštег naslova, daje se i podnaslov: »Kritika po-
ličke ekonomije«. Takav podnaslov omogućava bolje
razumevanje postavljenog problema, koji rešava pisac.
Na naslovnom listu se ukazuje takođe koje je izdanje
i pod čijom se redakcijom knjiga izdaje. Pri dnu se
obično stavlja naziv izdavača i godina izdanja.

U anotaciji se ukratko izlaže sadržina i određuje
cilj izdanja uz ukazivanje kome krugu čitalaca je to
izdanje namenjeno. Anotacija se obično piše kratko i
ne prelazi 10—15 redi; stampa se na poledini naslov-
ne strane ili na posebnoj strani.

Predgovor se piše kada to pisac smatra neophod-
nim. Najčešće se piše za tematske zbornike vojnih aka-
demija, instituta, pri objavlјivanju vojnoistorijskih do-
kumenata i drugih radova.

U predgovoru se čitaocu ukazuje šta će naći u knjizi, kakve su njene osobine, a ponekad se iznose karakteristični metodski i faktički nedostaci knjige. Ovo poslednje se najviše primenjuje u predgovorima prevoda vojnonaučnih knjiga.

Pogovor se piše zato da bi se čitacu pomoglo da shvati ono što je pročitao i da mu se iznesu neki dopunski podaci, pošto se on već upoznao sa sadržinom teksta.

U nizu dela pisac piše posvetu. Pri uobličavanju posvete treba imati u vidu njenu prirodu. Ako je posveta privatnog karaktera, onda je bolje da se štampa na poleđini naslovne strane sitnim slovima. Međutim, ako ima širok politički značaj, onda je celishodno da se štampa na posebnoj strani. Takve posvete su često u celini vezane za knjigu i čine njenu suštinu.

Epigraf je obično vezan za tekst cele knjige ili pojedinih njenih glava. Zato se i stavlja uz čitavu knjigu ili uz pojedine glave. On još sažetije izražava osnovni sadržaj dela. Na primer, A. N. Lagovski je za svoju knjigu »Strategija i ekonomika« uzeo kao epigraf reči M. V. Frunzea: »... Sva naša strategija, sva naša takтика najtešnje su povezane sa ekonomskim stanjem zemlje«.¹

Komentari navedeni u knjizi objasnjavaju objavljene tekstove. Oni odražavaju mišljenje sastavljača ili redaktora o objavljenom tekstu. Način komentarisanja teksta u znatnoj meri zavisi od karaktera izdania, uslovljen je vrstom knjige i krugom čitalaca kojem je namenjena.

Cilj primedbi ispod teksta jeste da se iznese kratak podatak, da se pozove na izvorni materijal, da se dâ prevod stranog teksta, da se iznesu neka dopunska obaveštenja o izloženom dogadaju (činjenici). One obično imaju karakter objektivnih podataka. Slično komentarima, primedbe po mogućству ne treba da

¹ Vidi: А. Лаговский, Стратегия и экономика, Воениздат, М., 1957, стр. 3.

sputavaju slobodu autora, ne treba da budu šablonske ni u kojoj knjizi ili izdanju.

Rukopis koji se dostavlja izdavaču treba da je prekucan na mašini na jednoj strani lista, sa duplim proredom. S leve strane duž stranice ostavlja se čistina širine 4-5 cm. Sve stranice treba da su standardnog oblika i da sadrže približno podjednak broj redi i znakova u svakom redu. Uobičajeno je da se tekst na stranici kuca sa duplim proredom. U tom slučaju jedan autorski tabak će sadržati 22—24 stranice sa 40 000 znakova.*

Pošto se prekuca na mašini, rukopis treba pažljivo sravniti. Nije dozvoljeno da se predaje rukopis pre no što ga pisac ne pročita i unese ispravke. Najveću pažnju treba obratiti na prezimena i inicijale, citate, tablice, razne formule, znake i sl. Pažljiva provera rukopisa omogućiće da se izbegnu mnoge greške. Izdavač može da ne zapazi greške u rukopisu, naročito one u brojevima, tablicama i sl. Isto tako pažljivo treba proveriti da li sadržaj odgovara naslovima u tekstu.

Sve ispravke u prekucanim primercima na mašini treba vršiti pedantno, crnim mastilom i čitkim rukopisom. Hartija treba da je takva da se mastilo ne razliva na njoj.

Rukopis treba pripremiti do najmanjih sitnica. Svaka ispravka mastilom košta daleko manje od ispravke u slogu. Sve dopune u tekstu, čak i ako su razgovetno napisane, dozvoljene su samo u ograničenom broju. Ako je veliki broj ispravki, koje su uz to urađene neveštoto, izdavač može da rukopis ne primi. Idealno pripremljen rukopis ne sme da ima nijednu ispravku.

Sav ilustracioni materijal treba da se priloži uz rukopis u kovertama ili čvrstim koricama. Lepljenje ili umetanje ilustracija u sam rukopis nije dozvoljeno. U rukopisu se, na margini naspram mesta gde se prvi put vrši pozivanje na ovu ili onu ilustraciju, napravi

* Kod nas autorski tabak ima 30 000 znakova. — Prim. red.

odgovarajući znak običnom olovkom uz navodenje broja ilustracije, na primer: šema 1, slika 2, itd.

Ilustracije u kovertama ili koricama treba složiti po brojevima. Izuzetak je dozvoljen samo ako se ilustracije grupišu prema vrstama (šeme i crteži, karte, fotografije) ili prema veličini.

Na svakoj koverti ili korici treba napraviti natpise koji objašnjavaju uz koje delo spadaju ilustracije, naznačiti njihovu vrstu (crteži, fotografije, karte itd.) i ukupan broj.

Autor može da dâ ilustracije ili njihove skice u jednom primerku. Međutim, njihovo dostavljanje u dva primerka u velikoj meri će olakšati i ubrzati rad na pripremanju knjige za štampu. Sem toga, od dva primerka se može odabratи bolji za obradu.

Pri predaji (slanju poštom) svoga dela izdavaču, autor treba da priloži sprovodni akt na način kako traži Vojnoizdavački zavod ili po svome nahođenju, s tim da obavezno navede naziv dela, broj primeraka, broj strana svih osnovnih delova rukopisa i ilustracije (vrste i broj). Osim tih podataka, u aktu autor može da istakne i svoje napomene u slučaju da se odstupi od ugovorenog obima kao i želje u pogledu uobličavanja dela (vrstu formata, slova, omota ili poveza i sl.).

Najvažniji deo rukopisa je tekst, pripremljen u svakom pogledu, koji mora biti jezički potpuno ispravan, odlikovati se doslednim izlaganjem, jedinstvom detalja kao i kompozicijom, u najvećoj meri uskladenom sa temom.

2. PRIPREMANJE TEKSTA

Kompozicija rukopisa se odražava u sistemu naslova, podnaslova i oznaka a najbolje se vidi u sadržaju. Sadržaj je u suštini šema knjige. U njemu treba da se navedu svi delovi, glave, odeljci a ponekad čak i pododeljci i najsjitniji podnaslovi. Nedovoljna jasnoća u naslovima može da dezorientiše čitaoca i da mu ote-

ža razumevanje i usvajanje materijala. Ta nejasnoća ili nepotpunost naslova lako se može uočiti na osnovu detaljno sastavljenog sadržaja, pa prema tome mogu se na vreme uneti i odgovarajuće ispravke u tekst.

Greške u izdvajajući naslova i podnaslova sreću se najčešće. Osnovni naslovi, koji treba da objedine niz podnaslova, gube se u tekstu i nisu istaknuti, dok se drugostepeni ističu i podvlače. Neke glave počinju od naslova odeljka, a druge neposredno od teksta. Jedan deo glave je numerisan a drugi nije. Slične i druge greške u odnosu na kompoziciju rukopisa najčešće se mogu naći u naučnim delima koja je pisao kolektiv.

Podela naučnog rada na delove, glave, odeljke itd. treba da obezbedi ne samo njihovu povezanost i formalnu unifikaciju raznih detalja već i logički redosled izlaganja i jednoobraznost u strukturi dela. Postoje naučna dela u kojima se jedna glava deli na tačke, druga ne. Sve zavisi od karaktera izlaganja materijala. Može se navesti mnoštvo klasičnih naučnih dela u kojima se pobija opravdanost zahteva za formalnim unificiranjem strukture dela.

Svakom delu naučnog rada i svakoj glavi obično se daje redni broj; odeljci u glavama mogu biti i bez rednih brojeva. Podela rukopisa treba da je sasvim jasna. Ako delovi nemaju brojeva (glava prva, deo drugi i sl.), onda je u nekim slučajevima korisno obeležiti ih rimskim ili arapskim brojevima, velikim ili malim slovima i sl. u zavisnosti od stepenovanja podele. To će učiniti naslove jasnijim; svaka kategorija se naknadno povezuje brojkama, što olakšava čitanje i razumevanje dela. Arapske brojke se obično potčinjavaju rimskim, a ovim poslednjim se označavaju najviši stupnjevi podele. Pri označavanju slovima, mala slova treba podrediti arapskim brojevima. Neophodno je, međutim, istaći da se ne sme vršiti zloupotreba sa oznakama brojevima i slovima; ako ih je suviše, knjiga će imati odveć jednoobrazan izgled. Poželjno je da u jednom delu ima svega dva-tri stepena oznaka.

Veoma je poželjno da se u čitavoj knjizi sačuva isti tip podele na delove. Ako se jedan deo deli na glave ili se glave dele na odeljke, onda treba očekivati da će i ostali delovi i glave imati sličnu podelu. Treba težiti takođe da se po mogućstvu očuva ravnomernost u podeli. Delo će izgledati neprivlačno ako jedan njegov deo broji 20 stranica, a drugi — 200. Ipak, kao što je bilo ranije rečeno, takva podela je veoma uslovana i zavisi od karaktera dela. Tako, na primer, drugi deo Engelsove knjige »Anti-Diring« podeljen je na ove glave: prva glava — »Predmet i metod«, peta — »Teorija vrednosti«, šesta »Prost i složen rad« itd., a druga, treća i četvrta glava nose isti naslov. — »Teorija sile«, pri čemu je uz naslov treće glave u zagradama dopisano: (nastavak), a uz naslov četvrte: (kraj). Pri čitanju tih glava postaje očigledno da se u svima izlaže pitanje sa tri različita aspekta i Engels je imao potpuno pravo da baš na ovaj način izvrši podelu.

Dužina naslova u velikoj meri zavisi od vrste izdanja, karaktera vojnonaučnog dela i njegovog jezičko-stilskog oblika. Kratki, lakonski naslovi glava i odeljaka su pristupačniji i lakše se pamte. Zato treba uvek težiti da naslovi budu što kraći, ali da to ne ide na štetu jasnoće.

Sem podele na delove često se primenjuje i isticanje teksta.

Isticanje teksta se može vršiti u razne svrhe. Prvo, da bi se skrenula pažnja čitaoca na ovaj ili onaj deo teksta, drugo, da bi se olakšalo ponavljanje i pamćenje (u udžbenicima i nastavnim priručnicima), treće, za isticanje citata, dokumenata i, četvrtto, radi lakšeg pronalaženja prvih reči u registrima, rečnicima i sl. Knjiga štampana slovima iste veličine izgledala bi jednolična i monotona. Jednoličnost i monotonost zamaraju oči, uspavljaju pažnju.

U naučnoj literaturi isticanje teksta mahom se vrši na dva načina: slaganjem slova i vrstom slova.

Slaganjem slova ističu se tablice, formule, neki primeri, citati. Istaknuti tekst može se štampati manje ili više uvučeno prema sredini strane (uvlačenje). U udžbeniku manjim slovima može se slagati sav pomoćni materijal, na primer, zadaci i njihova rešenja, a isto tako delovi teksta namenjeni produbljivanju znanja ili, pak, posebnom krugu čitalaca.

Isticanje vrstom slova primenjuje se većinom radi podvlačenja termina, izraza, citata, definicija, zaključaka i sl.

Kad se želi primeniti isticanje teksta, autor podvlači reč koju želi da istakne u tekstu a na marginama ukazuje način isticanja: »uvlačenje«, »petit«, »kurziv« i sl.

Za isticanje pojedinih reči ili izraza koristi se uslovno podvlačenje u samom tekstu punom, duplom, talasastom i isprekidanom linijom. Pri tome obično prva, tj. puna linija znači isticanje teksta polumasnim slovima, druga, dupla linija velikim slovima, treća — talasasta linija znači kurziv, a četvrta, isprekidana, znači slog sa razmaknutim slovima. Sem toga, na margini naspram mesta gde se vrši isticanje, nacrtá se ta uslovna linija i napiše se koja slova treba primeniti. Mora se imati na umu da preterano korišćenje isticanja, kako u pogledu njihovog broja tako i u pogledu oblika, čini tekst suviše šarenim te takvo isticanje prestaje da služi svojoj nameni.

Obično se usvaja i dosledno sprovodi 1-2 vrste isticanja. Na primer, za isticanje najvažnijih zaključaka važi kurziv, a za podnaslove prored. Iстicanje polumasnim slovima se koristi u tekstu u izuzetnim slučajevima. Treba imati u vidu da je slog sa isticanjem pojedinih mesta skuplji nego običan.

U toku pripremanja teksta za štampu, autor treba da pravilno odredi veličinu i broj stavova.

Stavovi čine u suštini završenu misao. Nov stav je po logici velika tačka, početak izlaganja nove grupe rečenica koje čine određenu misao. Ali stavovi nemaju

samo značaj logičke celishodnosti. Oni olakšavaju čitanje, pomažu oku da prati redove. Treba, ipak imati u vidu da česti stavovi otežavaju čitanje, a zloupotreba u njihovom izdvajaju može dovesti u pitanje i sam smisao stavova.

U vojnonaučnom delu, koje obraduje operativnotaktičku temu, na jednoj stranici kucanoj na mašini obično treba da ima tri do četiri stava, a u vojnотechničkim delima može ih biti i više. Dugačke stavove je korisno razdvajati kratkim, pomoćnim, koji imaju ulogu prelaza od jedne misli na drugu. Stavovi isto tako olakšavaju korekturu, kada se umeću ili izbacuju reči.

Mladi pisci često greše u podeli teksta na staveve i ponekad usko povezane rečenice deie na nekoliko stavova ili pak izdvajaju u poseban stav poslednju rečenicu.

U tekstu rukopisa u nizu slučajeva biće potrebno da se koriste skraćenice, te pisac treba da ih ume pravilno koristiti. Skraćenice za pojedine reči i pojmove, za nazive dužnosti, vojnih ustanova, jedinica i sl. koje su dozvoljene, na primer, u tekstu zapovesti ili izveštaja, mogu da ne odgovaraju u tekstu vojnonaučnog rada.

Najbolji utisak ostavlja knjiga koja ima najmanje opšteusvojenih skraćenica primljenih u vojnoj literaturi, kao što su na primer: PVO (protivvazdušna odbrana) RM (ratna mornarica), RV (ratno vazduhoplovstvo), NZV (nepokretna zaprečna vatrica) i druge: god. (godina), i dr. (i drugo), itd. (i tako dalje) i slične.

U delima koja su namenjena usko stručnim pi tanjima, mogu se često ponavljati u tekstu isti termini. Takve termine ponekad treba skraćivati, ali kada se pominju prvi put, treba ih ispisati u potpunosti, dati u zagradama skraćenicu pa je kasnije upotrebljavati u tekstu. Tako, na primer, ako se često upotrebljava izraz pukovska artiljerijska grupa (PAG), cnda se

može u daljem tekstu pisati skraćenica PAG. Može biti i niz drugih skraćenica. Ali se ne mogu primenjivati skraćenice, kao na primer: »odgov.« (odgovara-jući), »prib.« (približno), »zb. t.« (zbog toga) i slične, a pogotovo skraćivanje glagola, prideva i imenica.

Ako se posle znakova »№«, »§« itd. ne nalaze brojke treba ih pisati rečima »numera«, »paragraf« itd.

Težnja autora da piše punim tekstom opšteusvojene skraćenice, koje su se odomaćile u vojnoj literaturi, takođe nije opravdana. U takvim slučajevima se tekst pretvara u čitanje usporava.

Ispod teksta u knjizi se, prema potrebi, pišu razne primedbe sa svojim oznakama.

Primedbe ispod teksta i njihove oznake ukoliko su umešno korišćeni čine tekst razumljivijim i ubedljivijim i olakšavaju shvatanje materije. Primedbe ispod teksta treba pisati sažeto i upotrebljavati samo u naj-neophodnijim slučajevima. Ako takvih primedaba ima mnogo, a bez njih se ne može, najbolje ih je dati na kraju knjige. U nekim slučajevima postoji mogućnost da se termin objasni u zagradama u samom tekstu: tada nije celishodno da se primedba iznosi ispod teksta. Ispod teksta ili na kraju knjige treba stavljati samo ona objašnjenja čije bi navodenje u tekstu prekidalo tok razmišljanja.

U vojnonaučnoj literaturi autori se često pozivaju na raznovrsne izvore: arhivske materijale, materijale sa trupnih vežbi, izvornu literaturu itd.

Pozivanja na primedbe ispod teksta se obeležavaju u tekstu malim arapskim brojem, koji se piše nešto iznad reda neposredno iza one reči ili rečenice na koju se primedba odnosi.

Sve primedbe ispod teksta i pozivanja na izvore numerišu se po redu u granicama jedne stranice. Izuzeći mogu biti u onim slučajevima kada postoji dupli sistem pozivanja, na primer, u prevodima na primedbe autora i primedbe istraživača.

Sistem primedbi i pozivanja treba dobro razmisliti i u svakom pojedinom slučaju birati najracionalniji za svako delo. Podatke o knjizi ili članku, koji se navode prilikom pozivanja, treba pisati prema određenoj šemi: autor (inicijali, prezime), naslov rada, tom, deo (rimskim brojevima), izdanje, mesto izdanja, godina izdanja i stranice na koje se autor poziva, na primer: Ф. Энгельс, Избранные военные произведения. Воениздат, М., 1957, стр. 250.

Veoma važan zadatak autora je i pravilno *uobličavanje citata*. Pri tome pisac treba da ima na umu da se tekst ne sme pretrpavati mnoštvom citata, pogotovo ako su dugački. Bolje je da se operativne zapovesti, izveštaji, dnevni izveštaji i druga dokumenta, koji čine dragocen pomoći materijal uz tekst, iznesu na kraju knjige — u prilogu, a u tekstu da se samo poziva na njih ili da se daju u izvodu.

Kad god se u delu navode citati ili dokumenti, moraju se dati tačni podaci o literaturi ili arhivskom izvoru iz kojih je materijal pozajmljen. Pažljiva provra svih citata i dokumenata prema izvornom materijalu je obaveza pisca i on snosi svu odgovornost u pogledu tačnosti citata. Citat treba u potpunosti da odgovara originalu i da sačuva sve osobnosti: ortografije, interpunkcije i isticanja slovima. U citatu se ne dozvoljava spajanje u jednu rečenicu pojedinih misli pisca koje je on naveo na raznim mestima u knjizi. Svaki njegov deo se mora posebno stavljati pod znakovе navoda i posebno obeležiti, a pozivati na materijal se može kod svakog dela ponasob ili kod čitavog citata zajedno.

Nekoliko tačaka (tri tačke) u početku citata ukazuju na to da se ovaj ne navodi od početka rečenice; nekoliko tačaka u sredini ili na kraju citata, ispred znakova navoda, ukazuju na to da je izostavljen deo teksta. Ako autor navodi pojedine reči ili citate ili se poziva na bilo čije mišljenje, ali ih ne citira doslovno, navodnici, po pravilu, se ne stavljuju, a ispred primed-

be ispod teksta se piše »Vidi«. Na primer: »Prema podacima statističkih materijala o vojnim naporima Ujedinjenog Kraljevstva, koji su izneseni u britanskom parlamentu u novembru 1944, u oružanim snagama Velike Britanije nalazilo se sredinom 1944. godine 4,5 miliona muškaraca« (види Великобритания в годы войны. Цифры и факты. Изд. Британский союзник, М., 1945).

Vojnoistraživačka dela obično sadrže mnogo cifara. Tablice, formule, vojnostatistički podaci, raznovrsni proračuni gustine snaga i sredstava ulaze gotovo u svaki vojnonaučni rad.

U većini slučajeva brojke koje pisac navodi tako, sem autora, ne može da prokontroliše i da unese ispravke. Zbog toga na autoru leži puna odgovornost u pogledu tačnosti brojki.

Tablice koje se nalaze u tekstu ili u prilozima treba naročito pažljivo prekontrolisati. Baš one, prema iskustvu, uvek sadrže veliki broj grešaka. Pri tome obratiti pažnju i na pravilan razmeštaj cifara.

U vojnonaučnoj literaturi iz operativno-taktičke tematike *strane reči* se sreću relativno retko ali su zato češće u vojnotehničkoj literaturi. Ponekad se ukaže potreba da se navedu citati i delovi teksta iz strane literature, kao i da se pozove na izvore, ali se najčešće moraju koristiti strana imena i nazivi.

Kod početnika u naučnom radu često se može primetiti suvišna upotreba stranih termina, citiranje teksta na stranim jezicima, naročito u onim vojnonaučnim radovima za koje se koriste dela stranih autora.

Kad se prvi put pominju imena stranih autora, treba ih u tekstu napisati u pravilnoj ruskoj transkripciji. Pored toga u zagradama ih treba napisati u originalu. Kasnije se može koristiti samo ruska transkripcija tih imena. Za proveru teksta na stranim jezicima treba u svim etapama rada na rukopisu koristiti stručnjaka, koji u potpunosti poznaje odgovarajući strani jezik.

3. PRIPREMANJE ILUSTRACIJA

Umešno odabrane i pravilno obradene ilustracije čine veoma važan deo rukopisa. Naročito su važne ilustracije u vojnonaučnim delima namenjenim širokom krugu čitalaca, a i one u udžbenicima. Udžbenike je gotovo nemoguće zamisliti bez ilustracija.

Međutim, rukopis se ne sme pretrpavati ilustracijama, već treba odabrat i samo najvažnije, neophodne i originalne.

Materijali za ilustrovanje teksta — šeme, slike, crteži, foto-snimci, karte, dijagrami i sl. — treba da su organski vezani za sadržaj dela i da čine celinu sa tekstrom. Bez toga čak i veoma lepe ilustracije gube značaj, postaju samo sličice. U vojnonaučnom delu je dozvoljeno prikazivati samo takve ilustracije koje ili objašnjavaju ili dopunjavaju tekst. Autor treba veoma dobro da razmotri i pripremi svaku ilustraciju.

U naučnoistraživačkom radu ilustracije su jednake tekstu. Izraditi ih treba tako da im je na prvi pogled sadržaj jasan, da govore same za sebe, a tekst ispod njih treba da to samo olakša. Nikakve suviše detalje ne treba unositi u ilustracije.

Autor treba da pripremi ilustracije ili kao skice koje može da dotera slikar ili crtač, ili potpuno obradene tako da se mogu izraditi klišeji neposredno sa originala. Ako pisac daje potpuno obradene ilustracije, treba da se pridržava svih tehničkih zahteva koji se postavljaju u odnosu na šemu ili crtež, namenjen kopiranju.

Skice crteža, šeme, karte i sl. treba pripremiti tako da se može u njima lako snaći i doterati ih. Skica sa priprema olovkom ili tušem. Ako se pisac boji da crtač (kartograf) neće shvatiti njegove misli, on treba da napiše objašnjenje uz ilustraciju, uz napomenu »samo za crtača«. Pri izradi skica operativno-taktičkih šema autor treba da se pridržava svih uslovnih znakova koji su usvojeni u pravilima Sovjetske armije.

Svi napisni na šemama, kartama, crtežima i sl., a isto tako legende i objašnjenja potrebno je da se pažljivo rediguju i potpuno usklade sa tekstom dela.

Napomene kojima se objašnjavaju ilustracije ne stavljaju se na njima samim, već sa strane ili na njihovoj poledini i to mekom olovkom, ovlaš, bez pritiskivanja. Ne smeju se pisati objašnjenja preko fotosnimaka (čak ni običnom olovkom). Ako je potrebno da se takva objašnjenja daju, treba ih raditi na paus-papiru zlepšenom na poledini snimka, tako da se mogu preklopiti preko fotografije.

Ako se u tekstu ili napisu uz ilustracije nabrajaju neki delovi ili detalji koji su označeni na ilustraciji brojevima, slovima, uslovnim operativno-taktičkim ili topografskim znacima, takve oznake i pozivanja na njih treba da su jednoobrazni u čitavom delu. Posebnu pažnju treba obraćati na znakove koji su međusobno slični jer baš kod takvih se dešavaju često greške.

Objašnjenje uz ilustracije sadrži i njihov redni broj i naziv, po mogućству kratak naslov i tekst radi objašnjenja, na primer, nabranje detalja koji se nalaze na šemi crteža, pozivanje na izvore odakle je uzeta priložena ilustracija i sl.

Uslovni znaci se pišu, po pravilu, na samoj ilustraciji u slobodnom uglu unutar okvira.

Često se u vojnonaučnim izraživanjima koriste kao ilustracije foto-snimci. Da bi se foto-snimak mogao preslikati, treba da je dobrog kvaliteta. Pre svega je neophodno da je fotografija jasna i da se kopira neposredno sa negativa na fotografском papiru dobrog kvaliteta. Ako fotografiju ne treba retuširati, onda je bolje da se kopira na sjajnom papiru. Ilustraciju koju uzima iz nekih ranije objavljenih izvora, pisac može samo izrezati i poslati izdavaču. Ako se takva ilustracija iz bilo kog razloga ne može izrezati, potrebno je da se preslika.

Prilikom predaje ilustracija izdavaču, autor treba da ukaže na kojim mestima u knjizi treba da se stave

(u tekstu, u prilogu i sl.) i da odredi razmeru do koje se mogu smanjivati kako ne bi posle izrade u gotovoj knjizi bile suviše sitne ili neopravdano krupne. Na svakoj ilustraciji pisac je dužan da stavi koliko je puta, po njegovom mišljenju, treba umanjiti ili uvećati. Razmera smanjivanja se daje u vidu razlomka ($1/2$, $1/4$ i sl.). U nekim slučajevima veličina ilustracija se određuje u centimetrima.

Ako je potrebno sačuvati veličinu originala, to se takođe navodi u primedbi.

Na ilustracijama prema čijem je izgledu teško ili nemoguće odrediti njihov položaj, treba napisati »gorњa strana« ili »donja strana«. Poželjno je takođe da se sačini spisak ilustracija. Ovaj spisak koji se priključuje uz knjigu radi davanja potrebnih podataka izrađuje se odvojeno od radnog opisa knjige i u njemu se stavljaju stranice knjige na kojima treba da se ilustracije štampaju. U spisku ilustracija se mogu nавesti i objašnjenja kojih nema u napisima na ilustracijama.

4. REGISTRI

Registri su najvažniji delovi naučnoinformativne strane nekog dela. Iz njih se može detaljno upoznati niz pitanja koja se razmatraju u knjizi i u njima naći potrebni podaci za upoređivanja i preciziranja neke formulacije i za pronalaženje izvesnog termina, imena itd.

Sastavljač registra treba uvek da jasno predstavi knjigu, tako da čitalac, pošto na brzinu pregleda registar, može odmah odrediti da li mu je ta knjiga potrebna za rad ili nije i naći u njoj potreban podatak. Nevešto pružanje podataka ili ispuštanje važnih pitanja iz registra može dovesti čitaoca u zabludu, tako da ne iskoristi knjigu čak i ako se u njoj nalaze potrebni podaci koji su mu potrebni.

Sastavljanje registra nije jednostavna stvar. Za to je potrebna velika veština.

Prema prirodi informativnih podataka u vojno-naučnoj literaturi nailazimo najčešće na predmetne i bibliografske registre, registar geografskih naziva i hronološki registar. Prema načinu izrade rade se alfabetski i tematski registri. Za razliku od alfabetskog registra gde su svi pojmovi sredeni prema redosledu slova, u tematskom registru se vrši izlaganje u skladu sa klasifikacijom koju određuje autor.

Tako, na primer, tom podataka uz četvrto izdanje dela V. Lenjina, koji je pripremio Institut marksizma-lenjinizma pri CK KPSS, sastoји se iz dva dela. U prvom delu se nalazi predmetni registar, a u drugom alfabetski. U *predmetni registar* se unose osnovna pitanja, definicije i pojmovi koji čine sadržaj knjige ili koji se samo sreću u tekstu.

Prilikom izrade predmetnih registara najteže je izabrati termine, nazive, imena, koji treba da uđu u registar. Treba upamtiti osnovno pravilo, kojim se treba rukovoditi pri izradi registara, tj. da registar nije enciklopedijski rečnik. On treba samo da orijentiše čitaoca, da mu pomogne da se lakše snade u sadržaju dela. Mehaničko ispisivanje svih termina, naziva i imena koji se sreću u delu pa čak i takvih koji se samo spominju može da dovede do prenatrpavanja registra.

Treba imati na umu da je registar spisak naslova i da svakome od njih treba da u radu odgovara čeo teksta koji sadrži određeno mišljenje o tom pitanju ili daje izvesne podatke o nekoj ličnosti ili terminu.

U registru se navode odgovarajuće stranice knjige. Pri tome se za svaki termin naznačuje strana na kojoj je on najšire objašnjen i nekoliko drugih strana gde se taj termin spominje. Strana na kojoj je termin najpotpunije objašnjen stavljaju se odmah posle termina (bez obzira na redosled strana). Na primer: »Sustrena borba — 132, 70 121, 302, 352, 372, 382«. Ako se neki termin ponavlja u daljim terminološkim izra-

zima, onda se reč koja se ponavlja zamenjuje povlačkom. Na primer: »Polazni rejon za napad — 195, 183, 287, — položaj — 231, 358, 360«.

Podaci o ilustracijama (šemama) iznose se u zagrada pored pozivanja na stranu knjige. Na primer: »Opkoljavanje staljingradske grupacije — 153 (šema 5)«. Ako se nalazi na posebnom listu, naznačuje se prethodna strana.

U predmetnom registru se, pored pojmove koji se nalaze u tekstu, iznose oni pojmovi koje je pisac koristio radi objašnjavanja nekih drugih pojmoveva na koje nailazimo u tekstu.

Veliku teškoću čini pitanje koje pojmove treba izdvojiti kao osnovne, a koje uzeti za njihovo objašnjanje. Da bi se to rešilo, treba polaziti od sledećih razmatranja. Naslovi u registru treba da označavaju osnovne pojmove, a podnaslovi detalje, osobnosti odgovarajućeg osnovnog pojma.

Tako, na primer, u terminu »ratna veština« reči strategija, operatika i taktika su joj podređeni pojmovi.

U registru se to može izneti ovako:

Ratna veština :

strategija — 15;

operatika — 17;

taktika — 21.

Predmetni registar može da izradi sam prisac ili neko drugo lice.

Bibliografski registar se iznosi na kraju knjige. Često se taj registar sastavlja toliko nesistematski i nepotpuno da nema nikakav naučni značaj, već samo poskupljuje izdanje. Na primer, navodi se samo prezime autora i naziv časopisa, a naziv članka i godina izdanja se ne iznose, ili se navodi samo tom, a izdanje i stranice ostaju nepoznati, ili se čine nepravilna skraćivanja podataka koji se navode u bibliografskom registru.

Pri izradi bibliografskog registra, pisac treba da se rukovodi sledećim:

- a) Registrar se radi prema alfabetском redu,
- b) Prezimena i inicijali autora se pišu drugom vrstom slova ili razmaknutim slovima, zvanje i naučni stepen se stavlju posle prezimena i inicijala i odvajaju se od njih zarezom, ali se ne izdvajaju posebno.
- c) Naziv dela, bez navodnika i isticanja, piše se posle prezimena i zvanja autora. Ako se navodi izvor iz kojeg je rad uzet, onda se naziv izvora (časopisa, zbornika i sl.) stavlja u navodnike.
- d) Sva skraćivanja u registru treba da su jednoobrazna, na primer: t. (tom), d. (deo), izd. (izdanje), knj. (knjiga), str. (strana), M. (Moskva) itd. Za godinu izdanja slovo »г« se ne stavlja (na primer, М. 1956).
- e) U bibliografskim podacima treba se strogo pridržati opštег redosleda: autor, naziv rada, izvor, tom, izdanje, deo, glava, strana, mesto gde je knjiga izdata i godina izdavanja, na primer: Лаговский А. Н., полковник, Стратегия и экономика, Воениздат, М., 1957.

Tehnika izrade bibliografskog registra svodi se na obične postupke koji se primenjuju pri izlaganju alfabetskim redom. Obično se svi neophodni podaci prikupljaju u posebnoj svesci ili u posebnim kartonima. Ovi poslednji su daleko pogodniji te zato imaju široku primenu.

Bibliografski registri mogu da imaju određenu podelu po tematiki, na primer: klasici marksizma-lenjinizma, pravila, uputstva i druga zvanična izdanja, literatura, arhivski materijali i sl.

U svakom od ovih tematskih delova registrar se takođe sastavlja alfabetskim redom.

Glava osma

METODIKA ORGANIZACIJE VOJNONAUČNOG RADA

1. OPŠTI ZAHTEVI U POGLEDU ORGANIZACIJE VOJNONAUČNOG RADA

Vojnonaučni rad se organizuje na osnovu odgovarajućih naredenja, direktiva i uputstava pretpostavljenih organa. On se izvodi u nekoliko pravaca, imajući u vidu specifičnost svakodnevne delatnosti i prethodna iskustva u vojnonaučnom radu odgovarajuće trupne jedinice, zavoda ili ustanove.

Iskustvo koje su stekle sovjetske oružane snage pokazuje da se u toku vojnonaučnog rada rešava niz problema koji su usmereni povećanju borbene sposobnosti i gotovosti trupa. Uporedo sa tim taj rad doprinosi podizanju vojnoteorijskih znanja oficira, razvijanju interesovanja za važne novine, inicijative i stvaralačkog prilaženja rešavanju svakog zadatka u praktičnoj delatnosti oficira kako za vreme mira, tako i u uslovima složene borbene situacije. Ovo uslovljava kako potrebu za primenom vojnonaučnog rada, tako i sadržaj i prirodu tog rada.

Stalna briga o svestranom razvijanju vojnonaučnog rada i svakodnevno rukovođenje tim radom su jedna od osnovnih dužnosti starešina i načelnika svih stepena. Svači starešina i načelnik, znajući da je vojnonaučni rad veoma značajan, treba da planiraju, usmeravaju i kontrolišu delatnosti svojih potčinjenih u

tom domenu, nastojeći da taj rad vodi jasno određenom cilju, da bude usmeren rešavanju aktuelnih zadataka i postizavanju krupnih rezultata.

Iskustvo svedoči da je za postizanje takvog cilja pre svega neophodno da se pravilno odredi tematika istraživanja, da se u vojnonaučnom radu angažuje što veći broj potčinjenih i da se što bolje planira čitav rad, da se znalački oforme kolektivi autora, organizuje naučno-metodska pomoć istraživačima, svakodnevno obučavaju u primeni marksističko-lenjinističke teorije i metodologije u vojnonaučnim istraživanjima, da su ta istraživanja prožeta boljševičkom idejnošću, da se zasnivaju na strogo naučnoj osnovi i da praktično koriste našim oružanim snagama.

Rukovodeći vojnonaučnim radom, neophodno je postići što šire razvijanje kritike i samokritike u toku istraživanja kao i visoku disciplinu istraživača i na taj način obezbediti izvršenje svih planiranih radova tačno u određenim rokovima i osigurati visok kvalitet rada. Ukoliko je to neophodno a postoji mogućnost, teorijske postavke koje se razrađuju treba da se provere na praksi u trupi. Sem toga, treba održavati stalnu vezu i razmenjivati iskustva iz vojnonaučnog rada sa drugim jedinicama, ustanovama i zavodima.

Veliku pomoć u rešavanju raznovrsnih i složenih zadataka u vojnonaučnom radu dužne su da pružaju partijske i komsomolske organizacije. Postavljanje pitanja o vojnonaučnom radu na partijskim i komsomolskim sastancima, sistematsko obaveštavanje partijskog rukovodstva u toku razrade teme, pružanje drugarske pomoći pojedinim istraživačima, kao i drugi oblici partijsko-političkog rada, u skladu sa konkretnim uslovima, u znatnoj meri odreduju zamah, sadržaj, idejno-teorijski i naučni nivo vojnonaučnih istraživanja.

Jedan od najvažnijih uslova za uspeh vojnonaučnog rada jeste pravilno, celishodno i konkretno njegovo planiranje. Pri planiranju rada, potrebno je u prvom redu obezbediti pravovremeno izvršenje postav-

ljenih istraživanja i njihov visok kvalitet. Vodeća uloga u tim istraživanjima treba da pripada oficirima i generalima najiskusnijim u vojnonaučnom radu. Istraživači sa manjim iskustvom ulaze u sastav kolektiva koji obraduju postavljene teme. Na taj način se stvaraju uslovi za uzdizanje mladih naučnih kadrova pod rukovodstvom iskusnijih oficira.

Veoma su važni vojnonaučni radovi koji proističu iz potrebe određene trupne jedinice, ustanove ili zavoda. Tako, na primer, za trupne jedinice je veoma aktuelna tematika vezana za obuku i vaspitanje trupa, upotrebu i čuvanje borbene tehnike i naoružanja, i ona kojom se osvetjava borbeni put jedinice, proučavaju i popularišu herojska dela i tradicije, ili ona koja se bavi izborom i dubokom analizom primera iz rata da bi se ilustrovao niz teorijskih postavki koje se izlažu u analizi izvedenih trupnih vežbi itd. Od tema koje iznosi sam organ koji planira rad, u plan se unose samo one koje se mogu obraditi u toku planiranog vremena.

Postavljene i istaknute teme određuju sadržaj plana vojnonaučnog rada.

Plan vojnonaučnog rada treba da se priprema blagovremeno, u suštini, u toku čitave godine koja prethodi onoj za koju se rad planira. Neprekidno treba pratiti tok vojnonaučnog rada, analizirati tematiku koja se razrađuje i rezultate koji se dobijaju u toku njene razrade i određivati pitanja koja gube aktuelnost ili pak koja postaju naročito aktuelna. Određuje se takođe koji su oblici vojnonaučnog rada i u kakvim uslovima najefikasniji, kao i koji su istraživački kolektivi i pojedinci najbolji. U toku vojne i političke nastave određuju se pitanja po kojima je neophodno da se izvedu teorijska istraživanja. Sve se to prikuplja i proučava u toku čitave godine. Neposredno, pak, pre sastavljanja plana vojnonaučnog rada izvodi se svestrano uopštavanje i analiza podataka prikupljenih u toku godine.

Plan vojnonaučnog rada ne treba pretpavati velikim brojem tema i preduzimanjem raznih vojnonaučnih

mera. Prvo, taj plan treba da je celishodan, da obezbeđuje pre svega rešavanje glavnih vojnonaučnih zadataka i celishodnu raspodelu snaga da bi se ostvarili postavljeni ciljevi. Drugo, on treba da je potpuno realan, tj. da se strogo zasniva na mogućnostima oficira i generala za razradu ove ili one teme, na mogućnostima korišćenja raznih izvora i na potrebnim rokovima rada. Treće, on treba da pruži potpunu predstavu o tome koji će rad ko i kada da izvršava, kakav naučni rezultat se predviđa, kao i kakav redosled i kakvi oblici realizacije tog rada se očekuju.

Oblik plana vojnonaučnog rada može biti različit. No bez obzira na oblik, u planu na početku treba istaći opšte ciljeve i zadatke vojnonaučnog rada za planirani period, kao i najvažnija i najaktuellija teorijska pitanja koja zahtevaju da odmah budu rešena i na čije izvršenje treba da se usmere osnovne snage.

U planu treba navesti: naziv teme, ko je razrađuje, cilj istraživanja i rezultate koje treba postići u toku razrade teme; rokove izvršenja rada (početak, rok obrade za autora i rok konačne obrade) i oblike realizacije. Radi pogodnijeg korišćenja plana, celishodno je da se teme izlažu određenim redom prema vrstama rada ili pak prema određenim nadleštvincima u kojima se on obavlja.

Projekat plana treba staviti na široku diskusiju. Svestrana i duboka naučna kritika će doprineti ozbiljnom poboljšanju kvaliteta plana.

Planiranje vojnonaučnog rada ne treba da se ograniči samo na uzak krug ljudi. Izvršioce koji će učestvovati u razradi teme treba od samog početka angažovati i u radu na planiranju. Oni treba odmah da pristupe sastavljanju kalendarskih planova i da počnu razmišljati o metodici rada za svaku temu. To je potrebno, prvo, zbog toga da bi se odredili realni rokovi razrade svih tema, ukoliko ih nije odredio viši pretpostavljeni starešina. Drugo, ako se tako postavi cela stvar, onda kasnije neće biti nepotrebnog trošenja vremena na upo-

znavanje zadatka, niti na »zagrejavanje« autora i kolektiva autora. Ako oni od samog početka učestvuju u planiranju, ostaće im posle odobravanja plana samo da preciziraju svoje zadatke i da izvrše u skladu sa tim neophodne ispravke u kalendarskim i metodskim planovima.

Organizacija vojnonaučnog rada predviđa kontrolu, proveru izvršenja rada i pomoć iskusnijih drugova. Ako se to vrši sistematski sa određenim ciljem, a ne samo ponekad, onda će takva pomoć povećati odgovornost izvršilaca u odnosu na rad i omogućiće da se pravovremeno uoče nedostaci u obavljanju vojnonaučnog rada i da se otkriju i odstrane uzroci tih nedostataka. Kontrolu i pomoć ne treba ostaviti za kraj razrađivanja teme, jer se može desiti da se učinjene greške tada više ne mogu ispraviti, već ih treba primeniti od početka istraživanja, a zatim u toku svih etapa u radu. Ukoliko takve kontrole nema, može se desiti da se izgubi mnogo vremena, te zadatak neće biti izvršen u određenom roku, ili će se raditi na brzinu, što će, svakako, nepovoljno uticati na kvalitet rada.

Kontrola i ukazivanje pomoći u prvom redu se primenjuju kod najvažnijih radova. Pri tome provera se ne sme svesti samo na obično utvrđivanje činjenica, na primer: napravljen je kalendarski ili radni plan i napisana ta i ta glava. Osnovna stvar provere je određivanje činjenice da li je i u kojoj meri autor shvatio zadatak koji mu je postavljen, da li je pravilno odredio puteve za razradu teorijskih pitanja, kakav je kvalitet izvršenog rada.

Obradene vojnonaučne rade treba obavezno realizovati. Samo ukoliko se tako postupi, oni će doprineti obogaćenju i razvitku vojne nauke kao i poboljšanju borbene pripreme trupa. Sem toga samo pravovremena realizacija pruža istraživaču odredenu moralnu satisfakciju. On vidi da plodovi njegovog rada nisu propali i to ga oduševljava za dalji stvaralački rad.

Oblici realizacije mogu biti različiti: referati na vojnonaučnim konferencijama i saopštenjima; predavanja i izveštaji; sprovodenje postignutih rezultata u borbenoj i političkoj pripremi trupa; njihovo korišćenje za teorijsku pripremu oficira svoje jedinice; publikovanje u obliku knjige, brošure ili članka. Objavljanje je nesumnjivo viši oblik realizacije, jer se na taj način rezultati rada pružaju širokom krugu čitalaca. Ali to ne znači da ne treba ceniti i druge oblike realizacije. Naprotiv, treba što god je moguće više koristiti sve druge oblike, težeći da se istovremeno i objave oni radovi koji su prema oceni naučne javnosti to zaslužili.

Na kraju godine treba sumirati rezultate vojnonaučnog rada. Zato treba solidno analizirati i prodiskutovati postignute rezultate, istaći postojeće nedostatke i njihove uzroke, kao i odrediti puteve daljeg usavršavanja vojnonaučnog rada. Celishodno je sumiranje rezultata za godinu koja je prošla povezati sa diskusijom o planu vojnonaučnog rada za sledeću godinu.

2. ORGANIZACIJA RADA VOJNONAUČNIH DRUŠTAVA

Vojnonaučna društva u kopnenoj vojski i mornarici imaju važnu ulogu u razvitku sovjetske vojne nauke i jačanju borbene moći sovjetskih oružanih snaga.

Dobrovoljna vojnonaučna društva imaju bogatu historiju, koja počinje još od herojskih godina gradičanskog rata. Prvo vojnonaučno društvo bilo je osnovano u jesen 1920. u Vojnoj akademiji Generalštaba RKKA* (sada Vojna akademija »M. V. Frunze«, odlikovana ordenima Crvene zastave, Lenjina i Suvorova I stepena) na inicijativu slušalaca — članova Komunističke partije.

Slušaoci komunisti, učesnici gradičanskog rata, shvatili su da je armiji novog tipa potrebna vojna nauka

* Skraćenica za Radničko-seljačku Crvenu armiju. — Prim. prev.

razrađena na bazi životvorne nauke marksizma-lenjinizma. Vojnonaučno društvo je i bilo osnovano zato da bi se za rešavanje tako izvanredno važnog i vrlo složenog zadatka privukao najširi krug rukovodećih vojnih kadrova. U tom društvu, osim slušalaca koji su imali veoma bogata borbena iskustva iz građanskog rata, okupljali su se i istaknuti nastavnici, bivši vojni stručnjaci stare ruske vojske, koji su pošteno prešli na stranu sovjetske vlasti.

Prvi i doživotni predsednik vojnonaučnog društva do poslednjeg dana svoga života bio je Mihailo Vasiljevič Frunze, koji je taj rad umešno uskladivao sa svojom visokom državnom i partijskom delatnošću.

Rad Vojnonaučnog društva bio je raznovrstan i izgradivao se na kolektivnom stvaralaštvu svih njegovih članova. Na sastancima kružaka i sekcija diskutovalo se o principima i organizacijskim oblicima izgradnje oružanih snaga sovjetske republike, o pitanjima vojne teorije i prakse, o istoriji ratne veštine, o projektu novih pravila, uputstava itd. Velika pažnja se poklanjala pitanjima primene marksističke dialektike u vojnoj delatnosti.

U takvoj atmosferi naučnog stvaralaštva rađale su se nove ideje, stvarala se napredna vojnoteorijska dela, vaspitavani su kadrovi mladih vojnonaučnih radnika, koji su mogli da razrađuju vojnonaučna pitanja sa pozicijama marksizma-lenjinizma.

Blagodareći uspešnom radu članova Vojnonaučnog društva, njegova delatnost je ubrzo prešla okvire Akademije, te je društvo razgranalo svoja odeljenja u čitavoj Crvenoj armiji. U vezi sa tim nastala je potreba da se delatnost tog društva organizuje u opštarmijskim razmerama.

Dostignuća Vojnonaučnog društva (VND) imala su veliki odraz i u štampi. U njegovom prvom organu — časopisu (Красная Армия) bilo je objavljeno preko 400 članaka o raznim vojnim pitanjima. Od 1921. po-

čeo je da izlazi drugi organ Vojnonaučnog društva — časopis (Военный зарубежник) »Vojna misao u inostranstvu«. Sem toga izdavane su zbirke radova VND, zbirke radova pojedinih sekcija VND (artiljerije, avijacije i dr.), a isto tako i pojedini vojnonaučni istraživački radovi. Samo u toku 1922 — 1923. izdato je preko 50 vojnonaučnih dela. Radi pružanja praktične pomoći trupi, izdavana je serija knjiga »Biblioteka crvenoarmejsca«.

Vojnonaučno društvo je odigralo u toku tih godina veoma pozitivnu ulogu u stvaranju i razvitku sovjetske vojne nauke. Ono je bilo jedan od osnovnih realizatora linije Komunističke partije, usmerene na to da vojnonaučni rad uđe u sklop službene delatnosti starešina. Zbog toga je i prirodno što su se u skladu sa izmenom uloge i značaja tog rada kao službene funkcije svih delova sovjetskih oružanih snaga, menjali sadržaj, oblici, metode i strukture rada vojnonaučnog društva.

Vojnonaučna društva koja danas postoje pozvana su da saraduju na razradi pitanja vojne teorije, savremenih načina vođenja rata i operacija, na modernizaciji i uvođenju novog naoružanja i borbene tehnike, na poboljšanju kvaliteta borbene obuke i na razvijanju iskustva iz metodike izvođenja vojnonaučnog rada kod oficira i generala, a isto tako treba da doprinesu i razvijanju pronalazačkog i racionalizatorskog rada.

U cilju uspešnog rešavanja tih zadataka naročito važan značaj ima umešno organizovanje rada vojnonaučnih društava, pronalaženje takvih oblika i metoda rada koji bi u najvećoj meri odgovarali uslovima delatnosti svakog takvog društva.

Vojnonaučna društva su dobrovoljne organizacije. Najviši organ društva je skup svih njegovih članova, koji radi rukovodenja radom bira savet na godinu dana.

Organizaciona struktura vojnonaučnih društava, u zavisnosti od njihovog sastava i uslova rada, može biti različita. Osnovno je pri tom obezbeđenje elastičnosti u radu društva i stvaranje uslova za uspešno izvršavanje zadataka kako društva u celini tako i svakog njegovog člana. U nekim slučajevima mogu se stvarati odeljenja, sekcije i kružoci, a u nekim samo sekcije ili sekcije i kružoci; najzad društvo se može sastojati samo od kružoka ili uopšte ne mora imati strukturalnu podelu.

Odeljenja društva se obično osnivaju ako postoji veliki broj članova da bi se olakšalo rukovođenje njihovim radom. Na primer, u višim vojnim školama se mogu osnivati odeljenja VND na fakultetima ili kursevima. U takvim slučajevima bira se savet VND odeljenja kursa (fakulteta).

Sekcije objedinjavaju rad članova društva po određenim širim pitanjima. Mogu se formirati, na primer, sekcije: operatike, taktike, metodike borbene obuke, partisko-političkog rada, istorije ratne veštine itd. Broj i naziv sekcija zavise od toga koliko društvo ima članova i koja pitanja razrađuje, kao i od prirode njihove službene delatnosti.

Ako se u jednoj sekciji razrađuje veći broj raznovrsnih pitanja, onda je celishodno da se u njoj osnivaju kružoci da bi se rad bolje usmeravao i bio efikasniji. Tako, na primer, u sekciji opšte taktike mogu se organizovati posebni kružoci za razradu pitanja napada, odbrane, forsiranja reka, susretne borbe i sl. Broj kružoka zavisi od broja članova društva koji žele da učestvuju u vojnonaučnom radu po ovoj ili onoj tematici. Prema iskustvu, broj članova ne treba da pređe 15 ljudi.

Sadržaj i oblik društva u celini, kao i sekcija i kružoka mogu biti najraznovrsniji, što zavisi od sastava društva, njegovog iskustva u radu, kao i prirode i uslova službene delatnosti njegovih članova. Ali, po pravilu, posle osnivanja društva celishodno je da se

na prvim radnim sastancima njegovih kružoka ili sekcija¹ prouče metodi vojnonaučnog istraživanja.

Broj i sadržaj rada na tim sastancima zavisiće od nivoa naučno-metodske pripreme članova svakog takvog kružoka kao i od budućeg pravca vojnonaučnog rada. Na takvim sastancima mogu se proučavati, na primer, pitanja, kao što je metodika vojnonaučnog istraživanja, rad sa izvornom literaturom, arhivskim materijalima, prikupljanje, sistematizacija i analiza činjenica, korišćenje materijala sa trupnih vežbi i iskustava trupne prakse, primena marksističke dijalektike, logike i statistike u vojnonaučnom istraživanju, izrada radnog plana i plana prospekta, jezičko uobičavanje rukopisa itd. Takođe je celishodno da se proučavaju osobenosti razrade pojedinih vojnonaučnih dela: referata, članaka, recenzija, brošura i sl.

Sva zanimanja o navedenoj tematiki treba da pripremaju sami članovi društva. Izvesnu pomoć u tome može da pruži ova knjiga, a isto tako i drugi pomoći materijali. Ukoliko postoji mogućnost da se za izvođenje ovog ili onog zanimanja pozove drug koji ima više iskustva u vojnonaučnom radu, onda takvu mogućnost, naravno, treba iskoristiti. Neka od navedenih zanimanja mogu biti izvedena na seminarima, ostala se mogu izvesti kao predavanja sa diskusijom.

Treba istaći da ovu, takoreći, prvu etapu rada ne treba nikad izostaviti. Proučavanje osnova metodike vojnonaučnog istraživanja privući će pažnju i izazvati interesovanje kod članova društva, i na taj način pružiti veliku pomoć u neposrednom izvođenju vojnonaučnog rada.

U sledećoj etapi svaki član društva samostalno razrađuje ovu ili onu temu. Iskustva u vojnonaučnom istraživanju mogu se stići samo samostalnim radom. Rad, pak, u društvu može u tom pogledu pružiti znatnu pomoć. Na sastancima kružoka mogu se prodiskutovati

¹ U daljem izlaganju termin »kružok« obuhvata sekciju, uko-liko se ona ne deli na kružoke.

planovi rada članova društva, pojedini delovi istraživanja, kao i završeni radovi. Drugarska pomoć, kritika nedostataka i dobromerni saveti, nesumnjivo će pomoći sticanju iskustava u vojnonaučnom istraživanju kao i u poboljšanju kvaliteta stvaralačkog rada svakog člana društva.

Sem toga, članovima društva treba poveravati i iznošenje informacija po raznim pitanjima vojne delatnosti, pisanje osvrta, mišljenja, recenzija, kao i kritika pojedinih članaka periodične vojne štampe, knjiga sa vojnom tematikom itd. Radovi takve vrste su izvanredno korisni. Na taj način naučni radnici trupne jedinice dobijaju uopštene materijale pomoću kojih podižu svoje naučne kvalifikacije, a izvršioci takvih zadataka stiču praksu u istraživačkom radu na izvornoj literaturi. Uopšte treba težiti da rad kružoka koristi svim članovima društva, podiže njihov vojnотеоријски nivo, da doprinosi razvoju njihove aktivnosti, stvaralačke inicijative i usavršavanju u vojnoj delatnosti.

Prilikom određivanja tematike rada članova društva treba imati u vidu da se, prema iskustvu, najveći uspeh u vojnonaučnom radu postiže ako se taj rad povezuje sa praktičnim, službenim zadacima, koje rešavaju oficiri i generali — članovi društva. Najbolje je, na primer, da se tematika vojnonaučnog rada slušalaca viših vojnih škola povezuje sa njihovim radom u toku nastave ili pak da se pri njenom određivanju ima u vidu njihova ranija službena dužnost.

Pošto je rad u vojnonaučnom društvu dobrovoljan, svaki njegov član ima pravo da pokreće i razrađuje onu temu koja ga najviše interesuje. Ipak, saveti vojnonaučnih društava treba da imaju spiskove raznih preporučljivih tema da bi pružili pomoć članovima društva u izboru aktuelne teme. Da bi skrenuli pažnju članovima društva na određena pitanja, celisodno je organizovati konkurse za najbolju obradu tema, koje obuhvataju ta pitanja.

Mnogim oficirima, koji još nemaju iskustva u vojnonaučnom radu, mogu se preporučiti uže teme za razradu nekog pitanja sa kojim se pisac svakodnevno susreće. Na primer, komandir streljačkog voda može, recimo, da uzme temu »Analiza zadataka koje u raznim slučajevima izvršava puškomitraljez«. Takva tema će zahtevati od razradivača da stalno posmatra dejstva puškomitraljesca, da priberežava svoja zapožanja, da razmatra i analizira prikupljeni materijal. Komandir voda može u radu na takvoj temi da angažuje i komandire odeljenja, pa čak i puškomitraljesce. Treba reći da rad na ma kojoj užoj temi, povezanoj sa neposrednom praktičnom delatnošću razradivača, može da dovede do dragocenih naučnih rezultata, do obrade novih, efikasnijih načina primene ove ili one vrste naoružanja i borbene tehnike, do isticanja niza dopunskih taktičko-tehničkih zahteva itd.

Uporedo sa samostalnom razradom tema koju vrše članovi društva, pojedini kružoci mogu i kolektivno da ih razrađuju. Na primer, neki od kružoka mogu da uzmu za razradu temu koja obuhvata pitanja borbenih dejstava malih jedinica u susretnoj borbi. U takvom slučaju jedan ili nekoliko članova kružoka mogu biti zaduženi za istraživanje pitanja organizacije i izvođenja susretne borbe prema iskustvima velikog otadžbinskog rata, drugi — uslova pod kojima nastaje susretna borba u savremenom ratu, ostali — primenu ovih ili onih borbenih sredstava u susretnoj borbi, organizaciji ove ili one vrste obezbedenja, komandovanja itd.

Preim秉stvo kolektivnog oblika rada sastoji se pre svega u zainteresovanosti svih članova kružoka za razradu jedne teme. Obezbeđuje se takođe veliko učešće u diskusiji po ovom ili onom pitanju, dubina i svestranost istraživanja. Rezultati kolektivnog rada mogu da se iznesu na diskusiju konferenciji društva u ime čitavog kružoka, a mogu biti objavljeni i kao članci, brošure ili knjige.

Planiranje rada vojnonaučnog društva vrši se u skladu sa opštim zahtevima. Postoji samo ta specifičnost što sastavljanje plana rada čitavog društva počinje odozdo. Svaki član društva iznosi svoju temu i rokove za njenu razradu; zatim kružoci (sekcije) objedinjuju sve predloge svojih članova, uvode ih u svoje jedinstvene planove u koje se sem ranije navedenog unose i opšti radovi kružoka (sekcija). U takvom obliku se planovi dostavljaju savetu društva, koji ih analizira i unosi u opšti plan rada vojnonaučnog društva; ovaj se obično izraduje za jednu godinu. Pri tome, savet društva u tom planu predviđa, osim radova koje su predložili kružoci i sekcije, i tematiku i rokove održavanja vojnonaučnih konferencija i naučnih saopštenja, lekcija i predavanja, čiji je cilj poboljšanje teorijske pripreme članova društva kao i njihovih metodskega iskustava; isto tako se u planu predviđaju i odlasci na teren (ekskurzije), prikazivanje vojnonaučnih filmova, susreti sa učesnicima građanskog rata i velikog otadžbinskog rata, kao i druge mere.

Projekat plana rada društva treba iznositi na konferenciji na diskusiju. Diskusija će ne samo omogućiti preciziranje i poboljšanje plana nego i doprineti mobilizaciji članova društva da bi se plan bezuslovno izvršio.

Pošto se plan rada društva usvoji, preciziraju se planovi odeljenja, sekcija i kružoka. U te planove celishodno je uključivati kako opšte mere koje preduzima savet vojnonaučnog društva, tako i mere koje sprovođe sekcije (odeljenja) i kružoci.

Uspeh u radu vojnonaučnih društava umnogome zavisi od umešne delatnosti njegovog saveta.

Savet vojnonaučnog društva planira rad, vrši kontrolu i ukazuje pomoć sekcijama i kružocima. Sastanke saveta treba održavati prema potrebama, ali najmanje jedanput tromesečno. Na ovim sastancima mogu se raspravljati sva pitanja koja se tiču rada društva i slušati referati o radu sekcija, kružoka i pojedinih članova. Najvažnije i posebno aktuelne teme savet iznosi

na diskusiju čitavom društvu na vojnonaučnim konferencijama ili saopštenjima. Na taj način pruža se kolektivna pomoć pojedinim autorima, kao i čitavim kolektivima autora. U isto vreme takve mere u znatnoj meri podstiču rad društva.

Uspeh rada kružaka (sekcija) mahom zavisi od njihovih rukovodilaca, tj. od toga u kojoj meri oni pravilno shvataju postavljene zadatke, da li će umeti da zainteresuju obrađivače, da li će pravilno planirati rad i kako će njime rukovoditi.

Rukovodilac treba da daje primer aktivnosti i savestnosti u vojnonaučnom radu, da čuva disciplinu, da ume stvoriti složnost radnog kolektiva, da uspostavi u kolektivu drugarsko uzajamno razumevanje pri radu i da obezbedi izvođenje zanimanja u smislu stvaralačkih diskusija. Istovremeno on treba da ostvari i kontrolu rada članova kružaka. Zato pitanju izbora rukovodilaca, starešine (načelnici) i savet vojnonaučnih društava treba da poklone odgovarajuću pažnju. Češljihodno je da se sistematski organizuje razmena najboljih iskustava u pogledu rukovođenja radom naučnih kolektiva.

Veliki značaj u radu vojnonaučnih društava ima održavanje konferencija i realizovanje izvršenih i odborenih radova članova društva. Ovo poslednje podstiče članove društva na dalje stvaralačke napore, pa se i povoljno odražava na rad čitavog društva.

Iako je rad vojnonaučnih društava na dobrovoljnoj osnovi, ipak, imajući u vidu njegov značaj u očvršćivanju odbrambene moći otadžbine, starešine i načelnici, partijske i komsomolskse organizacije treba da poklone tom radu veliku pažnju.

Komandanti i načelnici su obavezni da stalno usmerjavaju rad vojnonaučnih društava, da im tumače ciljeve i zadatke tog rada, da preduzimaju mere za učvršćivanje društva i da stvaraju pogodne uslove za njegovu delatnost.

Partijske i komsomolske organizacije treba da aktivno sudeluju u radu vojnonaučnih društava, da doprinose učlanjavanju komunista i komsomolaca u društvo, da obezbede njihovu vodeću ulogu u izvršavanju primljenih zadataka, da razvijaju stvaralaku inicijativu, kritiku i samokritiku u diskusijama po temama koje se razrađuju kao i u aktivnosti čitavog društva.

3. ORGANIZACIJA I ODRŽAVANJE VOJNONAUČNIH KONFERENCIJA, SAOPŠTENJA I DISKUSIJA

Vojnonaučne konferencije i saopštenja kao i raznovrsne diskusije održavaju se radi svestranog razmatranja najvažnijih pitanja vojne teorije i prakse, kao i radi iznošenja tih pitanja na uvid najširoj vojnonaučnoj javnosti kako bi se postiglo jedinstveno gledište po tim pitanjima. Uporedo sa tim, sprovođenje tih mera doprinosi širenju teorijskih znanja i videokruga oficira i generala koji u njima učestvuju, a isto tako privlači njihovu pažnju na istraživanje najvažnijih problemskih pitanja vojne delatnosti.

Najsloženije i najmasovnije su vojnonaučne konferencije. Od njih se očekuju i najopipljiviji rezultati. Međutim, da bi se ti rezultati postigli, treba svaku takvu konferenciju brižljivo i svestrano pripremiti. Pre svega treba se pobrinuti za pravilan izbor učesnika konferencije kao i njihovu pripremu za aktivno učešće na njoj. Glavni uslov za to je blagovremeno uručivanje učesnicima konferencije kvalitetno razrađenog materijala po pitanjima o kojima će se diskutovati.

Zavisno od uslova, materijali za konferenciju se mogu uručivati učesnicima u raznim oblicima. Ako se, na primer, želi razmatranje istraživačkog dela koje je već objavljeno, samo takvo delo je najbolji materijal. Međutim, ako ne postoji mogućnost ili je necelishodno da se istraživački rad koji je predviđen za diskusiju objavi pre konferencije, mogu se pripremiti teze ili

referat, u kojima se u sažetom obliku izlaže osnovni sadržaj datog rada. Materijali konferencije mogu da se razrade i pošalju takođe u obliku potpunog teksta ili teza referata i koreferata.

Nezavisno od toga u kojem se obliku uručuju materijali za konferenciju njenim učesnicima, neophodno je da se u njima što bolje osvetle osnovna pitanja o kojima će se diskutovati, da se otkrije njihov sadržaj i formulišu konkretni predlozi. Celishodno je takođe podvući koja su pitanja najspornija da bi se na njih usredsredila pažnja učesnika konferencije. Ako se sve ovo ne uradi, neće biti pripremljena osnova za aktivnu stvaralačku diskusiju.

Ako je konferencija tako pripremljena, njeni će učesnici proučavati pitanja istaknuta za diskusiju i pripremiti svoju diskusiju po pripremljenim pismenim materijalima, a ne po referatima koje samo čuju. Zato ovi referati ne smeju biti dugački. U njima treba ukratko ali ubedljivo istaći samo najosnovnije iz pismenih materijala, naglašavajući jedino: kakvi su novi rezultati dobijeni u toku izvršenih istraživanja, koji od dobijenih zaključaka zahtevaju dopunsko proveravanje i šta je poželjno da se razmotri naročito temeljno i svestrano. Dugačka predavanja u kojima se prepričavaju postavke koje su već poznate učesnicima konferencije, dovode samo do nepotrebnog gubitka vremena i smanjuju interesovanje za pitanja o kojima će se diskutovati. Konferencije uopšte, po pravilu, ne treba pretrpavati referatima i koreferatima da bi najviše vremena ostalo za samu diskusiju.

Vojnonaučne konferencije se uglavnom provode po dva metoda. Prema prvom metodu referati i koreferati se slušaju i diskutuju na opštem (plenarnom) zasedanju konferencije. Ovaj metod je pogodan zbog toga što svi učesnici konferencije prate tok njegova rada i mogu da učestvuju u diskusiji po svakom pitanju. Ali ako se ovaj metod koristi za diskusiju po nekoj obimnoj temi, biće potrebno mnogo vremena i

često neće moći da se prodiskutuju sva pitanja. Zbog toga takav metod treba primenjivati na konferenciju ako se diskutuje samo o jednom značajnom pitanju i o dva do tri međusobno povezana pitanja po kojima treba prikupiti mišljenje većine oficira i generala.

Drugi metod se sastoji u tome da se na plenarnom sastanku saslušaju, a ponekad i delimično prodiskutuju samo referati najopštijeg karaktera. Drugi referati i koreferati slušaju se u sekcijama. Tamo se diskutuje po tim referatima i završava se diskusija o onim koji su slušani na plenarnim sastancima. Uopšteni rezultati rada sekcija iznose se zatim na plenarnom sastanku. Pozitivna strana ovog metoda je u tome što rad po sekcijama omogućava da se jednovremeno i za kratko vreme razmotre mnoga pitanja obimne teme. Zato se takav metod na konferencijama obično koristi kada se tema koja se na konferenciji obrađuje može podeliti na niz podtema.

Sastav učesnika konferencije se određuje svaki put u zavisnosti od konkretnih uslova. Međutim, u svim slučajevima treba težiti da se učešće na konferenciji obezbedi što je moguće većem broju oficira i generala raznih rodova vojske i službi. Iskustvo takođe govori da je na konferencije celishodno pozivati oficire i generale iz drugih jedinica, štabova i škola. To će pre svega omogućiti da se dobiju najsvežija obaveštenja o tome da li su i gde preduzeti analogni i srodnii radovi koje obrađuju druge jedinice, štabovi, ustanove ili zavodi. Zatim u diskusijama gostiju često može biti izložen nešto drukčiji način istraživanja pitanja o kojima se diskutuje, a to je veoma važno za dalji rad po temi.

U toku rada konferencije veliku pažnju treba pokloniti tome da njena atmosfera odiše stvaralaštvom, traženjem novog, da učesnici vide da su na konferenciji potrebni, da se od njih očekuje pomoć, da će njihova i najoštrija ali zdrava kritika biti saslušana s pažnjom i da će u toku daljeg rada biti podvrgнутa sve-

stranom proučavanju i analizi radi izvlačenja iz nje svega onog što je korisno za dalje usavršavanje dela o kojem se diskutuje.

Teško je dati ma kakve preporuke u pogledu stvaranja takve atmosfere na konferenciji. Ali svaki rukovodilac, ukoliko sebi postavi takav zadatak, nesumnjivo će moći da nađe odgovarajuće puteve za postizanje toga. U svakom slučaju u toj stvari ne treba prevideti nikakve »sitnice«. Tu je značajno i pravovremeno uručivanje materijala konferencije učesnicima, i kvalitetnih materijala, i pažljiv odnos prema učesnicima. Ne treba gotovo ni napominjati da u toku konferencije nije dozvoljeno prekidati diskutante, a pogotovo one koji kritikuju predloge i zaključke referenta. Veliki značaj ima i vođenje zapisnika o toku diskusije. Nevođenje zapisnika ukazuje na to da organizatori konferencije ne očekuju ništa korisno od diskusije. Međutim, danas kada je magnetofon u opštoj upotrebi, organizovanje pribeležavanja toka diskusije ne pričinjava nikakvu teškoću. Veoma je važno da diskutant sam pročita svoju diskusiju i da unese u nju ispravke još u toku rada konferencije.

Iskustvo nam govori da na konferencijama koje traju čak i nekoliko dana ne mogu da diskutuju svi koji to žele. Zato je neophodno da se organizuje rad tako da se od svih oficira i generala koji nisu stigli da učestvuju u diskusiji uzmu pribeleške pripremljene za diskusiju.

Po završetku konferencije, njene rezultate je potrebno pažljivo proučiti i uopštiti. Načelno je celis hodno da se izdaju svi materijali konferencije ili da se makar umnože na pisaćoj mašini za biblioteku oficira.

Metod pripreme i održavanja naučnih saopštenja je u osnovi isti kao i na vojnonaučnim konferencijama.

Naučna saopštenja razlikuju se od konferencija po tome što se na njima diskutuju uže teme i mali broj teorijskih pitanja neke šire teme. Osim toga, njihov

cilj može biti provera pravilnosti puta koji su odabirali autori za razradu teme. U ovom poslednjem slučaju naučno saopštenje se održava u početku i u toku istraživanja.

Diskusija na naučnom saopštenju treba da se ograniči na manji broj aktuelnih pitanja da bi se mogla prodiskutovati za kratko vreme. Na naučnom saopštenju se obično održava diskusija po referatu čije je teze celishodno pravovremeno uručiti učesnicima diskusije. Materijale treba pažljivo proučiti i napraviti iz njih potrebne zaključke.

U sistemu vojnonaučnog rada značajno mesto priznaje i svim drugim diskusijama. Diskutovati se može po raznim istraživačkim radovima, člancima, referatima i drugim vojnonaučnim radovima, koje obrađuju kolektivi i pojedini autori. Diskusija se može obavljati i u kolektivima autora, u kružocima i sekcijama vojnonaučnih društava, na specijalnim savetovanjima itd. Organizacija i sprovodenje takvih diskusija su analogne onome što je ranije izloženo. Ali to je operativniji oblik vođenja naučnog rada.

4. ORGANIZACIJA I HIGIJENA UMNOG RADA

Prvi zadatak svakog onog koji se bavi umnim radom jeste da pravilno organizuje svoj rad tako da je ovaj što produktivniji, pri najmanjem utrošku energije. U naučnom radu kao i u ma kojoj drugoj oblasti delatnosti, dok se čovek ne nauči da radi produktivno, prinudjen je da troši daleko više vremena i napora na izvršenje rada nego oni ljudi koji su stekli određeno iskustvo, pa taj rad brzo i lako obavlja.

Nauka i praksa pokazuju da se za sticanje velike umne radne sposobnosti treba pridržavati određenih zahteva i uslova.

Pre svega treba se naučiti pravilnom planiranju umnog rada, u skladu sa svojim snagama, znanjem,

iskustvom i uslovima službene delatnosti. Tu se ne misli na opšte planiranje koje se razmatra u petoj glavi ove knjige, već na to kako naučni radnik planira svoje svakodnevno vreme.

Plan za naredni dan je bolje raditi uveče prethodnog dana, raspoređujući sav predstojeći rad za taj dan celishodnim redosledom. Takav plan treba da je kratak. U njemu treba izložiti pregled svih predstojećih radova i odrediti vreme njihovog izvršenja po časovima. Ako u toku službenog rada treba planiranog dana obaviti neka posmatranja, nešto pribeležiti, nekog nešto ispitati itd., sve to treba obavezno da nade svoj odraz u planu. Postojanje takvog plana razvija disciplinovanost, uštedjuje nepotreban gubitak vremena, unosi organizovanost i usmerava ka cilju čitav rad. Uz to i određivanje roka izvršenja za izvestan deo rada povećava intenzitet rada i pobuduje težnju da se izvrše predviđeni poslovi.

Pri planiranju ovog vremena radnog dana kada će se obavljati umni rad ne treba zaboraviti da u takvom radu, kao i u svakom drugom, postoji početna faza ulazeњa u rad, zatim nastupa vreme najveće produktivnosti, koja kasnije postepeno opada. Ova opšta fiziološka zakonitost zahteva takvu podelu umnog rada u toku određenog vremenskog perioda da ovaj otpočne rešavanjem zadatka srednje težine. Zatim treba preći na obavljanje poslova koji zahtevaju najveće umno naprezanje, a najlakše zadatke ostavljati za kraj radnog dana.

Ipak, treba reći da šablonsko prilaženje takvom poslu nije poželjno. Svaki autor mora da ima u vidu ova opšta pravila ali u organizaciji rada on treba da polazi od svojih individualnih osobenosti. Postoje, na primer, ljudi čije su umne radne sposobnosti najveće baš u prvim radnim časovima. Celishodno je da oni počinju rad od najtežih zadataka i da postepeno prelaze na lakše.

Obavezan uslov visoke produktivnosti umnog rada jeste pravilna podela rada i odmora.

Treba imati u vidu da neprekidan umni rad u jednom te istom pravcu prouzrokuje relativno brz zamor. Naravno, u raznih ljudi brzina zamaranja će biti različita, ali ona je neizbežna. Ako stalno zanemaruje pravilno smenjivanje rada i odmora, naučni radnik može da nanese veliku štetu svome zdravlju. Zamor koji se iz dana u dan povećava može da pređe u hroničan oblik.

Da bi se onemogućilo smanjivanje radne sposobnosti, neophodno je blagovremeno uočiti momenat nastupanja zamora pa u to vreme otpočeti sa odmorom na ovaj ili onaj način. Osnovni i najpotpuniji oblik odmora je čvrst, zdrav i vremenski dovoljno dug san. U prekidima umnog rada odmor može biti različit. Korisne su, na primer, lake telesne vežbe, nevezani razgovori čije teme ne zahtevaju umno naprezanje, šala, veselost, smeh. Igranje šaha ili bilo koji drugi umni rad u toku prekida umnog rada ne preporučuje se. Prekide u toku umnog rada preporučljivo je primenjivati, prema iskustvu, posle 1-1,5 sata rada, s tim da odmor traje 10-15 minuta, a posle 4-5 sati rada treba se odmarati 1 sat.

U sredstva koja povećavaju radnu sposobnost i čine da se zamor ispoljava kasnije, spada uzajamno smenjivanje raznih oblika umnog rada. Na primer, pisanje se smenjuje čitanjem, čitanje teškog članka ili knjige — lakšom i sl., a isto tako umni rad smenjuje se fizičkim.

V. I. Lenjin je poklanjao veliku pažnju promeni vrste rada kao načinu kojim se postiže odmaranje. U pismu svojoj sestri Mariji Iljiničnoj, Lenjin je pisao: »Savetujem da pravilno rasporedite rad na knjigama sa kojima raspolažete da bi on postao raznovrstan: ja vrlo dobro pamtim da promena u čitanju ili radu —

od prevoda na čitanje, od pisanja na gimnastiku, od ozbiljnog čitanja na beletristiku — izvanredno mnogo pomaže».²

Trajanje produktivnog umnog rada je u raznih ljudi različito i zavisi od uzrasta, zdravlja, pripreme, vežbe, a pre svega od odnosa prema radu, shvatanja njegovog značaja, zainteresovanosti, zanosa. U nauci je poznato mnogo primera kada su ljudi koji se bave umnim radom do duboke starosti radili po 10, 12 pa čak i po 16—18 časova dnevno.

Smatra se da su za umni rad najpogodniji jutarnji časovi, kada je možak odmoran posle noćnog sna. Ali iskustvo govori da je moguće obavljati veoma produktivan umni rad i uveče, naročito onima koji su u toku dana bili zauzeti nekim drugim nenaučnim radom.

Ne ispuštajući iz vida brigu o svome zdravlju, treba znati da su svi veliki naučnici bili i veliki trudbenici. Oni su imali izvanrednu radnu sposobnost. P. Lafarg je pisao, sećajući se metoda rada K. Marks-a: »Iako Marks leže veoma kasno, ipak je već između osam i devet sati ujutru bio uvek na nogama, pio crnu kafu, čitao novine, a zatim odlazio u svoju radnu sobu, gde je radio do dva ili tri sata posle ponoći... Dok je bio mlad, Marks je imao običaj da radi čitave noći.

Rad je postao Marksovom strašću; toliko ga je zahvatio da je često zaboravljao na jelo. Često je trebalo da se poziva na ručak nekoliko puta, pa da najzad siđe u trpezariju; međutim, tek što bi pojeo poslednji zalogaj, ponovo je odlazio u svoju sobu.«³

O teškoćama i radostima naučnog rada, o potrebi ulaganja ogromnog truda, naročito u mlađim danima, lepo se izjasnio dobitnik Noblove nagrade akademik N. N. Semjonov. Obraćajući se mlađim naučnicima i

² В. И. Ленин, Письма к родным, Партиздат, 1934, стр. 268.

³ Citirano prema knjizi: Воспоминания о Марксе и Энгельсе, Госполитиздат, М., 1956.

pozivajući ih da se smelije bave naukom, da stalno rade, da stvaraju i da se ne boje umora da bi ostvarili nevideni procvat naše otdžbine, on je pisao:

»Nauka zahteva od čoveka koncentraciju svih duhovnih i fizičkih snaga, veliki zanos i neprekidan rad. Kao što pijanista treba da svakodnevno mnogo časova svira na klaviru, kao što kompozitor mora i danju i noću, čak i u časovima razonode i odmora, da živi u svetu muzičkih oblika, tako i naučnik mora da neprekidno radi na usavršavanju metoda eksperimenata, na analizi rezultata opita, da stalno razmišlja o njihovom značaju, da mašta o novim teorijama i primeni njihovih rezultata u narodnoj privredi.

Možete zamisliti koliko rada, neprospavanih noći i žrtava iziskuje nauka, kakav veliki zanos nagoni čoveka na takav rad. Na sreću, što god se duže sposoban čovek njima bavi, tim mu više zadovoljstva on pruža, tim se jače razgara u njemu neukrotiva strast za naučnim stvaralaštvom, tim radosniji i lakši taj rad postaje. Da bi čovek postao pravi naučnik, potrebno je utrošiti ogromne duhovne i fizičke snage, što je jedino moguće dok je mlad. Ako takvo naprezanje ne ostvari u mladosti, onda mu to uopšte neće uspeti i čovek nikada neće postati originalan naučni stvaralac.«⁴

Da bi se obezbedila visoka produktivnost umnog rada, neophodna je ne samo njegova racionalna organizacija već i stvaranje određenih pogodnih uslova za rad.

Uumni rad zahteva veliku koncentraciju i pažnju. Zato svaka galama, uključujući i razgovore u radnoj sobi, u čitaonici, kod kuće, ometaju udubljivanje u rad, odvlače pažnju i postaju veoma ozbiljna smetnja u radu.

Veliki značaj za povećanje produktivnosti umnog rada ima i organizacija mesta rada. Soba gde se obavlja naučni rad treba da je svetla, vazduh čist, temperatura 16—18°.

⁴ М о с к о в с к а я П р а в д а , 15. aprila 1958.

Osvetljavanje treba da dolazi sa leve strane.

Treba se navikavati na održavanje potrebnog reda na stolu. Knjiga na kojoj se radi treba da se nalazi na sredini stola, desno od nje — hartija za beleške i materijale koje treba češće prelistavati ili uzimati u ruke u toku rada, a levo izvori koji treba da su u središtu pažnje. Obično se na levoj strani stola stavlja veći deo knjiga koje su neophodne za rad, jer je tako zgodnije praviti pribeleške iz njih.

Iz svega što je izloženo proističe da je za povećanje produktivnosti umnog rada neophodno starati se uvek o njegovoj organizaciji i razumno koristiti pravila higijene ove vrste delatnosti.

PREDMETNO-TEMATSKI REGISTAR

A

- Analiza — 129
- Analogija — 143
- Apstrahovanje — 132
- Apstraktno mišljenje — 59
- Arhivi — 225 — 232
- Arhivski fond — 235
- Aritmetička sredina — 177
- Autoreferat — 38

B

- Beleženje zapažanja (posmatranja) — 197, 269
- Bibliografija — 202 — 206
 - informativna — 203
 - evidencionalno-registraciona — 203
 - retrospektivna — 204
- Bilansi — 175
- Borbena dejstva — 19

C

- Citati — 308, 309

Č

- Činjenice — 52 — 54
- Čanak — 44
- Čulno saznanje — 59

D

- Dedukcija — 142, 278
- Definisanje — 137, 138, 139
- Dijalektička analiza — 73, 74
- Dijalektička logika — 112
- Dijalektički istorizam — 71, 79
- Diplomski rad — 39
- Disertacija — 39, 40, 201

- Dokazivanje — 52, 151
- Diskusija — 282 — 286

E

- Evidencionalno-registraciona bibliografija — 203
- Epigraf — 331

F

- Formalna logika — 112
- Formulisanje teme — 196
- Formulisanje zaključaka — 278 — 282

G

- Greške u primeni zakona identiteta — 118 — 119

H

- Hipoteza — 147 — 151, 278

I

- Ilustrovani materijal — 332, 341
- Individualni rad — 32
- Indukcija — 278, 279
- Iskustvo iz proteklih ratova — 251 — 260
- Iskustvo sa trupnih vežbi — 200 — 260
- Ispravke — 332
- Isticanje teksta — 335
- Istorijsko iskustvo — 72
- Istorijske monografije — 248, 252 — 253 — 256
- Istraživački rad — 42
- Izbor teme — 190 — 197, 247, 255 — 358

J

- Jasnoća jezika — 313, 314,
315, 316
Jedinica posmatranja — 167
Jezik vojnih dela — 320

K

- Kalendarski plan rada — 197
— 201
Karton — 274 — 276
Katalozi — 236 — 237
Kategorija mere — 83, 84
Klasifikacija — 145
Kolektivan rad — 33, 34, 356,
357
Komandno štabne vežbe —
30 — 31
Kompozicija rukopisa — 333,
334
Konferencije — 360, 361
Kontrola vojnonaučnog rada
— 198, 199, 351

- Korice — 330
Korišćenje iskustava prote-
klih ratova — 251 — 260
Korišćenje iskustva sa trup-
nih vežbi i manevara —
260 — 270
Korišćenje vojnoistorijskih
primera — 251
Kratkoća izlaganja — 318, 319
Kriza — 74
Kružoci VND — 352 — 361
Kvantitativne promene — 79,
80

L

- Lično posmatranje — 260,
264, 268, 269
Literarno uobličavanje rada
— 299
Literarna vrednost dela —
316, 317
Logička veza — 66, 67
Logičke greške — 153
Logičke radnje — 126

M

- Manevri i vežbe sa trupom
— 31, 260, 269, 270

Marksistička dijalektika —
70

Marksistički metod — 55, 56
Metod rada pri korišćenju
arhivskog materijala —
239 — 251

Metod grupisanja — 170 —
172

Metodi istraživanja — 103 —
111
— istorijski — 103 — 107
— logički — 103 — 107

Metodski plan — 210
Mogućnost i stvarnost — 99,
100, 101

Molba za korišćenje arhiv-
skih dokumenata — 233,
234

Monografija — 201

N

Načela vojnonaučnog istraži-
vanja — 46

Način i redosled izlaganja
materijala — 302 — 311

Načini proučavanja naučne
literature — 219

Naslovi — 333 — 334
Naslovna strana — 330

Naučna hipoteza — 59, 73
Naučna savesnost — 215

Naučno-informaciona bibli-
teka — 237

Naučno-informacioni aparat
arhiva — 235, 237

Naučno saznanje — 74
Nebitne veze — 57

Nužnost — 75

O

Oblici borbe — 72 — 73
Oblici vojnonaučnog rada —
29

Odeljenja VND — 353
Omonimi — 322

Opovrgavanje — 153
Organizacija i higijena um-
nog rada — 365 — 370

Organizacija vojnonaučnog rada — 197 — 198, 347 — 365

Oružana borba — 19

Oružane snage — 20

P

Partijnost — 46

Partijsko-politički rad — 293, 294, 347, 348, 358 — 361

Plan prospect — 295 — 298

Plan rada u arhivu — 234

Plan vojnonaučnog rada — 347 — 350, 357, 359, 378

Planiranje ličnog rada — 197 — 201, 208 — 210, 267, 365 — 369

Planiranje vojnonaučnog rada — 347 — 351, 354 — 359

Pojam — 135

Poligonska ispitivanja ratne tehnike — 23, 24, 294, 295

Popularnost jezika — 317

Potpuno posmatranje — 168

Povezanost logike i dijalektike — 116 — 117

Pravila i uputstva — 42

Predgovor — 330 — 331

Predmetni katalog — 236

Prelaz kvantitativnih promena u kvalitativne — 80

Pregledi — 236

Predmet vojnonaučnog istraživanja — 17 — 21

Pribeležavanje svojih misli — 200, 211, 273 — 275, 277 — 279

Prikupljanje i sistematizacija sopstvenih materijala — 270 — 276

Primedbe ispod teksta — 338

Priprema za rad u arhivu — 232 — 235

Pristupačnost izlaganja — 319

Proigravanje rezultata istraživanja na kartama — 286 — 287

Proučavanje literature — 200 — 225

Proučavanje materijala sa vežbi — 261

Proveravanje rezultata istraživanja — 282, 294 — 295

R

Rad u arhivima — 225, 239 — 240

Radni plan vojnonaučnog rada — 208 — 210

Rat — 55, 56, 57, 68, 91, 92

Ratna veste — 28 — 29

Ratni dnevnik — 242, 243

Realizacija vojnonaučnog rada — 351, 353

Recenzija — 38, 39, 282 — 286

Referat — 37, 45, 201

Registri — 237

— bibliografski — 345

— predmetni — 344

— tematski — 344

Relativne vrednosti — 175

Revolucionarni žar jezika — 317

Rukovodilac rada — 34 — 35

Rukovođenje kružocima VND — 359

Rukovođenje vojnonaučnim radom — 347 — 352, 355 — 365

S

Sadržaj — 333

Sadržina i forma — 92 — 95

Savet VND — 357, 359

Sekcije VND — 354, 356, 359, 360

Sinonimi — 322

Sinteza — 131 — 132

Sistematski katalog — 202, 203

Skraćenice — 274, 337

Slučajnost — 75 — 77

Specifičnosti vojnonaučnog istraživanja — 22 — 24

Specijalne vežbe — 287

Spiskovi — 236
 — za predaju dokumenata arhiva — 238
 Srednje kvadratno odstupanje — 178
 Sredstva za vođenje borbe — 20
 Statistički metod — 155, 156
 Statističko posmatranje — 163
 Statistika — 155
 — vojna — 155
 Stavovi — 323, 337
 Stil — 311 — 320
 Strane reči — 340
 Struktura VND — 352 — 361
 Sud — 135, 139
 — istinit — 139
 — lažan — 139
 Suština pojave — 59 — 60, 63 — 64
 Svestranost istraživanja — 26
 Svođenje rezultata istraživanja — 276 — 282
 Svođenje statističkih podataka — 169

T

Tačnost jezika — 312 — 313
 Tematski i fondovski pregledi — 236 — 237

Teme:

- primenjene — 191, 193
- teorijske — 191, 193
- uske — 191, 193
- široke — 191, 193

Trupne vežbe — 31, 260 — 270, 287 — 295

U

Udžbenik i priručnik — 40
 Uobličavanje citata — 339
 Uopštavanje — 133 — 134
 Upoređivanje — 127 — 129
 Uzajamna povezanost i međusobna uslovljenost pojava — 57

Uzroci:

- glavni — 65
- sporedni — 66

Uzročno-posledična veza — 64 — 65

Uzrok i posledica — 64

V

Vodiči — 237

Vojna nauka — 17 — 21, 22 — 28

Vojnoistorijski radovi — 43

Vojnonaučna društva — 352 — 361

Vojnonaučna saopštenja — 364, 365

Vojnonaučne konferencije — 31, 360 — 364

Vojnotehnički radovi — 44

Vrste vojnonaučnih radova — 37

Z

Začaci vojnonaučnih društava — 352 — 359

Zahtevi u pogledu jezika i stila — 311 — 320

Zahtevi u pogledu organizacije vojnonaučnog rada — 347 — 351

Zaključivanje — 140, 143

Zakon — 57 — 58

Zakon dovoljnog razloga — 124, 125

Zakon identiteta — 117

Zakon isključivanja trećeg — 122 — 124

Zakon jedinstva i borbe suprotnosti — 85

Zakon negacije negacije — 85, 86, 87, 88, 89

Zakon protivrečnosti — 120

Zakoni dijalektike — 71

Zakoni logike — 117

Zakoni rata — 58

Značaj logike — 113

BIBLIOGRAFSKI PREGLED KORIŠĆENE LITERATURE

1. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. IV, XI, XIII, XVII, XXI, XXII, XXV, XXVII
2. Маркс К. Капитал. Т. 1, 3, Госполитиздат, 1952
3. Энгельс Ф. Избранные военные произведения. Воениздат, 1957
4. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Госполитиздат, 1953
5. Энгельс Ф. Диалектика природы. Госполитиздат, 1953
6. Ленин В. И. Соч., т. 1, 2, 7, 10, 11, 14, 19, 21, 23, 24, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34
7. Ленин В. И. Философские тетради. Госполитиздат, 1947
8. Сталин И. В. О Великой Отечественной войне
9. Сталин И. В. Речь на приеме в Кремле работников высшей школы 17 мая 1938 г. Госполитиздат, 1938
10. Мао Цзэ-дун. Избранные произведения. Т. 1—6
11. Мао Цзэ-дун. Избранные произведения по военным вопросам. Воениздат, 1958
12. Хрущев Н. С. Отчетный доклад Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза XX съезду партии. Госполитиздат, 1956
13. Хрущев Н. С. За прочный мир и мирное сосуществование. Госполитиздат, 1958
14. Хрущев Н. С. За тесную связь литературы и искусства с жизнью народа. Госполитиздат, М., 1957
15. Хрущев Н. С. О контрольных цифрах развития народного хозяйства СССР на 1959—1965 годы. Госполитиздат, 1959
16. »Ленинский сборник«. Т. XVI, XIX, Партиздат, 1932
17. »Воспоминания о Владимире Ильиче Ленине«. Т. 1—2, Госполитиздат, М., 1956—57
18. В. И. Ленин. Краткий очерк жизни и деятельности. Госполитиздат, 1946
19. »Воспоминания о Марксе и Энгельсе«. Госполитиздат, М., 1956

20. «Воспоминания родных о Ленине». Госполитиздат, М., 1955
21. Категории материалистической диалектики. Госполитиздат, М., 1956
22. Крупская Н. К. Будем учиться работать у Ленина. Партизрат, М., 1933
23. Крупская Н. К. Воспоминания, Партизрат, 1939
24. Фрунзе М. В. Избранные произведения. Воениздат, М., 1950
25. Калинин М. И. О коммунистическом воспитании. Изд. «Молодая Гвардия», 1956
26. Калинин М. И. О коммунистическом воспитании и воинском долге. Воениздат, 1958
27. Аристотель. Метафизика. Соц.-эконом. гос. изд. М.—Л., 1934
28. Архивы СССР. Леноблиздат, 1933
29. Александров А. А. Статистический метод в военной географии. Изд. Военной академии им. М. В. Фрунзе, М., 1944
30. Асмус В. Ф. Учение логики о доказательстве и опровержении. Госполитиздат, М., 1954
31. Болтин Е. И. Вопросы методики военно-научного исследования. Изд. КВВА, 1947
32. Белянкин Д. А. О работе с книгой. Госполитиздат, 1956
33. Былинский К. И., Розенталь Д. Э. Литературное редактирование. Изд. «Искусство», М., 1957
34. Воблый К. Г. Организация труда научного работника. Изд. АН УССР, Киев, 1949
35. Вопросы методики работы исследователей над документами в Архиве Министерства обороны Союза ССР. Изд. Архива МО, 1958 (рукопись)
36. Волин Б. М. Статистика и политика. Госстатиздат, 1952
37. Великобритания в годы войны. Цифры и факты. Изд. «Британский союзник». М., 1945
38. Вайнберг Б. П. Опыт методики научной работы и подготовки к ней. М., 1928. («Военный вестник» № 5 за 1957 г.)
39. «Военно-исторический журнал», № 1—3 за 1959 г.
40. «Вестник высшей школы» за 1947 г. и 1956 г.
41. «Вестник Академии наук», № 5—6 за 1945 г.
42. Вопросы логики. Изд. АН СССР, М., 1955
43. Гусев С. И. Гражданская война и Красная Армия. Воениздат, М., 1958
44. Горький А. М. О литературе. Литературно-критические статьи. Изд. «Советский писатель», М., 1955
45. Гессен Л. Оформление книги. Изд. «Прибой», Л., 1934
46. Гессен Л. Книжка для автора. Изд. ленгоркома писателей, Л., 1934

47. Гранков В. П. Средние величины в статистике. Госстатиздат, М., 1957
48. Горский Д. П., Асмус В. Ф. и др. Логика. Госполитиздат, М., 1957
49. Деборин Г. Составление конспекта. Изд. «Московский рабочий», 1956
50. Златолинский В. Военная статистика. Госиздат, М.-Л., 1929
51. Инструкция для авторов о подготовке рукописи к печати. Воениздат, М., 1938
52. Кожевников П. В. Вопросы методики работы над кандидатской медицинской диссертацией. Туркмениздат, Ашхабад, 1947
53. Краинин Г. С. Курс статистики в кратком изложении. Госполитиздат, М., 1946
54. Каuffman A. A. Теория и методы статистики. Госиздат, М.-Л., 1928
55. Кунце Ф. Техника умственного труда. Харьков, 1923
56. Кондаков Н. И. Логика. Учпедгиз, 1954
57. Лихтенштейн Е. Редактирование научной книги. Изд. «Искусство», М., 1957
58. Лаговский А. Н. Стратегия и экономика. Воениздат, М., 1957
59. Лешинский А. Л. Гигиена и организация умственного труда. Медгиз, 1958
60. Львов А. К. Организация умственного труда. Госиздат, М.-Л., 1930
61. Морз Ф. М., Кимбелл Д. Е. Методы исследования операции. Изд. «Советское радио», М., 1956
62. Маслов П. Д. Методика работы над документальными материалами в Архиве Министерства обороны Союза ССР (рукопись)
63. Меринг Ф. Карл Маркс. История его жизни. Госполитиздат, 1957
64. «Новые письма Фридриха Энгельса», «Исторический архив», № 2 за 1956 г.
65. Основы марксистской философии. Госполитиздат, 1958
66. Павловские среды. Т. II, АН СССР, М.-Л., 1949
67. Павлов И. П. Полное собрание трудов. Т. 1, 1940
68. Примаковский А. О методах самостоятельной работы с книгой. Изд. «Московский рабочий», 1952
69. Пуховский Н. В. О советской военной науке. Воениздат, М., 1953
70. «Русские писатели о языке», Учпедгиз, 1955
71. Русские писатели о литературном труде. Т. 3, 4, изд. «Советский писатель», 1954
72. Рейнберг С. А. Как работать над медицинской диссертацией. Изд. 3-е, Медгиз, 1945
73. Савинский Д. Краткий курс элементарной статистики. Госиздат, М.-Л., 1923

74. »Сборник материалов к изучению истории русской журналистики«. Вып. 1, М., 1952
75. Сковородкин М. Тактика как составная часть военного искусства. Воениздат, М., 1956
76. Снежин М. И. Подготовка научной рукописи. Госиздат УССР, Киев, 1948
77. Статистический метод в научном исследовании. Изд. Коммунистической академии, М., 1925
78. Таванец П. В. Суждение и его виды. Изд. АН СССР, М., 1953
79. Топорков А. К. Метод военных знаний. Изд. военной типографии управления делами НКВМ и РВС СССР, 1925
80. Триандafilov B. Характер операций современных армий. Воениздат, М., 1937
81. Труды Академии № 20. Изд. Военной академии им. М. В. Фрунзе, 1951
82. Чернышевский Н. Г. Эстетика и литературная критика. Избр. статьи. ГИХЛ, 1951
83. Шеевяков Л. Д. Как работать над диссертацией. Изд. АН СССР, 1954
84. Яновский А. Я. Методика составления и защиты слушателями дипломных работ. ВАФ, 1947
85. Яковлев Б. Классики марксизма-ленинизма о языке и стиле. Изд. Центрального кабинета редакторов при Управлении пропаганды и агитации ЦК ВКП(б), 1942
86. Избранные труды русских логиков XX в. Изд. АН СССР, М., 1956

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosada izdala ove knjige:

1. knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO PO-BEDE**, rasprodato.
2. knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA**, rasprodato.
3. knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
4. knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NA-RODNOM ODBRANOM**, rasprodato.
5. knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSRED-NOG PRILAŽENJA**, strana 397, cena 230 din.
6. knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
7. knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato.
8. knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD i UBUDUĆE**, strana 405, cena 300 din.
9. knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNI-KA**, rasprodato.
10. knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDE-JA**, rasprodato.
11. knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČ-NA ZAŠTITA**, rasprodato.

12. knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**, strana 400, cena 200 din.
13. knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.
14. knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
15. knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNA-
GA MANEVRA**, strana 638, cena 500 din.
16. knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVET-
SKOG RATA**, rasprodato.
17. knjiga: SVEĆIN, **STRATEGIJA**, strana 452, cena 450 din.
18. knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**, strana 356, cena 400 din.
19. knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
20. knjiga: KARPOV: **OBALSKA ODBRANA**, strana 524, cena 700 din.
21. knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
22. knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RU-
SIJU**, rasprodato.
23. knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**, strana 248, cena 300 din.
24. knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM
RATU**, rasprodato.
25. knjiga: HITL, **VOJNI ŠABOVI**. Studija o razvoju ne-
mačkog, francuskog, engleskog, ruskog i američ-
kog vojnog štaba od njihovog postanka do danas;
strana 336, cena 500 din.
26. knjiga: JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Delo obuhvata
staljingradsku operaciju u celini sa uništenjem ne-
mačke 6. armije, kao i izvesne zaključke i isku-
stva iz ove operacije. Delo je u pripremi.
27. knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA**, (pre-
vod s nemačkog), strana 503, cena 850 din.

28. knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGIJSKE TEORIJE**, (I sveska). Strana 430, cena 600 din.
29. knjiga: GUDERIJAN, **VOJNI MEMOARI**, strana 623, rasprodato.
30. knjiga: **VOĐENE RAKETE**. Razmatranja o vođenim raketama i načinu njihove upotrebe. Delo je u pripremi.
31. knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Zbirka članaka o dejstvima jedinica Poljske narodne vojske do pada Berlina 1945. godine. Delo je u štampi.
32. knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Zbirka odabranih diplomskih radova sa sovjetskih vojnih akademija iz oblasti probaja organizovane odbrane. Delo je u štampi.
33. knjiga: Herbert FAJS. **ČERČIL—RUZVELT—STALJIN**. Strana 940, cena 1500 din.
34. knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI**. Knjiga obrađuje postupno sve osnovne taktičke radnje taktičkih jedinica. Strana 670, cena 800 din.
35. knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI BORBE**. Delo predstavlja zbirku odabranih konkretnih primera borbi pešadijskih pukova i njihovih delova na istočnom frontu. Delo je u štampi.
36. knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ**. Studija o mogućnostima vazduhoplovstva u savremenim uslovima, strana 288, cena 650 din.
37. knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA**. Studija o helikopterima na osnovu iskustva u korejskom ratu. Delo je u pripremi.
38. knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE**. U knjizi nemački general Melentin opisuje sve važnije oklopne bitke iz II svetskog rata. Delo je u štampi, cena 850 din.

39. knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE (1941—1945)**. Strana 398, cena 1300 din.
40. knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska). Strana 646, cena 900 din.
41. knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIKE** (I sveska) Delo je u pripremi.
42. knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Delo je u pripremi.
43. knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE** (I sveska). Delo je u pripremi.
44. knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU**. Strana 336, cena 600 din.
45. knjiga: Maršal ČUKOV, **ODBRANA STALJINGRADA**. Strana 423, cena 600 din.
46. knjiga: GARTHOF, **SOVJETSKA STRATEGIJA U NUKLEARNO DOBA**. Delo je u štampi.
47. knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA U REDAKCIJI GENERALA ARMije KUROČKINA, **METODIKA VOJNONAUČNOG ISTRAŽIVANJA**. Strana 384, cena 650 din.
48. knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE »LENJIN«, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Delo je u pripremi.
49. knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA**, (prevod s nemačkog). Delo je u pripremi.
50. knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE TEHNIKE** (I sve-ska). Delo je u pripremi.
51. knjiga: BUĐONI, **PREĐENI PUT**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Delo je u pripremi.
52. knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VРЕМЕ**. Delo je u pripremi.

GRUPA SOVJETSKIH AUTORA
METODIKA VOJNONAUČNOG ISTRAŽIVANJA

*

Redigovao prema originalu
Stanislav Podboj

*

Lektor
Nemanja Sjeran

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektori
Vera Đurić
Biljana Đorđević

*

Štampanje završeno februara 1963

Tiraž: 3500 primeraka

Cena: 650 din.

Stampa: Štamparsko preduzeće »Kultura« - Trebinje

LIST GRESAKA
UZ KNJIGU METODIKA VOJNONAUCNOG ISTRAŽIVANJA
OD KUROCKINA

<i>Strana</i>	<i>Red</i>	<i>odozgo odozdo</i>	<i>Stoji</i>	<i>Treba da stoji</i>
32		7	monografija	monografija
39		2	izradi	izrazi
63	16		bugarskog	burskog
68		12	ćemo	nećemo
72		7	radnike	borce
77	12		prvom	pravom
87		17	prolaznom	polaznom
94		13	zadržavajući	zadržavaju
105		9	period	prekid
129		6	jedna	jedina
138	16		može	ne može
144		8	govori	ne govori
240	18		Posrednost	Prednost
252		16	da se	da bi se
253		2	održavaju	odražavaju
255		18	potere	poteze
263	13		isteći	istaći
269		5	skinute	napravljene
282		12	proveravanja	proveravanje
285		1	pobudi i	pobudi
285		1	sposobnost	nesposobnost
317	19		da se	da se za
338		11	pretvara	pretrpava